

Наталія НІКОЛАЄВА

***ПІДПІЛЬНІ ДРУКАРНІ ОУН
ТА ЇХ ЛІКВІДАЦІЯ
КАРАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ СРСР
В 1944-1954 рр.***

ЛІТОПИС УПА
СЕРІЯ “ПОДІЇ І ЛЮДИ”

КНИГА 20

LITOPYS UPA
Series "Events and People"
Book 20

NATALIIA NIKOLAIEVA

**THE OUN UNDERGROUND PRINTING
PRESSES AND THEIR LIQUIDATION
BY THE USSR REPRESSIVE ORGANS
IN THE YEARS 1944-1954**

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ
Серія “Події і люди”
Книга 20

НАТАЛІЯ НІКОЛАЄВА

**ПІДПІЛЬНІ ДРУКАРНІ ОУН
ТА ЇХ ЛІКВІДАЦІЯ
КАРАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ СРСР
В 1944-1954 рр.**

УДК 94(477.83)
ББК 63.3(4УКР3)62-54
Н 63

Наталія НІКОЛАЄВА

***ПІДПІЛЬНІ ДРУКАРНІ ОУН ТА ЇХ ЛІКВІДАЦІЯ
КАРАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ СРСР В 1944-1954 рр.***

В книзі на основі таємних документів ЦК КП(б)У, радянських каральних органів, матеріалів підпілля ОУН та сучасних наукових праць досліджується діяльність підпільних друкарень ОУН в 1944-1954 рр. та процес їх ліквідації органами НКВС-НКДБ-МДБ-МВС-КДБ СРСР. Наведено найбільш показові приклади виявлених чекістами підпільних друкарень, проаналізовано їх матеріально-технічне забезпечення та кадровий склад.

Nataliia NIKOLAIEVA

***THE OUN UNDERGROUND PRINTING PRESSES
AND THEIR LIQUIDATION BY THE USSR
REPRESSIVE ORGANS IN THE YEARS 1944-1954***

The existence of the most representative underground printing presses of the OUN, their activities during 1944-1954 and the process of their liquidation by the Soviet NKVD- NKGB, MVD-KGB are analyzed here based on the secret documents of the CC CP(b)U, the Soviet repressive organs, the materials of the OUN underground, and recent scholarly works'. The roles of staff and the technical aspects are also explored.

**КОНСУЛЬТАНТ
Олександр ІЩУК**

**ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР
Петро Й. ПОТІЧНИЙ**

ISBN 978-966-2105-44-5 (Ukraine)
ISBN 978-1-897431-46-7 (Canada)

© Літопис УПА, 2012
© Litopys UPA, 2012

**70-РІЧЧЯ ПОСТАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ
1942 – 2012**

ФУНДАТОРОМ
цієї книги є родина Левко
в пам'ять
чоловіка, тата, дідуся
св. п. ПЕТРА ЛЕВКА

Петро Левко ("Байда") народився 12 липня 1920 р. в с. Вербиця Рава-Руського повіту на Львівщині. Юнаком зістав рекрутований до дивізії "Галичина", яку в 1944 р. за наказом ОУН полишив і зголосився до УПА. Був ройовим у сотні "Дорошенка" куреня "Лиса". Відтак з чотою "Довбуша" перейшов на Закарпаття. Після "Акції Вісла" жив з родиною 17 років у Польщі. В 1964 р. переїхав до Америки та з того часу став активним у Відділі Товариства Бувших Вояків УПА ім. ген. хор. "Тараса Чупринки" – Романа Шухевича в Ірвінгтоні, який очолив 1985 року. У 1994 р. організує Делегатуру в Нью Бронсвіку (Нью Джерзі, США). Написав книжку про село Вербиця та поміг завершити будову пам'ятника УПА у цьому ж селі, яке тепер є в Томашівському повіті (Польща). Помер 1 червня 2012 р. та похований на цвинтарі Св. Андрія в Саут Баунд Брук (Нью Джерзі, США).

ВСТУП

У роки Другої світової війни та після її завершення аж до середини 1950-х рр. на території більшості областей України активно діяла підпільна мережа Організації Українських Націоналістів бандерівського напрямку – ОУН(б). Ця політична сила намагалася у збройній боротьбі вибороти незалежність України.

Видавнича діяльність ОУН протягом радянсько-німецької війни та після її завершення була невід'ємною частиною боротьби українського підпілля за створення самостійної Української держави. Вона була доповненням до збройної боротьби. За допомогою друкованих видань ОУН намагалася донести до населення свої цілі та завдання. Найбільша увага приділялася виготовленню листівок та періодики, які інформували громадськість про боротьбу УПА та правдиву ситуацію в Україні¹.

Виготовлення підпільної літератури та пропагандистська діяльність серед населення були одними із головних напрямків роботи ОУН. Важливу роль у підпіллі відігравали друкарні, де тисячними накладами виготовлялись листівки, газети, брошури та інші видання. Вони поширювали ідею створення незалежної Української держави і були орієнтовані на різні прошарки населення – робітників, селян, учнівську молодь, військовослужбовців, державних службовців тощо.

Радянські каральні органи, які вели боротьбу з українським визвольним рухом, велику увагу приділяли розшуку підпільних друкарень, у яких масово друкувалася українська патріотична та націоналістична література. В ній розповідалася правда про історію та сучасне життя в Україні. Усвідомивши, що українське підпілля друкує та розповсюджує у великій кількості літературу, яка впливає на формування патріотичного світогляду населення, співробітники МДБ вважали ліквідацію друкарень ОУН одним з першочергових завдань. Таким чином вони намагалися не допустити поширення друкованої інформації про ситуацію в Україні, яка не співпадала з подаваною офіційними радянськими виданнями.

Метою публікації є проаналізувати документи органів радянської влади та вцілілі матеріали ОУН і більш детально висвітлити діяльність окремих підпільних друкарень в період 1944-1955 рр. На основі звітних документів КП(б)У та МДБ ми спробуємо систематизувати інформацію про матеріально-технічне забезпечення технічних ланок ОУН, уточнити інформацію про окремі постаті підпільників, які активно брали участь у виготовленні та розповсюдженні літератури ОУН, та обставини, у яких

¹ Стасюк О. Видавничо-пропагандистська діяльність ОУН (1941-1954 рр.). – Автореферат... кандидата історичних наук. – Львів, 2004. – С. 15-16.

їм доводилось діяти. Окрім того, звітні документи МДБ УРСР дають змогу встановити обставини знищення друкарень ОУН, кількість загублених підпільників, вилученого майна тощо.

Актуальність дослідження вказаної теми пояснюється зацікавленням свідомої частини українського суспільства раніше замовчуваними сторінками нашої історії, зокрема, боротьбою ОУН та УПА проти радянської влади. Адже лише після відкриття архівів комуністичної партії України та інших органів влади УРСР дослідникам і громадськості стали відомі подробиці про боротьбу радянської влади з українським підпільним рухом.

Географічні назви у книзі подані так, як це зазначено у документах і можуть не співпадати з сучасними (адміністративний поділ України неодноразово змінювався, особливо кордони районів), хоча ми намагалися зв'язати їх з картою. Також ми намагалися максимально точно передати псевда підпільників, адже чимало з них, на жаль, досі не вдалося ідентифікувати.

Інформація про підпільників, яка міститься в документах, прокоментована настільки, наскільки автору вдалося ідентифікувати людей, і доповнити її даними з вже відомих наукових видань. Сподіваємось, що в подальшому виявлена інформація буде повніше прокоментована іншими дослідниками, яким не байдужа ця тема.

У 1940-1941 рр. стався розкол єдиної ОУН на дві фракції – бандерівського та мельниківського напрямків (сучасні наукові позначення – ОУН(м) та ОУН(б)). У цьому дослідженні в описі подій для спрощення ми постійно вживаємо назву ОУН, маючи на увазі саме ОУН(б).

Автор висловлює подяку працівникам видавництва «Літопис УПА»: головному адміністраторові Миколі Кулику, відповідальному редакторові проф. Петру Потічному, співробітникам львівського представництва Ігорю Гомзяку та Миколі Посівничу за надані поради і допомогу під час підготовки книги. Також консультації (особливо щодо встановлення точних дат подій і розшифрування псевд підпільників) під час підготовки книги надавали дослідники українського визвольного руху к.і.н. Валерій Огороднік, к.і.н. Олександра Стасюк, Володимир Іванченко, Олександр Пагіря та Володимир Мороз, за що їм особлива подяка.

ІСТОРІОГРАФІЯ

Історіографію теми, яка достатньо велика за обсягом, можна умовно розбити на три великі групи: радянську, діаспорну та сучасну. Ми не ставимо собі за завдання проаналізувати всі видані на сьогодні праці, що може бути предметом окремого дослідження², а виділимо лише найбільш важливі з них.

Радянська історіографія висвітлювала діяльність ОУН і УПА виключно в негативному світлі, називаючи ці організації та їх учасників «українськими буржуазними націоналістами», «запроданцями», «зрадниками українського народу» тощо. Тому в ній діяльність підпільних друкарень та виданні підпіллям праці не знайшли належного висвітлення. Зазвичай праці радянських істориків були упередженими та заангажованими, більше схожими на пропагандистські видання (т. зв. «агітпроп»), майже не містили посилання на архівні джерела, що залишалися недоступними у спецхранах. Прикладом можуть бути книги В. Беляєва³, В. Варецького⁴, К. Дмитрука⁵, В. Євдокименка⁶, Ф. Маланчука⁷, Ю. Римаренка⁸ та багатьох інших, що регулярно видавалися в УРСР великими накладками протягом 1945-1991 рр. Керівництво правлячої комуністичної партії стежило за тим, щоб будь-яких несанкціонованих публікацій з історії ОУН і УПА не з'являлося. Ті люди, які наслідувалися позитивно оцінювати діяльність українського визвольного руху, вважалися радянською владою небезпечними та переслідувалися. Отож, слід констатувати, що до 1991 р. в Україні об'єктивних наукових досліджень щодо цієї тематики опубліковано не було.

Слід окремо зазначити, що в СРСР монополію на використання архівних матеріалів про боротьбу з українським визвольним рухом у 1944-1991 рр. утримували високопоставлені чекісти та «товариші з партії». Уже після знищення збройних відділів ОУН і УПА унікальні документи ВКП(б), КП(б)У, НКВС–МДБ–КДБ та цілілі підпільні матеріали

² Про це детальніше див.: Здіорук С., Гриневич Л., Здіорук О. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945-1998 рр.). – К., 1999. – 173 с.; Лисенко О., Марущенко О. Організація Українських Націоналістів та Українська Повстанська Армія. Бібліографічний показчик публікацій 1998-2002 років. – К., 2002. – 200 с.

³ Беляєв В., Рудницький М. Під чужими прапорами. Памфлети. – К.: Рад. письм., 1956. – 245 с.

⁴ Варецький В. Л. Українські буржуазні націоналісти – найлютіші вороги українського народу: Стеногр. публ. лекції. – К.: Б. в., – 1952. – 44 с.

⁵ Дмитрук К. Жовто-блакитні банкроти: Документальні нариси, памфлети, публіцистичні статті – К.: Дніпро, 1982. – 399 с.

⁶ Євдокименко В. Ю. Критика ідейних основ українського буржуазного націоналізму / АН УРСР. Ін-т філософії. – К.: Наук. думка, 1968. – 2-е вид., випр. і доп. – 293 с.

⁷ Маланчук Ф. Приречені: Публіцистичні нариси, памфлети й фейлетони. – Л.: Каменяр, 1974. – 176 с.

⁸ Римаренко Ю. И. Буржуазный национализм и клерикализм. – К.: Политиздат Украины, 1986. – 140 с.

неодноразово використовувалися співробітниками КДБ при підготовці підручників, лекцій та інших узагальнюючих праць для внутрішнього користування в чекістській системі. Зокрема, з їх використанням спеціально створеним науково-видавничим відділом Вищої школи КДБ СРСР ім. Ф. Дзержинського у Москві було підготовлено навчальні посібники, за якими навчалися молоді співробітники, що набиралися до свідку (не лише у Москві, а також у Києві та інших союзних республіках СРСР). До сьогодні збереглася ціла серія таких книг, які можна розцінювати як своєрідні пам'ятки тогочасної системи та книговидавництва⁹. Практично в кожній з них згадано про видавничу і пропагандистську діяльність підпілля, яка авторами оцінена вкрай негативно, як «контрреволюційна», «націоналістична» та «антирадянська». Тим не менше, ці книги не є агітпропом, вони містять посилання на джерела, багато цінного фактичного матеріалу, поданого авторами з комуністичних позицій. До розпаду СРСР навіть представники офіційної історичної науки не могли користуватися цими виданнями. Зазначена література використовувалась лише співробітниками радянських каральних органів, і звичайні історики та громадяни до неї доступу не мали.

Щоправда, іноді подібні матеріали з дозволу та за сприяння КДБ використовувались для підготовки масових видань (агітпропу) з метою компрометації українського визвольного руху і його керівників¹⁰. Але і в цьому випадку документи використовувались вибірково, ніколи не подавались повністю, цитувались в тому вигляді, як було вигідно чекістам. І головне: перевірити написане, прийти до архіву та замовити використані справи, було неможливо, адже туди мали доступ лише вибрані «перевірені бійці ідеологічного фронту».

Наукове вивчення діяльності підпільних друкарень започаткували історики української діаспори. Зробити це було непросто, адже закордон потрапила дуже обмежена кількість підпільних документів та видань, через що дослідники зіткнулися з проблемою нестачі джерел. Зате вони, на відміну від радянських істориків, мали можливість висловлюватися вільно. Ветерани українського визвольного руху, які опинилися за кордоном, вважали, що слід обов'язково зберегти пам'ять про намагання українців здобути власну державну незалежність в 1940 – 1950-ті

⁹ Див. такі книги, як: Бурдин Л. и др. Подрывная деятельность украинских буржуазных националистов против СССР и борьба с нею органов госбезопасности. – М., 1955; Борьба органов госбезопасности с подрывной деятельностью украинских буржуазных националистов. – К., 1978; Шульженко Б., Хамазюк И., Даныко В. Украинские буржуазные националисты. – М., 1963; Майоров М. Некоторые особенности расследования государственных преступлений, совершаемых буржуазными националистами. – М., 1964; Хамазюк И., Комлев А. Разложение зарубежных антисоветских организаций. – М., 1962; Сборник материалов об основных идеологических центрах противника и зарубежных националистических организациях, ведущих подрывную работу против СССР и, в частности, Украинской ССР. – К., 1969 та інші.

¹⁰ Напр.: Ковальчук П. Антисемітська діяльність українських націоналістів (в роки Великої вітчизняної війни) – К.: Б. в., – 1965. – 39 с.; Шляхами чекістської долі. Збірник статей / Упоряд.: В. Попик, передм. В. Голушко. – К., Політвидав України, 1988. – 271 с.

роки. Зокрема, у 1982 р. в журналі «Визвольний шлях» було опубліковано статтю члена ОУН С. Голяша про підпільні друкарні ОУН і УПА¹¹. Статтю на схожу тему підготував В. Макар¹², який особисто брав участь в налагодженні діяльності друкарень ОУН в роки Другої світової війни. Ще одне цікаве дослідження про підпільні видавничі осередки підготував відповідальний редактор видавництва «Літопис УПА» проф. П. Потічний¹³. Цікавими є біографічні довідники, створені П. Содолем¹⁴.

Найбільш значний внесок у вивчення підпільної видавничої діяльності зробили документальні видання видавництва «Літопис УПА» (Канада), започатковані на початку 1970-х рр. Після 1991 р. ця робота продовжилася з використанням українських архівів за участі ветеранів ОУН і УПА та відомих українських істориків, що займаються вивченням цієї тематики. Серед опублікованих книг про пропагандистську та видавничу діяльність ОУН варто виокремити наукові дослідження про активних організаторів та працівників підпільних друкарень: керівника Головного осередку пропаганди ОУН Петра Федун-«Петра Полтави»¹⁵; підпільного поета та публіциста і керівника референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН Михайла Дяченка-«Марка Боеслава»¹⁶; друкарку і поетесу Галину Голяяд-«Марту Гай»¹⁷; автора цікавих оповідань та віршів і редактора Людмилу Фою-«Перелесник»¹⁸; довірену особу Романа Шухевича та підпільну авторку Катерину Зарицьку-«Монету»¹⁹; керівника Львівського крайового проводу ОУН та ініціатора випуску журналу «Літопис УПА» Зиновія Тершаковця-«Федора»²⁰; керівника Львівського крайового проводу ОУН і відомого підпільного публіциста

¹¹ Голяш С. Підпільні друкарні: (В 50-ліття ОУН і 40-ліття УПА) // *Визвольний шлях*. – 1982. – Кн. 8. – С. 934-942; Кн. 9. – С. 1062-1068.

¹² Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН: (Радіопересилання УПА) // *Визвольний шлях*. – 1982. – Кн. 8. – С. 943-948.

¹³ Потічний П. Розміщення підпільних видавничих осередків // *Літопис УПА*. Основна серія. Т. 16. – Торонто, 1987. – С. 11-18.

¹⁴ Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943-1949: Довідник. – Нью-Йорк: Пролог, 1994. – 199 с.; Содоль П. Українська Повстанська Армія. 1943-1949: Довідник другий. – Нью-Йорк: Пролог, 1995. – 295 с.

¹⁵ Романюк М. Петро Федун-«Полтава» – провідний ідеолог ОУН та УПА. – *Літопис УПА*. Серія «Події і люди», Кн. 6, Торонто – Львів, 2009. – 128 с.

¹⁶ Ішук О. Життя та доля Михайла Дяченка-«Марка Боеслава». – *Літопис УПА*. Серія «Події і люди», Кн. 9, Торонто – Львів, 2010. – 140 с.

¹⁷ Ішук О., Іванченко В. Життєвий шлях Галини Голяяд-«Марти Гай». – *Літопис УПА*. Серія «Події і люди», Кн. 10, Торонто – Львів, 2010. – 128 с.

¹⁸ Іванченко В. Квітка у червоному пеклі. Життєвий шлях Людмили Фої. – *Літопис УПА*. Серія «Події і люди», Кн. 8, Торонто – Львів, 2009. – 128 с.; Також див.: Іванченко В. Обставини загибелі письменниці та учасниці підпілля ОУН(б) на Рівненщині Людмили Фої / Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 16. – Рівне, 2009. – С. 202-204.

¹⁹ Онишко Л. «Нам сонце всміхалось крізь ржаві ґрати...». Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. – Торонто – Львів: «Літопис УПА», 2007 (серія «Бібліотека», т. 8). – 928 с.

²⁰ Мороз В. Зиновій Тершаковець. – *Літопис УПА*. Серія «Події і люди», Кн. 12, Торонто – Львів, 2011. – 128 с.

Осипа Дяківа-«Горнового»²¹; публіциста, заступника керівника референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН, а згодом – керівника референтури пропаганди Дрогобицького окружного проводу ОУН Ярослава Богдана-«Всеволода Рамзенка»²²; члена Проводу ОУН в Україні Якова Бусла-«Галини»²³. З цієї серії книг про діяльність відомих підпільних авторів можна дізнатися про особливості діяльності видавництва ОУН і УПА та підготовлені ними видання.

Крім того, окремі згадки про діяльність підпільних друкарень є майже у кожному з томів «Літопису УПА». Ми не будемо їх перечислювати (адже повний список книг є у кінці книги), лише зазначимо, що станом на кінець 2012 р. видавництвом опубліковано 50 книг у т. зв. основній (канадській) серії, 21 книга у т. зв. новій (київській) серії, 11 книг у серії «Бібліотека» та 20 книг у серії «Події і люди». З найбільш цікавих, на нашу думку, можна виділити т. 3, 4, 8, 16, 17, 18, 19 основної серії, де опубліковано велику частину відомих підпільних видань повоєнного часу; т. 38 основної серії, де вміщено креслення та опис виявлених чекістами друкарень в підземних бункрах; томи 3-7 нової серії, де опубліковані звітні документи радянських партійних органів за 1944-1959 рр.; томи 2, 8, 11, 14 нової серії з документацією про діяльність ОУН і УПА на Волині; томи 12 і 13 з матеріалами про ОУН і УПА на Львівщині; томи 9 і 15 з протоколами допитів заарештованих чекістами провідників підпілля.

Наукове дослідження видавничої діяльності ОУН в Україні розпочалося після здобуття незалежності у 1991 р., коли історики отримали можливість вільно висловлюватися, вивчати раніше замовчувані сторінки вітчизняної історії та користуватися раніше недоступними архівами зі «спецхранів». Історія підпільних друкарень та видань починаючи з 1991 р. досить часто висвітлювалася у різних наукових виданнях, не бракувало також газетних публікацій. Це свідчить про існування значного інтересу до цієї тематики.

Варто зазначити, що кілька дослідників глибоко вивчали видавничу діяльність підпілля і написали про це чимало статей і навіть дисертації. Серед них в першу чергу варто виокремити дисертацію та серію публікацій, які підготувала співробітниця Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у м. Львів к.і.н О. Стасюк²⁴. Вона написала серію статей і перше узагальнююче монографічне видання про

²¹ Мороз В. Портрет Осипа Дяківа. – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 11, Торонто – Львів, 2010. – 128 с.

²² Іщук О., Николаева Н. Ярослав Богдан-«Всеволод Рамзенко». – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 14, Торонто – Львів, 2011. – 128 с.

²³ Іщук О., Марчук І. Брати Бусли. Життя за Україну. – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 16, Торонто – Львів, 2011. – 128 с.

²⁴ Стасюк О. Підпільні видання ОУН-УПА 40-50 рр. // Історія. Частина II: Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців, 26-29.08.1996 / Міжнародна асоціація українців та ін. Упор. С. Кульчицький, В. Даниленко. Відп. ред. Я. Ісаєвич. – Харків: Око, 1996. – С. 164-168.; Стасюк О. Підпільні видання ОУН-УПА (40-50 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність: Доповіді та повідомлення другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, 21-22.12.1994 / НАН України. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка. Науково-дослідний центр періодики. Відп. ред. М. М. Ромаук. – Львів – Житомир, 1994. – С. 70-74.

видавничу діяльність ОУН, де було здійснено спробу систематизувати наявну інформацію про тематику підпільних книг, брошур, листівок і закликів. На сьогодні це найбільш повне дослідження з цієї тематики²⁵. У інших наукових дослідженнях О. Стасюк здійснено спроби ретельно проаналізувати зміст видань ОУН, показати умови, в яких доводилось працювати підпільникам. Показовими у цьому сенсі є статті про тематику підпільних видань ОУН післявоєнного періоду²⁶, статистику щодо підпільних друкарень ОУН²⁷ і узагальнююча стаття про облаштування, обладнання і діяльність підпільних друкарень ОУН в 1941-1953 рр.²⁸ Дослідниця систематизувала інформацію про 151 підпільну друкарню та друкарські ланки. На її думку, вказати точні дані стосовно кількості підпільних друкарень та технічних ланок ОУН, що діяли на українських землях впродовж 1941-1953 рр. через низку об'єктивних та суб'єктивних причин надзвичайно складно. Тим не менше, упорядкований нею перелік на сьогодні є найбільш повним.

Пропагандистську діяльність ОУН і УПА, в т. ч. і діяльність підпільних друкарень, досліджував к.і.н. О. Дмитерко, який підготував на цю тему кандидатську дисертацію та кілька цікавих публікацій²⁹. Життєвий

²⁵ Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941-1953 рр.). – Львів, 2006. – 384 с.

²⁶ Стасюк О. Видання ОУН(б) післявоєнного періоду: тематичний огляд публікацій // Український визвольний рух. – 2006. – № 6. – С. 148-169.

²⁷ Стасюк О. Діяльність підпільних друкарень ОУН (1941-1953 рр.): статистичний аспект // Українознавчі студії (науково-теоретичний журнал Інституту українознавства при Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника). – Івано-Франківськ, 2008. – № 8-9. – С. 259-277.

²⁸ Стасюк О. Облаштування та оснащення підпільних друкарень ОУН // Український визвольний рух. Збірник 15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; ЦДВР. – Львів, 2011. – С. 63-118.

²⁹ Дмитерко О. Пропагандистська діяльність ОУН і УПА в 1944-1950-х рр. Автореферат дис... канд. іст. наук / НУ «Острозька академія». – Острог, 2004; Дмитерко О. Напрямок пропаганди ОУН-УПА наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. // Соціально-економічна ефективність державного управління: теорія, методологія та практика. Матеріали щорічної науково-практичної конференції, Львів, 23.01.2003 р. – Ч. 2. – Львів, 2003. – С. 398-401; Дмитерко О. Організація та матеріально-технічне забезпечення видавничої діяльності ОУН і УПА в 1944-1950-х рр. // Наукові записки НУ «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог, 2004. – Вип. 4. – С.290-297; Дмитерко О. Українсько-польські стосунки на сторінках української підпільної преси 40-50-х рр. ХХ ст. // У пошуках правди: Збірник матеріалів міжнар. наук. конф. «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки», Луцьк, 20-23.05.2003. – Луцьк, 2003. – С.459-464; Дмитерко О. М. Агітаційно-пропагандистська робота ОУН і УПА серед військовослужбовців Червоної армії // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич, 2002. – С.138-147; Дмитерко О. М. Організація усної пропаганди ОУН і УПА (1944-1950-і рр.) // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Л. Українки. – Вип. 7. – Луцьк, 2002. – С. 27-33.

шлях керівника ГОСП ОУН Петра Федуна і його погляди досліджували к.і.н. В. Марчук³⁰ та М. Романюк.

Історик В. Мороз займався вивченням видавничої діяльності ОУН і УПА на Львівщині і Дрогобиччині, зібрав та систематизував значний обсяг цікавих документів та спогадів. Ним підготовлено серію цікавих наукових та науково-популярних публікацій з цієї тематики³¹.

Діяльність Дрогобицької округи ОУН та її керівний склад вивчав к.і.н. В. Ільницький, який зібрав великий масив документів та спогадів, в т. ч. і про видавничу роботу підпілля на Дрогобиччині³². Він звернувся особливо увагу на біографію референта пропаганди Дрогобиччини у 1950-1951 рр. Я. Богдана та інших підпільників, задіяних у видавничій діяльності.

Цікава інформація про деякі друкарні ОУН вміщена у першому узагальнюючому виданні з історії повстанських грошей – бофонів, автором-упорядником якого є к.і.н. О. Клименко³³. Ним ж ще раніше було підготоване дисертаційне дослідження на цю тему³⁴, також

³⁰ Марчук В. Діяльність Петра Федуна-«Полтави» в пропагандистському апараті українського визвольного руху в 1940-х – 1950-х роках // Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ЦДВР, 2008. – Зб. 12. – С. 117-133.

³¹ Мороз В. Бюро інформації Української Головної Визвольної Ради (УГВР) // Визвольний шлях. – 2002. – Кн. 12. – С. 40-41; Мороз В. Висвітлення роботи референтури пропаганди на західноукраїнських землях в 1940 р. (на матеріалах «Процесу 59-ти») // Матеріали наукової конференції студентів історичного факультету. 17 квітня 1997 р. – Львів, 1998. – С. 27-28; Мороз В. Друкарня імені Лопатинського в Стрию // Шпіцер В., Мороз В. Крайовий провідник Володимир Тимчій-«Лопатинський». – Львів: Афіша, 2004. – С. 203-205; Мороз В. Невідомі документальні джерела до біографії Богдани Світлик-Литвинко // Воля і Батьківщина. – Львів, 1997. – №2. – С. 55-65; Мороз В. Підпільна преса ОУН і УПА на території Львівської області // Збірник праць науково-дослідного центру періодики / НАН України. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Науково-дослідний центр періодики. Відп. ред. М. М. Романюк. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С. 217-222; Мороз В. Підпільна преса ОУН і УПА на території Львівської області // Визвольний шлях. – 2001. – Кн. 9. – С. 44-48; Мороз В. Структура референтури пропаганди ОУН на Дрогобиччині (1944-1950-і рр.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск до 60-річчя УПА. – Дрогобич, 2002. – С. 188-200; Мороз В. Технічні засоби пропаганди в діяльності ОУН // Український визвольний рух / ЦДВР, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2004. – Зб. 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. – С. 206-234.

³² Ільницький В. І. Дрогобицька округа ОУН: структура та діяльність (1945-1952): Автореферат дис... канд. іст. наук / Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2010. – 16 с.; Ільницький В. Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад (1945-1952). – Дрогобич: «Вимір», 2009. – 368 с.

³³ Бофони: грошові документи ОУН і УПА / Автор-упорядник О. Клименко. За ред. В. Даниленка. – К.: Університет банківської справи НБУ, 2008. – 192 с. Див. розділ 4: Підпільні друкарні, емісія та поширення бофонів на с. 38-73.

³⁴ Клименко О. Грошові документи ОУН (бофони) 1939-1952 років: Автореферат дис... канд. іст. наук / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2000. – 19 с.

він вивчав діяльність підпільних друкарень на Тернопільщині у 1941-1952 рр.³⁵

Про видавничу та пропагандистську роботу підпілля ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні є інформації у нових працях В. Ковальчука³⁶, Ю. Щура³⁷, О. Пагірі та В. Іванченка. Ці праці є спробою систематизувати відомі на сьогодні дані зі зазначеного питання, вони містять посилання на чимало раніше невідомих архівних матеріалів. Окрім того, В. Ковальчук спільно з к.і.н. В. Огородніком підготували публікації про листування провідників ОУН і УПА на Волині і Поліссі, де міститься чимало важливої інформації про видавничу діяльність підпілля³⁸.

Про друковані видання УПА, як джерело до вивчення подій Другої світової війни на Волині, підготував публікацію Р. Кондратюк³⁹. Цікаве дослідження про видання Української Повстанської Армії у 1941-1950-ті рр. опублікував Г. Бухало⁴⁰. Цілу серію публікацій підготував к.і.н. Н. Мизак, який дослідив розповсюдження підпільних видань ОУН на території південних районів Тернопільської області та на Чернівецьчині і Надзбручанщині⁴¹. Біографії жінок, які брали участь у видавничій ро-

³⁵ Клименко О. Підпільні друкарні ОУН на Тернопільщині у 1941-1952 рр. та їх участь у виготовленні бофонів // Історико-географічні дослідження в Україні: Збірка наукових праць. Число 5 / Відп. ред. М. Ф. Дмитрієнко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – С. 225-239.

³⁶ Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні. 1941-1950-ті рр.. – К., 2011 (див. розділ про агітацію і пропаганду на с. 47-58); Ковальчук В. Агітаційні листи волинського підпілля ОУН(б) до цивільного населення Центральної та Східної України // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2010 р. – № 2(35). – С. 418-429.

³⁷ Щур Ю. На грані двох світів: український націоналістичний рух на Наддніпрянщині (1920-1955 рр.). – Запоріжжя, 2011. – 200 с.

³⁸ Ковальчук В., Огороднік В. Листування керівництва ОУН(б) і УПА на українських землях // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2010 р. – № 1(34). – С. 147-269; Ковальчук В., Огороднік В. Листування керівництва ОУН(б) на Волині і Поліссі // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2010 р. – № 2(35). – С. 236-331.

³⁹ Кондратюк Р. Друковані видання УПА як джерело до вивчення подій Другої світової війни на Волині // Волинь в Другій світовій війні та перші повоєнні роки: Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 50-й річниці Перемоги над фашизмом. Луцьк, 19-20.04.1995 / Волинський державний університет імені Лесі Українки та ін. Відп. ред. Г. В. Бондаренко. – Луцьк: «Зоря», 1995. – С. 90.

⁴⁰ Бухало Г. В. Видання Української Повстанської Армії (1941-1950-ті рр.) // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доповідей і повідомлень Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, 9-10.12.1993 / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Науково-дослідний центр періодики. Відп. ред. М. М. Романюк. – Львів, 1993. – С. 83-86.

⁴¹ Мизак Н. Визвольна боротьба ОУН, УПА засобами підпільних видань у південних районах Тернопільської області // Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі XXI століття». Чернівці, 16-18.05.2000 р. Доповіді та повідомлення / Українське історичне товариство. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Відп. ред. Л. Винар, Ю. Макар. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 1. – С. 288-293.; Мизак Н. За тебе, свята Україно. Південне Надзбруччя у Визвольних Змаганнях ОУН-УПА. – Чернівці: Букovina, 1998. – 447 с.; Мизак Н. УПА–«Захід» і збройне підпілля ОУН в боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942-1960 рр. – Чернівці – Торонто: «Прут», 2011. – 436 с.

боті підпілля, містяться у довідниках, упорядкованих Н. Мудрою⁴². Біографію поета М. Дяченка вивчав І. Гушак⁴³.

Значний обсяг інформації щодо підпільних видань та друкарень ОУН міститься у підсумкових монографіях про український національно-визвольний рух. Серед них варто виокремити праці дослідників українського національно-визвольного руху А. Кентія⁴⁴, Д. Веденєєва⁴⁵, А. Русначенка⁴⁶.

Діяльності підпільних друкарень ОУН присвячено одну з публікацій О. Іщука і Н. Ніколаєвої⁴⁷. У ній було зроблено спробу систематизувати інформацію про знищені чекістами друкарні в 1944-1954 рр. за матеріалами НКВС-НКДБ-МДБ-КДБ УРСР. Також діяльність підпільних друкарень певною мірою висвітлювалась у інших публікаціях авторів⁴⁸.

⁴² Українська жінка у визвольній боротьбі 1940-1950 рр. Біографічний довідник. Вип. 1 / Упор. Н. Мудра. – Львів: «Світ», 2004. – 192 с.; Українська жінка у визвольній боротьбі 1940-1950 рр. Біографічний довідник. Вип. 2 / Упор. Н. Мудра. – Львів: «Світ», 2005. – 192 с.

⁴³ Гушак І. Марко Боеслав – сурмач УПА. – Львів: «Світ», 2002. – 88 с.

⁴⁴ Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси. – Т. 1. Від Української військової організації до Організації українських націоналістів. 1920-1942. – К., 2005. – 332 с.; Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси. – Т. 2. Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів. 1942-1956. – К., 2008. – 415 с.

⁴⁵ Веденєєв Д., Биструхін Г. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940-1950-ті роки. – К.: «К.І.С.», 2006. – 568 с.; Веденєєв Д. Провідний пропагандист визвольного руху [про П. Федуну] // Історія України. – 2002. – № 2. – С. 6-7; Веденєєв Д. Під псевдонімом «Полтава» [Про П. Федуну] // Дзеркало тижня. – 31 травня 2008 р. – № 20 (699). – С. 21.

⁴⁶ Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії. – К., 2002. – 519 с. (розділ про агітацію і пропаганду на с. 349-359); Русначенко А. Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940-1980-х років. – К., 1999. – 324 с.

⁴⁷ Ішук О., Ніколаєва Н. Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій Організації Українських Націоналістів у 1944-1954 рр. – К., 2007. – 38 с.

⁴⁸ Ішук О. Діяльність Проводу ОУН(б) на Північно-західних українських землях у 1948-1952 роках. – К., 2009. – 46 с. (у книзі наведено статистику видавничої діяльності крайового проводу ОУН на Північно-західних українських землях у 1948-1953 рр. за особистими записами провідниками В. Галаси-«Орлана»); Ішук О. Діяльність молодіжних структур ОУН як складова українського національно-визвольного руху у 1939-1955 рр. Автореферат дис... канд. іст. наук / КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 18 с.; Ішук О. Життя та доля Уляни Крюченко. – К., 2008. – 50 с.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Джерельна база дослідження досить широка.

При підготовці дослідження використовувались видані в останні роки збірники документів з історії українського визвольного руху. Треба зазначити, що більшість з опублікованих матеріалів раніше були недоступні і зберігалися у радянських «спецхранах».

Чимало маловідомої інформації про підпільні друкарні ОУН міститься у звітних документах КП(б)У та МДБ УРСР, збережених в ЦДАГО та ЦДАВО України. Значна їх частина була опублікована у збірниках документів, підготовлених видавництвом «Літопис УПА»⁴⁹, д.і.н. В. Сергійчуком⁵⁰ та Інститутом історії України НАН України⁵¹. Зазвичай у таких документах подавалися важливі дані: дати знищення чекістами підпільних друкарень ОУН або УПА, кількість вилученого типографського шрифту та підпільної літератури, кількість заарештованих або вбитих співробітників друкарні, особливості облаштування друкарень тощо. Саме з цих унікальних матеріалів добре видно рівень матеріально-технічного забезпечення підпільних друкарень.

Праці деяких відомих підпільних авторів були згодом систематизовані та перевидані. Такі видання зазвичай містять цікаві вступні статті упорядників з аналізом біографій підпільників і опублікованих творів, а також спогади людей, які добре знали про умови перебування в підпіллі. Прикладом може бути діаспорне перевидання праць О. Дяківа-«Горнового»⁵² або сучасні перевидання творів С. Фрасуляка-«Хмеля»⁵³, керівника Проводу ОУН в Україні в 1950-1954 рр. В. Кука-«Леміша»⁵⁴

⁴⁹ Літопис УПА. Нова серія. Томи 3, 4, 5, 6, 7. Ці томи були упорядковані співробітниками ЦДАГО України.

⁵⁰ Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1996. – 494 с.; Сергійчук В. І. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр.: Нові документи і матеріали. – К., 1998. Український здвиг (у 5-ти томах). / Упор. В. Сергійчук. – К., 2005.

⁵¹ ОУН в 1942 році. Документи / Упор.: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. – К., Інститут історії України НАН України, 2006. – 243 с.; ОУН і УПА в 1943 році: документи / Упор.: О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук. – К., Інститут історії України НАН України, 2008. – 347 с.; ОУН і УПА в 1944 році: Документи. В 2-х частинах. Упор.: О. Веселова, С. Кокін, О. Лисенко, В. Сергійчук. Відповідальний ред. С. Кульчицький. – Інститут історії України НАН України. – 2009. – Ч. 1, 292 с.; – Ч. 2, 256 с.

⁵² Дяків-Горновий О. Ідея і Чин: Повна збірка творів. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1968. – 408 с.

⁵³ Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка-«Хмеля» / Ред. і упор. Р. Забілий. – Львів, 2007. – 424 с.

⁵⁴ Кук В. Колгоспне рабство / Передмова В. В'ятровича. – Львів, Центр досліджень визвольного руху, 2005. – 264 с.

та керівника ГОСП ОУН в 1945-1951 рр. П. Федуна⁵⁵. Подібні збірники містять цікаву інформацію про діяльність підпільних друкарень.

Важливим джерелом для вивчення діяльності підпільних друкарень є спогади тих людей, які були задіяні у видавничій діяльності. Інформація про функціонування друкарень ОУН міститься у спогадах колишніх членів ОУН: керівника референтури пропаганди Проводу ОУН в Україні Петра Дужого⁵⁶, його помічника та керівника друкарні Дмитра Сусіка⁵⁷, члена Проводу ОУН в Україні Василя Галаси⁵⁸ і його дружини Марії Савчин⁵⁹, одного з керівників ОУН в Донбасі Євгена Стахіва⁶⁰, зв'язкового Р. Шухевича – Любомира Полюги⁶¹, друкарки Ярослави Романини-Левкович⁶², Миколи Климишина⁶³, Дмитра Куп'яка⁶⁴ та інших. У спогадах є детальна інформація про особливості розташування друкарень, їх технічне забезпечення, методи роботи підпільників, надруковані видання тощо.

При підготовці дослідження використовувались маловідомі джерела з фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Зокрема, матеріали фондів № 5 та № 6 (кримінальні справи на нереабілітованих та реабілітованих осіб, затриманих чекістами), відомих пропагандистів та публіцистів: члена Проводу ОУН в Україні і керівника ГОСП ОУН Петра Дужого⁶⁵, його брата, члена УГВР Миколу Дужого⁶⁶, члена Проводу ОУН в Україні Михайла Степаняка⁶⁷, члена Проводу ОУН і публіциста Осипа Дяківа⁶⁸, пропагандиста Лейбу Добровського⁶⁹, публіциста Ярослава Богдана⁷⁰, керівника УПА-Захід

⁵⁵ Федун Петро – «Полтава». Концепція Самостійної України. Том 1. Твори / Упор. і відп. ред. М. В. Романюк; НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; ГДА СБ України. – Львів, 2008. – 720 с.

⁵⁶ Дужий П. Українська справа. – Львів: Видавництво «Афіша», 2001. – Т. 1. – 560 с.; Т. 2. – 638 с.

⁵⁷ Сусік Д. З любові до свого народу. Спогади / Упор. М. Посівнич, І. Васюта. – Львів, 2006. – 186 с.

⁵⁸ Галаса В. Наше життя і боротьба. Спогади. – Львів: «Мс», 2005. – 270 с.

⁵⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Т. 28: Марія Савчин. Тисяча доріг; спомини. – Торонто – Львів, 1995. – 600 с.

⁶⁰ Стахів Є. Останній молодогвардієць. – К., «Варта», 2004. – 496 с.

⁶¹ Полюга Л. Шляхами спогадів. 1944-1956 / Передмова В. Кука. – Львів – Київ: «Піраміда», 2003. – 194 с.

⁶² Літопис УПА. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини (Серія «Бібліотека», т. 4). – Торонто – Львів, 2003. – 448 с. (спогади Я. Романини-Левкович на с. 143-240).

⁶³ Климишин М. В поході до волі – Торонто: Українська книгарня, 1975. – Т. 1. – 429 с.

⁶⁴ Куп'як Д. Спогади нерозстріляного / Вступ. ст. В. Барладяну. – Л.: Каміньяр, 1993. – 431 с.

⁶⁵ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 72362-ФП.

⁶⁶ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75173-ФП.

⁶⁷ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75135-ФП.

⁶⁸ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75180-ФП.

⁶⁹ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75134-ФП.

⁷⁰ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75196-ФП.

Олександра Луцького та його дружину Юлію Луцьку (Плісак)⁷¹, Людмилу Фою⁷², керівника Проводу ОУН в Україні в 1950-1954 рр. Василя Кука⁷³ і його дружину Уляну Крюченко⁷⁴, керівника Проводу ОУН на ПЗУЗ Василя Галасу⁷⁵ і його дружину Марію Савчин⁷⁶, керівника УЧХ в Галичині та довірену особу Р. Шухевича – Катерину Зарицьку⁷⁷, відповідального співробітника ГОСП ОУН Володимира Порендовського⁷⁸, керівника охорони П. Федуна – Юрія Поповича⁷⁹, помічницю П. Федуна – Галину Голянд⁸⁰, керівника крайового проводу ОУН і редактора підпільних видань Степана Янишевського⁸¹, керівника Львівського крайового проводу ОУН в 1950-1952 рр. Євгена Пришляка⁸² та інших.

При підготовці дослідження в нагоді стали вцілілі матеріали з київської агентурної справи «Берлога» на Провід ОУН в Україні⁸³, в яких є інформація про особливості підготовки підпільних видань та створення і функціонування підпільних друкарень. Про діяльність друкарень і їх розшук чекістами іноді згадується у розшукових справах НКДБ – МДБ УРСР на інших членів Проводу ОУН в Україні – П. Федуна⁸⁴, Р. Шухевича⁸⁵, В. Сидора⁸⁶, В. Кука⁸⁷, В. Галасу⁸⁸, В. Охримовича⁸⁹. Всі вони пов'язані зі згаданою груповою справою «Берлога». Ці справи використовувались для уточнення та перевірки інформації щодо друкарень підпілля.

Значний обсяг інформації про друкарні ОУН зберігся у матеріалах фонду № 2 ГДА СБУ (фондоутворювачі – управління боротьби з бандитизмом НКДБ УРСР у 1943-1946 рр., управління 2-Н МДБ УРСР в 1947-1953 рр., 4 управління МВС – КДБ УРСР в 1953-1960 рр.). В основному це спеціальні повідомлення, доповідні записки, плани роботи радянських каральних органів, які безпосередньо проводили боротьбу з УПА і підпіллям ОУН. В них зазначалося, коли і як арештовувалися підпіль-

⁷¹ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67418.

⁷² ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 36233-ФП.

⁷³ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 51895-ФП.

⁷⁴ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 51896-ФП.

⁷⁵ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 74914-ФП.

⁷⁶ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 55204-ФП.

⁷⁷ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67442.

⁷⁸ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75172-ФП.

⁷⁹ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 47644.

⁸⁰ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75389-ФП.

⁸¹ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 47639.

⁸² ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67417.

⁸³ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9079 (8 основних томів + 64 томи додатків).

⁸⁴ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9112.

⁸⁵ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-7448.

⁸⁶ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-7443.

⁸⁷ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-7736.

⁸⁸ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9108.

⁸⁹ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-7765.

ники, причетні до видавничої діяльності, а також деталі знищення підпільних друкарень⁹⁰.

При підготовці дослідження використано матеріали унікальної збірки матеріалів ОУН і УПА та чекістських документів 1940-1950-х рр., які зберігаються у справі № 372 («Сборник документов о структуре и характере антисоветской деятельности «Организации украинских националистов – ОУН» и «Украинской повстанческой армии – УПА»; о методах и приемах агентурно-оперативной работы органов государственной безопасности Украины по ликвидации организованного подполья ОУН и вооруженных банд УПА на территории республики в период 1943-1954 гг.») та додатках до неї – спр. № 376 та № 398 з ф. 13 (колекція друкованих видань) ГДА СБУ⁹¹. В першу чергу мова йде про копії доповідних записок та спецповідомлень про ліквідацію чекістами

⁹⁰ Управління боротьби з бандитизмом (ББ) НКВС УРСР було створено 17 березня 1942 р. за наказом НКВС СРСР № 0022. До 1944 р. підрозділ був відділом, а від 1 грудня 1944 р. одержав статус Управління. Начальником ГУББ НКВС СРСР призначено комісара держбезпеки 3 рангу А. М. Леонтьєва. В Україні діяло Управління ББ НКДБ УРСР, яке звітувало перед Москвою. У березні 1950 р. Управління ББ МВС УРСР ліквідовано. Кримінальні справи і матеріали, що були до цього часу в його провадженні, передано у відділ розшуку злочинців МВС УРСР. Відповідно до вказівки ЦК ВКП(б) та Ради Міністрів СРСР спільним наказом МДБ та МВС УРСР № 0074/0029 від 21 січня 1947 р. протидія ОУН і УПА переходить до компетенції МДБ. В результаті МДБ підпорядкували внутрішні війська МВС та МДБ, прикордонні війська, винищувальні батальйони, органи міліції. В Україні під патронатом Управління 2-Н діяло понад 1600 оперативників, десятки тисяч бійців ВВ МВС і винищувальних батальйонів та агентів. У 2 Головному управлінні МДБ СРСР у Москві, що курував справами розвідки, було створено відділ 2-Н як головний підрозділ для боротьби з «українським буржуазним націоналізмом». В Україні ці функції почало виконувати Управління 2-Н МДБ УРСР, яке безпосередньо очолювали генерал-майор В. Дроздов (куратор), полковник Р. Сараєв (керівник), згодом – полк. І. Шорубалка (керівник) та інші. Головними завданнями управління 2-Н були: агентурне проникнення в середовище підпілля ОУН і УПА, його керівних ланок; захоплення та знищення керівництва підпілля, їх оперативна розробка; виявлення та ліквідація каналів постачання та зв'язку підпілля; моральне розкладення підпілля шляхом деструктивної діяльності агентури та провокаціями; оперативно-бойові дії оперативних груп, спецгруп (діяли під виглядом вояків УПА).

7 березня 1953 р. постановою уряду МДБ СРСР та МВС СРСР було об'єднано в Міністерство внутрішніх справ СРСР. У березні 1954 р. за постановою Президії Верховної Ради СРСР утворено Комітет державної безпеки при Раді Міністрів СРСР, до складу якого увійшло і 4-те Управління. Згідно з функціональними обов'язками на 4-те Управління КДБ УРСР і 4-ті відділи обласних управлінь КДБ покладали: боротьбу з ОУН та її збройними формуваннями в Україні та закордоном, розроблення колишніх учасників опозиційних партій та організацій, ведення радіоігор з закордонними центрами ОУН.

⁹¹ Дет. див.: Ішук О. Узагальнення органами КДБ УРСР досвіду боротьби з підпіллям ОУН та УПА: до створення відомчої тематичної колекції архівних документів (1959-1964 рр.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2009. – № 1 (32). – Харків: «Права людини», 2009. – С. 87-119.

підпільних друкарень; копії протоколів допитів заарештованих підпільників; розпорядчу та звітну документацію підпілля щодо видавничо-пропагандистської роботи тощо. Зазначені документи дозволяють краще уявити діяльність підпільних друкарень та обставин їх знищення чекістами. Чимало з них вперше вводяться до наукового обігу⁹².

Під час опрацювання архівних фондів ГДА СБУ було виявлено чимало фотографій, які дають змогу на власні очі побачити, як виглядали підпільні друкарні, їх обслуговуючий персонал та яке устаткування використовувалося у повсякденній підпільній видавничій діяльності. Деякими з цих фотокарток для унаочнення доповнене в додатках дане видання.

Таким чином, внаслідок проведеного аналізу історіографії та джерельної бази (в основному – маловідомих архівних документів) вдалося зібрати достатню кількість матеріалу для підготовки дослідження про виявлення та ліквідацію чекістами підпільних друкарень, їх кадрове та матеріально-технічне забезпечення. Звісно, на цьому пошуки не можна вважати завершеними. У цьому дослідженні подані лише найбільш показові випадки, детальне вивчення діяльності підпільних друкарень ще попереду. Ми переконані, що в архівах зберігається ще чимало інформації, зокрема, в архівних кримінальних справах на підпільників, які працювали у видавництвах та технічних ланках ОУН.

Слід сказати, що вивчення історії друкарень та видань ОУН має, на нашу думку, непогані перспективи. Сподіваємося, що в подальшому українські науковці продовжать дослідження видавничої діяльності українського визвольного руху та зможуть доповнити наукову розробку теми новими та цікавими фактами.

СТВОРЕННЯ ТА ОБЛАШТУВАННЯ ПІДПІЛЬНИХ ДРУКАРЕНЬ

З моменту свого виникнення у 1929 р. ОУН створювала в Західній Україні свої добре законспіровані друкарні. Їх завданням було друкувати листівки, заклики, брошури і книги, де були б викладені цілі та завдання українського визвольного руху. Оскільки наше дослідження охоплює період 1944-1954 рр. ми не будемо деталізувати видавничу діяльність ОУН до 1944 р. (це може бути предметом окремого дослідження). Зауважимо лише, що з 1929 до 1944 рр. підпіллям ОУН було проведено значну видавничу роботу, надруковано чимало видань, які справили значний вплив на населення, особливо на молодь. Таким чином, видавнича робота ОУН після 1944 р. здійснювалась не на порожньому місці, нею керували люди, які отримали перед цим певний життєвий досвід. Особливо великого розмаху видавнича діяльність набула в роки німецької окупації, адже у руках підпільників опинилися значні друкарські засоби, залишені відступаючою радянською владою.

⁹² Дет. див.: Галузевий державний архів СБУ: Путівник / ГДА СБУ. Автори-упорядники: В. Даниленко (відп. упорядник), О. Іщук, С. Кокін, О. Лошицький, В. Сут. – Харків: Права людини, 2009. – С. 79-82.

Крім того, німці не змогли наладати роботу з розшуку підпільників, адже зіткнулись з проблемами відсутності достатньої кількості агентів та інформаторів, незнанням місцевої ситуації та мови.

Після повернення радянської влади в Україну в 1943-1944 рр. керівництво ОУН і далі вважало одним з основних напрямків своєї діяльності видавничу справу. Вона була засобом впливу на населення, а також на ворогів української державності. Вважалося за необхідне, щоб кожен район чи надрайон мав свою друкарню, а кожен осередок повинен був мати бодай друкарську машинку.

До прикладу, у документі «Інструкції до виконання»⁹³, датованому січнем 1944 р., керівництво підпілля ОУН окреслило коло завдань у зв'язку з тогочасною ситуацією – відступом з українських земель німецької армії, наступом Червоної армії та поверненням радянської влади. Зазначено, що робота ОУН в останній час пройшла три фази: під німецькою владою, фронтову та під радянською владою. У документі детально вказано, що слід робити в кожній фазі.

Зокрема, ланкам ОУН на територіях, все ще контрольованих німцями, пропонувалося: популяризувати серед народу ідеї ОУН; пропагувати потребу об'єднання всіх революційних сил українського народу для боротьби з окупантами; видавати популярний друкований орган; провести пропаганду між чужонаціональними відділами німецької армії з метою їх розкладення та залучення до спільної боротьби; проводити розкладову пропаганду. У розділі «технічні справи» пропонувалося підготуватися до збирання та зберігання зброї, медикаментів, технічних засобів зв'язку, видавничої техніки, одягу та іншого майна⁹⁴.

Під час «фронтвої фази» пропонувалося заготувати та захопити всі необхідні матеріали для проведення подальшої праці та боротьби, вже проти радянської влади; здобувати та ховати зброю, амуніцію і взагалі все військове спорядження; здобувати санітарні матеріали, технічні засоби зв'язку, засоби видавничої техніки (друкарні, папір, друкарські машинки, кальку, матриці, цикльостилі (ротатори), фотоапарати тощо). Ці завдання в першу чергу повинні були виконувати військові відділи та боївки, а також інші члени ОУН та прихильники з числа місцевого населення. Здобуті речі слід було описати та упорядкувати, опис переслати вищому керівництву. Також наказувалося вжити заходів щоб не допустити розграбування майна. Особливо вказувалося провести активну пропагандистську роботу з населенням та роз'яснити, що його доля залежить від нього самого, і не варто їхати на еміграцію, адже це послаблює позиції всього українства. Також пропонувалося заготувати великий запас листівок і використати проходження Червоної армії територією України для поширення пропагандистських видань серед вояків-українців⁹⁵.

Після появи представників радянської влади на місцях пропонувалося вжити заходів до її вивчення: зібрати всю інформацію про перші заходи комуністів, постаті керівників тощо. Щодо організаційної робо-

⁹³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 34-38.

⁹⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 36.

⁹⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 37-38.

ти керівникам ОУН пропонувалося: перебувати у збройному підпіллі; в першу чергу відновити всі оргзв'язки; притримати видання літератури до надходження окремих інструкцій; приготувати всі друкарні до активної праці тощо⁹⁶.

Зважаючи на проходження фронту і повернення радянської влади, підпілля вживало заходи, щоб врятувати українську культурну спадщину – твори мистецтва, історичні документи, книги про відновлення української державності в 1917-1921 рр. та 1941 р. тощо. Члени ОУН небезпідставно побоювались, що комуністи можуть спробувати знищити все те, що не відповідало їх ідеологічним уподобанням (тим більше, що подібне вже було в Наддніпрянщині після 1921 р. та на Західній Україні після 1939 р.). Збереглась інструкція керівників округи «Арпад» – провідника «Енея» та референта пропаганди «Андрія» від 19 лютого 1944 р., які наказували зібрати всі речі, які можна вважати культурною спадщиною, упорядкувати, зробити опис і надійно заховати. Також пропонувалося зібрати інформацію про всіх місцевих талановитих письменників, художників, фотографів і їх ставлення до українського визвольного руху. Це свідчить, що розглядалася можливість їх залучення до роботи у підпіллі, зокрема – у підпільних видавництвах⁹⁷.

У наступній інструкції від 24 лютого 1944 р. «Еней» запропонував всі цінні бібліотеки забрати та заховати. На його думку, кожний повітовий провід повинен був мати 1-2 гарні бібліотеки під опікою пропагандиста⁹⁸.

У інструкції 7/44 від 29 лютого 1944 р. організаційна референтура КП ОУН на ЗУЗ розпорядилася організувати при кожній окрузі (або області) фотобюро з 1-2 фахівців та забезпечити їх всім необхідним для роботи. Вони повинні були фіксувати для історії всі тогочасні важливі події (спалені села, розстріли українців, бої, полонених тощо). Крім того нагадувалося, що кожна округа ОУН повинна була мати 1-2 друкарні, кожна округа і повіт – гарний ротатор, друкарську машинку та необхідні витратні матеріали (папір, кальку, типографську фарбу тощо)⁹⁹.

У своїх дорученнях від 12.03. 1944 р. та від 26.03. 1944 р. один з повітових (згодом – надрайонних) референтів пропаганди ОУН «Перун» наказав підпільнику «Ярошенку» (ймовірно – районному провіднику) зробити опис його бібліотеки, зібрати якомога більше всього, що може знадобитися під час пропагандистської роботи (олівці, фарба, чорнило, папір тощо). Ця робота повинна була виконуватися нижчими ланками підпілля – станицями. Про виконання пропонувалося доповідати¹⁰⁰.

⁹⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 38.

⁹⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 77. (Є факти, що подібне робилося на всій території, охопленій мережею ОУН. Ця робота принесла певні результати. Наприклад, навесні 1944 р. на запрошення керівника референтури пропаганди Калуського окружного проводу ОУН «Аскольда» в підпіллі опинився майбутній відомий публіцист Я. Богдан-«Всеволод Рамзенко», який до того не був у підпіллі, а жив легально).

⁹⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 78-79.

⁹⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 83.

¹⁰⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 84-85.

Після проходження фронту та повторного встановлення радянської влади в Західній Україні підпілля ОУН розпочало масову збройну боротьбу. В цей ж час у підпільних друкарнях ОУН розпочалась активна підготовка нових друкованих видань, які пропагували ідеї українського визвольного руху і були спрямовані проти радянського режиму. Керівництвом ОУН було розроблено інструкції щодо тематики листівок та інших видань. Це свідчить, що робота мала системний характер¹⁰¹.

Досить цікавими є дві «Інструкції для дописувачів-репортерів», датовані листопадом 1944 р. Їх автор зазначав, що в той час однією з важливих проблем ОУН стало висвітлення національно-визвольної боротьби і донесення інформації про неї до населення через підпільну пресу, не лише центральну, але і на менших територіальних одиницях. Для підготовки таких видань слід було організувати підбір статей до них, їх авторами могли би бути місцеві люди – не підпільники. Пропонувалося організувати цілу мережу таких дописувачів. Далі автор інструкції систематизував та написав назви тем статей та репортажів, на які варто би було писати (історичні, культурні, політичні, гумористичні, про бої підпільників з чекістами тощо). В кінці пропонував, щоб зв'язок авторів статей – не підпільників – з підпільними редколегіями видань був максимально конспіративний, аби не допустити арештів людей¹⁰².

В 1948 р. керівництво ОУН підготувало інструкцію щодо підготовки всіма підпільниками споминів, репортажів, заміток з історії діяльності ОУН і УПА¹⁰³. В документі зазначено, що протягом багатьох років підпільники не мали часу займатися подібним речами, адже були повністю зайняті безпосередньою боротьбою з поневолювачами українського народу. Автори інструкції вважали, що далі так бути не може, і слід максимально детально зафіксувати всю багаторічну діяльність підпілля на папері – для історії, для вивчення досвіду роботи і для навчання молодих кадрів. Інструкція містить поради про те, про що саме варто писати детально. При цьому нагадано, що у зв'язку з вимогами конспірації не слід вживати справжніх імен людей, які все ще допомагали підпіллю, не називати діючі зв'язки тощо – щоб не нашкодити людям. Цілком логічно, що згодом тиражувати найбільш вдалі спогади та замітки повинні були підпільні друкарні.

Упорядкуванню видавничого процесу, побудові та облаштуванню підпільних друкарень ОУН надавалося велика увага¹⁰⁴. У другій половині 1940-х рр. зазвичай їх будували під землею, на глибині кількох метрів, з максимальним дотриманням конспірації. Зразки деяких виявлених чекістами підземних друкарешнь можемо побачити на вцілілих крес-

¹⁰¹ Цих інструкцій збереглося досить-таки багато. Див.: ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10-12, 28-29. (З 1944 р. видавнича та пропагандистська діяльність ОУН щороку коригувалась новими детальними інструкціями).

¹⁰² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 95-97, 99.

¹⁰³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 46-47.

¹⁰⁴ Детальніше про це див.: Стасюк О. Облаштування та оснащення підпільних друкарень ОУН... – С. 65-74.

леннях, які виконували співробітники радянських каральних органів¹⁰⁵. Щоб викопати, облаштувати та належно замаскувати подібні криївки треба було витратити чимало часу. Іноді приміщення друкарень мали кілька великих кімнат, кілька запасних входів та виходів, водопостачання з підземних джерел, продуману систему вентиляції, яка дозволяла непогано провітрювати приміщення. Ретельно маскувалися всі побутові відходи і всі ознаки, які могли б вказувати на наявність бункеру з друкарським устаткуванням. Крім друкарської техніки, запасів паперу та бібліотеки, у бункерах зберігалися побутові речі, необхідні для проживання людей: дерев'яні меблі – ліжка або нари (які могли бути кількарусними), столи або щось, чим їх можна було замінити; газові лампи; кухонний посуд; зимовий та літній одяг і взуття; велика тара з запасами їжі (часто для цього використовувались бідони) тощо. Всі ці речі заздалегідь доставлялися до криївки, часто їх купували або набували за допомогою місцевого населення¹⁰⁶.

В інструкціях ОУН 1944-1954 рр. неодноразово вказувалося про необхідність тримати в таємниці місця та способи побудови криївки. Місцезнаходження бункерів було суворою організаційною таємницею. Тому не дивно, що багато хто з підпільників, читаючи надруковану літературу ОУН, навіть приблизно не знав, де вона виготовлена. Друкарні, як і архіви, бібліотеки, продуктові склади, повинні були зберігатися в спеціально побудованих для цього підземних сховищах. За їх безпеку відповідали лише ті люди, яким це було доручено, і ніхто більше¹⁰⁷.

Якщо друкарня облаштовувалась у господарстві людей, які допомагали підпіллю, підпільники і господарі жили фактично однією родиною. Підпільники усвідомлювали, що якщо господарі не хотіли їх приймати в себе, то ризикувати було не варто, адже це загрожувало розконспірацією і великими проблемами. Зазвичай членами ОУН наперед підбиралися такі господарі хати, які добре знали про діяльність ОУН і добровільно погоджувалися на розміщення в їх обійсті криївки з підпільниками. Вони ж допомагали облаштовувати криївку, а потім інформували членів ОУН про щоденну ситуацію в населеному пункті, діяльність місцевої влади, купували або діставали усе необхідне (папір, фарбу, газети, книги, їжу, ліки, одяг, побутове приладдя тощо). Така діяльність в ті роки вимагала максимальної уважності та обережності. Вона була вкрай небезпечною і у разі провалу людям загрожувало тривале ув'язнення або і розстріл. В свою чергу підпільники ділилися з господарями інформацією про свою діяльність, показували листівки та книжкові новинки, прослуховували та

¹⁰⁵ Літопис Української Повстанської Армії. Том 38. Петро Й. Потічний. Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в світлі радянських документів. – Торонто – Львів, 2002. – 430 с.

¹⁰⁶ Детальніше про те, як будувалися криївки для типографій див.: Стасюк О. Облаштування та оснащення підпільних друкарень ОУН... – С. 67-71.

¹⁰⁷ Наприклад, див. інструкцію ОУН щодо організаційної роботи: ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 116-120.

обговорювали закордонні радіопередачі, які подавали значно правдивішу інформацію про стан в СРСР та у світі, ніж офіційні радянські видання та радіозведення. Таким чином, від злагодженості дій утримувачів конспіративних бункрів та підпільників залежало їх життя.

Якщо ж друкарня облаштувалася далеко в гірських нетрях, десь у лісі чи в полі, в зруйнованих або покинутих будинках, то в таких випадках підпільники могли розраховувати лише на себе самих, і лише іноді – на найбільш довірених осіб з числа місцевого населення. Особлива увага надавалася маскуванню слідів і конспірації території, що було непросто. Сутужно було з усім необхідним: продуктами, ліками, папером тощо. Зате з точки зору конспірації подібні криївки вважалися безпечнішими і надійнішими, адже чекістам було дуже непросто їх розшукати.

Траплялися також випадки розміщення криївок з друкарнями у зовсім несподіваних місцях, де їх аж ніяк не сподівалися побачити чекісти. Дослідниця О. Стасюк проаналізувала кілька таких цікавих прикладів. Референт пропаганди Подільського крайового проводу ОУН Йосип Поздик-«Євген» організував побудову друкарні під будинком свого батька Григорія в с. Деренівка на Тернопільщині. Одну з друкарень підпільники всупереч усім вимогам конспірації розмістили в центрі міста Чернівці, на вул. Краснодарській, у підсобному приміщенні м'ясної крамниці, куди, до речі, часто заходили співробітники УМДБ з дружинами. Друкарня успішно працювала тривалий час. Іншу друкарню у 1949 р. влаштували в бункері під будинком голови сільради с. Ганьковичі Мостиського району Львівської області. Велика кількість людей, які відвідували сільського голову, була добрим прикриттям для руху підпільних кур'єрів¹⁰⁸.

Слід погодитись з тим, що часто друк підпільних видань відбувався у непристосованих для цього приміщеннях¹⁰⁹. Так траплялося, якщо підпільники не встигали обладнати відповідну криївку для друкарні, або ж рятуючись від переслідування МДБ, міняли місця свого перебування, йшли у криївку до сусідів або у старі, малоприматні для життя сховища. Наприклад, працівники друкарні Жовківського надрайонного проводу ОУН у 1947-1950 рр. з різних причин п'ять разів змінювали місце перебування¹¹⁰.

Хоча інструкціями підпільникам не рекомендувалося скупчуватися великими групами в невеликих криївках, але в житті виходило так, що часто всю зиму доводилося жити у тісноті, буквально один у одного на головах. Часто у зв'язку з браком місця та часу робота в криївці йшла у дві зміни: поки одні підпільники працювали, інші відпочивали. Такі умови спричиняли різні проблеми зі здоров'ям, в т. ч. і психологічні незручності

¹⁰⁸ Детально про це див.: Стасюк О. Облаштування та оснащення підпільних друкарень ОУН... – С. 66-67.

¹⁰⁹ Там само – С. 67-68.

¹¹⁰ Там само – С. 72.

ті, адже конспірація вимагала постійно перебувати в замкненому просторі під землею, не маючи впевненості в повній безпеці та завтрашньому дні. До того ж в криївках побут був досить скромним, і часто не вистачало навіть найголовнішого – їжі та води. Проте повстанці намагалися влітку заготовувати максимально можливу кількість продуктів, які могли тривало зберігатися (наприклад, сало або крупи). Підготовка їжі була непростим і тривалим процесом, адже готувати доводилось на великому вогні. Вживання води було суворо обмежене, що не дозволяло належним чином підтримувати в приміщенні нормальні гігієнічні умови. Дуже непросто в таких умовах доводилося жити жінкам. Нерідко незручності або і конфлікти спричиняла різниця в характерах та психології мешканців бункеру¹¹¹. Про подібні проблеми міститься чимало інформації у спогадах та щоденниках підпільників Марії Савчин¹¹², Ярослави Романини-Левкович¹¹³ та Михайла Дяченка¹¹⁴, які детально змалювали побут у криївках повстанців, задіяних у видавничій роботі після 1944 р.

Тим не менше, незважаючи на всі складнощі у 1944-1954 рр. підпіллям ОУН було організовано десятки (або і більше) великий і малих друкарень, які масовими тиражами друкували видання українського визвольного руху, що доносили до населення його ідеї. Вся ця робота регламентувалася інструкціями ГОСП ОУН та підпорядкованих йому референтур пропаганди, що існували при кожному територіальному провіді ОУН. Таким чином, підпільна повстанська держава мала свій пропагандистський апарат та власні друкарні, які давали достойну відповідь радянській агітаційно-пропагандистській машині. Про це свідчить кількість підготовлених до друку видань та їх широка тематика.

ТЕМАТИКА ТА НАКЛАДИ ПІДПІЛЬНИХ ВИДАНЬ

З наведених вище даних про створення ОУН великої кількості підпільних друкарень та заготовку необхідних матеріалів для виготовлення літератури стає зрозуміло, що підпілля мало можливість друкувати найрізноманітніші видання – листівки, заклики, статті, брошури, книги тощо. Яка ж кількість подібних видань існувала і хто були їх автори?

Детальна інформація щодо тематики підпільних видань ОУН та їх авторів вміщена у дослідженні к.і.н. О. Стасюк¹¹⁵. За її підрахунками, з

¹¹¹ Стасюк О. Облаштування та оснащення підпільних друкарень ОУН... – С. 72-74.

¹¹² Літопис Української Повстанської Армії. Том 28. Марія Савчин. Тисяча доріг; спомини. – Торонто – Львів, 1995. – 600 с.

¹¹³ Літопис УПА. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини (Серія «Бібліотека», т. 4). – Торонто – Львів, 2003. – 448 с. (спогади Я. Романини-Левкович на с. 143-240).

¹¹⁴ Іщук О. Життя та доля Михайла Дяченка–«Марка Боєслава». – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 9, Торонто – Львів, 2010. – С. 106-114.

¹¹⁵ Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941-1953 рр.). – Львів, 2006. – 384 с. (На с. 240-374 подано таблицю з переліком виданих у підпіллі ОУН в 1941-1953 рр. журналів, листівок, брошур, книг тощо).

1941 р. до 1953 р. ОУН було видано щонайменше 156 різних періодичних видань. Серед найбільш відомих газет та журналів варто назвати такі, як «Ідея і Чин», «Бюлетень», «Бюро інформації УГВР» (адже редактором цього видання з 1945 р. був член ОУН і керівник ГОСП П. Федун), «Вісті», «Вісті з України», «Вісті Української Інформаційної Служби», «До зброї» (видання Головного Командування УПА, де теж переважали члени ОУН), «За Самостійну Україну», «За Українську Державу», «За Україну», «Зов крові», «Інформаційні вісті», «Інформатор», «Лісовик», «Літопис УПА», «На допомогу пропагандистам», «Пропагандист», «Радіовісті», «Радіоінформатор», «Революціонер-пропагандист», «Самостійна Україна», «Чорний Ліс», «Шлях перемоги», «Український робітник» тощо. Серед видань значне місце займали молодіжні журнали – «Юнак», «Молодий революціонер», «На чатах», «За волю України», «На зміну», «Юні друзі», «Малі друзі», «Діти України» тощо. У цих газетах та журналах було опубліковано тисячі публіцистичних статей на різноманітні актуальні теми з життя тогочасної України. Завдяки проведеній підпіллям видавничій роботі у цих вцілілих періодичних виданнях маємо унікальний пласт інформації про зазначений історичний період в житті українців.

Стасюк О. підрахувала, що у 1941-1953 рр. було опубліковано сотні різнопланових за тематикою листівок ОУН (у 1941 р. – 69, в 1942 р. – 17, в 1943 р. – 82, в 1944 р. – 94, в 1945 р. – 56, в 1946 р. – 63, в 1947 р. – 75, в 1948 р. – 38, в 1949 р. – 101, в 1950 р. – 53, в 1951 р. – 39, в 1952 р. – 22, в 1953 р. – 4)¹¹⁶. Ці листівки були скеровані практично до всіх прошарків тогочасного суспільства: малим дітям дошкільного віку, школярам (у т. ч. піонерам і комсомольцям), солдатам та командирам ЧА, бійцям внутрішніх військ НКВС–НКДБ–МДБ, членам ВКП(б) і безпартійним, співробітникам НКВС–НКДБ–МДБ, робітникам і селянам (в т. ч. насильно колективізованим – колгоспникам), міській та сільській інтелігенції, вчителям і викладачам, молодим дівчатам і жінкам, прихильникам ОУН і УПА тощо. Окремо видавалися листівки та заклики до мешканців Центральної, Південної та Східної України (наддніпрянців). Значна увага приділялася публікації листівок, в яких населення інформувалося щодо офіційної позиції УПА чи підпілля ОУН. Тематичні листівки стосувалися різних питань життя тогочасного суспільства: насильницької депортації та колективізації українців радянською владою, русифікації, військових та провокативних чекістських заходів проти підпілля, стосунків українців з сусідніми народами (було видано серію листівок до всіх народів СРСР, а також до поляків, чехів, словаків, угорців, румунів), розпиття населенням спиртних напоїв тощо. Така велика різноманітність офіційних і неофіційних звернень до населення дозволяє зробити висновок, що підпілля фактично поводилося з громадянами, як діюча влада. У спогадах ветеранів (як чекістів, так і оунівців) часто можна прочитати, що на той час в Західній Україні фактично існувало дві влади: радянська і підпільна, які в жорсткій боротьбі змагалися одна з одною.

¹¹⁶ Стасюк О. Видавничо-пропагандистська діяльність ОУН... – С. 258-316.

В друкарнях ОУН особлива увага приділялася друку більшої за об'ємом літератури – книг та брошур. Такі видання було робити набагато складніше, ніж листівки: процес вимагав від друкарів більше умінь, навичок, досвіду. Ця література була розрахована на допитливих читачів, які цікавилися, що ж насправді відбувається в Україні. За даними О. Стасюк в 1941 р. було видано 55 назв книг і брошур, в 1942 р. – 26, в 1943 р. – 35, в 1944 р. – 45, в 1945 р. – 42, в 1946 р. – 64, в 1947 р. – 175, в 1948 р. – 110, в 1949 р. – 78, в 1950 р. – 83, в 1951 р. – 24, в 1952 р. – 38, в 1953 р. – 7).¹¹⁷

Найбільш відомими і впливовими підпільними авторами у період 1944-1954 рр. слід вважати членів Проводу ОУН в Україні – Романа Шухевича (використовував літературні псевдоніми «Петро Лозовський», «Чагар», «Федорович» та інші), Василя Кука («Леміш»), Якова Бусла («Київський», «Галина», «Шахтар» та інші), Петра Дужого («Панасенко», «Низовий Б. П.», «Павлович», «Просвітянин» та інші), Миколу Дужого («М. К.», «Микола Карівський», «Вировий» «Іван Колос» та інші), Михайла Степаняка («Дем'ян Нестерович», «Дмитрів» та інші), Дмитра Маївського («П. Т. Дума», «Петро Дума» та інші), Василя Галасу («Орлан», «Зенон», «Зенон Савченко», «Дніпровський», «Д. Стрибун» та інші), Осипа Дяківа («Горновий», «Осип Горновий», «О. В. Горновий», «Осипенко», «Юріїв» та інші), Омеляна Логуша («Степанів О. І.» та інші), Василя Бея («Улас», «Улас Василенко» та інші), Ярослава Старуха («Стяг», «Стояр», «Ярлан» та інші). У їхніх публікаціях часто можна побачити глибокий аналіз тогочасної політичної та економічної ситуації, в якій опинився український народ, роль та місце ОУН і УПА в його боротьбі за відновлення державності. Цікаво, що їхні публікації були різними за формою та змістом: деякі мали вигляд офіційних статей керівництва підпілля (як от інтерв'ю Р. Шухевича – «П. Лозовського» у якості голови Генерального секретаріату УГВР); інші були більше схожими на серйозні наукові дослідження (наприклад, книга В. Кука-«Леміша» «Колгоспне рабство» з посиланням на багато джерел, обсягом понад 150 с. дрібного машинопису); також публікувалися своєрідні розслідування, аналітична публіцистика (майже всі праці О. Дяківа, К. Зарицької і Я. Богдана); видавалися спогади (наприклад, брошура Р. Шухевича-«Федоровича» під назвою «З життя бойовика», присвячена загиблому братові його дружини – Юрію Березинському).

Серед інших підпільних авторів, чимало з яких також обіймали високі становища в ОУН, на нашу думку, слід виокремити письменника Петра Василенка (використовував літературні псевдоніми «Петро Гетьманець», «Волош», «Волош-Василенко», «Полтавець» та інші), публіциста і заступника референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН у 1948-1950 рр. Ярослава Богдана («Всеволод Рамзенко», «Рамзенко», «В. Ярославич», «Б. Войнович», «В. Радич» та інші), письменника і референта пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН у 1950-1952 рр. Михайла Дяченка («Марко Боєслав» та інші), поетесу

¹¹⁷ Стасюк О. Видавничо-пропагандистська діяльність ОУН... – С. 317-374.

Галину Голояд («Марта Гай»), письменницю Людмилу Фою («Перелесник» та інші), письменницю та довірену особу Р. Шухевича – Катерину Зарицьку («Уляна Кужіль» та інші), поета і керівника Проводу ОУН на ПЗУЗ в 1945-1948 рр. Миколу Козака («Степан Орач» та інші»), письменника Михайла Палідовича («Л. Карпатський», «Ю. Херсонський» та інші), письменника Йосипа Позичанюка («Устим Чубенко», «Шугай», «Шаблюк» та інші), співробітника ГОСП ОУН Володимира Порендовського («К. Вірлінів» та інші), письменницю і керівника Львівського міського проводу ОУН Богдану Світлик («М. Дмитренко» та інші), письменника і керівника Львівського крайового проводу ОУН Зиновія Тершаковця («Чагрів» та інші), ідеолога і публіциста Михайла Фарила («М. Горський» та інші), художника і члена крайового проводу ОУН на ПЗУЗ та УГВР Ніла Хасевича («Зот» та інші), публіциста і керівника опозиційного крайового проводу ОУН «Одеса» Степана Янишевського («О. Далекий» та інші), письменницю і дружину В. Кука – Уляну Крюченко («Уляна Дніпропетровська» та інші)¹¹⁸. Треба сказати, що спадщина кожного підпільного автора є різною за обсягом: дехто з цих та багатьох інших, не названих тут авторів, написав цілу серію статей, брошур, художніх оповідань або віршів, а дехто – лише одну або дві статті. Праці різнилися за стилем, тематикою, обсягом, якістю подачі матеріалу. Тим не менше, вкупі вся ця творча спадщина є величезним і унікальним масивом тогочасної повстанської видавничої діяльності. На нашу думку, цей масив потребує системного і зваженого вивчення та опрацювання, а можливо і перевидання

На жаль, досі чимало авторів підпільних брошур та книг не ідентифіковані та відомі лише за псевдонімами. Будемо сподіватись, що поступово українські історики зможуть встановити їх справжні прізвища.

Наведена статистика укладена к.і.н. О. Стасюк лише за вцілілими і відомими на сьогодні документами. Думається, що згодом її можуть поповнити дані про інші, досі невідомі видання. Детальний науковий аналіз усіх видань ще попереду, адже він вимагає чимало часу та роботи в архівах.

Збережені документи свідчать, що ці видання мали досить-таки значні, як на той час, накладі. На жаль, систематизованої інформації про тиражі всіх підпільних видань не збереглося. Це і не дивно, якщо зважати на те, скільки матеріалів було знищено і підпільниками, і чекістами. Тому на сьогодні є можливість проаналізувати накладі підпільних видань лише за окремими вцілілими документами ОУН.

Дослідник А. Русначенко проаналізував звіт з пропагандистської роботи в Турківщині та Самбірщині за 1947 – 30.06. 1948 р. Зі звіту видно, що місцеві пропагандисти мали у своєму розпорядженні бібліотеку з 705 книг (це немало, як на підпільні умови), до якої протягом 2 років додалось ще 38 книг. З технічних засобів використовували радіоприймач, три фотоапарати, друкарські машинки тощо. У 1947 р. було видано 642 видання, отримані «згори» (від керівників крайового проводу), 77 різних листівок, 78 рефератів, 797 закликів. У 1948 р. – відповідно 1420 видань, отриманих «згори», 17 навчальних матеріалів, 14 міс-

¹¹⁸ Стасюк О. Видавничо-пропагандистська діяльність ОУН... – С. 375-378.

цевих святкових матеріалів, 1422 різні листівки, 14 рефератів. За два роки було надруковано 37500 бофонів, розмножено 150421 примірників різної літератури присланої «згори» та 68351 місцевих видань, разом – 218772 примірників. Дослідник вважає, що як на той час це було немало, тим більше, що в СРСР друкарська справа повністю знаходилась в руках держави і всі видання жорстко контролювались¹¹⁹.

Вважаємо за доцільне у якості прикладу більш детально проаналізувати видавничу діяльність, яку проводив Провід ОУН на ПЗУЗ у 1948-1953 рр. Це була одна з найбільш важливих структурних ланок підпілля ОУН в Україні. Про цю діяльність збереглися цінні документи, які дають змогу побачити на прикладі одного крайового проводу тематику та накладі підпільних видань (див. документальний додаток).

У період 1948-1953 рр. провід ОУН на ПЗУЗ очолював Василь Михайлович Галаса-«Орлан» (1920-2002). Він прибув на цю територію за вказівкою Р. Шухевича у 1948 р. і очолював вказаний провід ОУН з кінця 1948 р. до літа 1953 р. Документи свідчать, що він безпосередньо організовував видавничу діяльність, про що радився з В. Куком і Н. Хасевичем.

У ГДА СБУ збереглися особисті записи В. Галаси, датовані літом 1952 р.¹²⁰ Вони були вилучені у нього чекістами під час арешту 11 липня 1953 р. В них він систематизував та підсумував відомі йому дані про видавничу роботу за період 1948-1952 рр., коли очолював крайовий провід ОУН на ПЗУЗ та брав особисту участь у підготовці підпільних видань.

Не буде перебільшенням, якщо сказати, що ці документи є унікальними. Досі у науковій літературі такі систематизовані дані про видавничу роботу цілого крайового проводу були відсутні: зазвичай дослідники оперували окремими вцілілими документами, а ще частіше – спогадами тих підпільників, які зуміли вижити у цей бурхливий час. Доволі часто дослідникам доводилось буквально клаптиками збирати розрізнені дані, щоб скласти уявлення про видавничу діяльність підпілля. Особисті записи В. Галаси цінні тим, що він, як керівник підпілля на Волині, найкраще знав про успіхи і невдачі підпільної роботи в той час і зумів все це своєчасно зафіксувати на папері. Дивом вціліли в фондах ГДА СБУ, нині ці документи проливають світло на організацію та розмах роботи українського визвольного підпілля в ті роки.

Умовно записи В. Галаси можна розбити на три частини:

- 1 – загальний звіт про роботу Проводу ОУН на ПЗУЗ за 1948-1952 рр.
- 2 – загальний звіт про видавничу діяльність Проводу ОУН на ПЗУЗ за 1948-1952 рр.
- 3 – систематизовані дані про загиблих підпільників ОУН на ПЗУЗ за 1948-1952 рр.

Для нашого дослідження найбільш важливою є друга частина записів В. Галаси. Цілоком можливо, що ці матеріали він підготував, які звіт про свою роботу, і використовував під час зустрічі з керівником Проводу

¹¹⁹ Русначенко А. Народ збурений... – С. 356-358.

¹²⁰ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 74914-ФП. – Т. 6. – Пакет з речовими доказами, документ без нумерації.

ОУН в Україні В. Куком, що відбулася у криївці в лісі біля с. Кругів Золочівського району Львівської області восени 1952 р. На цій зустрічі В. Галаса прозвітував В. Куку про стан справ на Волині та отримав нові вказівки.

За словами дружини В. Кука – Уляни Крюченко, які збереглися у її протоколах допитів КДБ УРСР, Василь Кук характеризував В. Галасу, як здібного провідника, якому, однак, все ж бракувало освіти та досвіду в роботі, але який намагався компенсувати ці недоліки особистою енергією в праці¹²¹.

На нашу думку найціннішим є те, що у вцілених документах збереглася надзвичайно важлива конкретна статистична інформація (про кількість підпільних видань, їх назви) тобто те, що В. Галаса та його дружина М. Савчин не могли з певних причин точно назвати ані на слідстві, ані у своїх спогадах.

Як видно зі звіту В. Галаси про видавничу діяльність, Провід ОУН на ПЗУЗ порівняно непогано зумів налагодити друк та поширення підпільних видань. Про це свідчать цифри зі звіту, адже в підпіллі активно діяли 8 друкарень: друкарня ім. Д. Клячківського-«Клима Савура», друкарня ім. Я. Бусела-«Київського», друкарня ім. В. Робітницького, друкарня ім. І. Климова-«Легенди», друкарня ім. М. Козака-«Вівчара», друкарня ім. Д. Маївського-«Тараса», друкарня ім. П. Сак-Могили, друкарня ім. І. Литвинчука-«М. Дубового», а також станок для відбивання кліше. Всього з 1948 р. до 1952 р. ними було надруковано 346520 примірників листівок, брошур і іншої підпільної літератури, з них у 1948 р. – 37200, у 1949 р. – 30750, у 1950 р. – 207100, у 1951 р. – 55150, у 1952 р. – 16320 примірників. Як бачимо, найбільших успіхів у видавничій діяльності Провід ОУН на ПЗУЗ досяг у 1950-1951 рр.

Щодо накладів видань, то це можна подати у такій послідовності: на станку з кліше було надруковано 91100 примірників (переважно листівок), друкарня ім. І. Климова-«Легенди» – 70000, друкарня ім. Я. Бусела-«Київського» – 52250, друкарня ім. П. Сак-Могили – 38650, друкарня ім. Д. Клячківського-«Клима Савура» – 29100, друкарня ім. В. Робітницького – 20100, друкарня ім. І. Литвинчука-«М. Дубового» – 16320, друкарня ім. М. Козака-«Вівчара» – 12500, друкарня ім. Д. Маївського-«Тараса» – 9500, видано на цикльостилі – 7000 примірників.

У звіті про видавничу діяльність В. Галаса перерахував всі основні видання, які друкувалися, що дає змогу проаналізувати їх ідеологічну спрямованість. Як видно зі звіту, серед брошур найбільше було надруковано видань політично-пропагандистського змісту – 39750, з яких особливе місце посіла книга П. Федуну «Хто такі бандерівці та за що вони борються», видана накладом 13 тисяч примірників. Далеко не кожне видання в сучасній Україні може похвалитися таким накладом, а ще ж слід пам'ятати, що інші крайові проводи ОУН також неодноразово видавали цю книгу. Досить пристойними накладками були видані

¹²¹ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 51896-ФП; Іщук О. Життя та доля Уляни Крюченко... – С. 16.

і інші видання: «Україна помирає. Хто у тому винуватий?» – 9150 примірників, «До генези УГВР» – 7000 примірників, «Про стан української визвольної справи» – 3500 примірників тощо.

Крім того, було видано 23 тисячі примірників художніх видань, оповідань і журналів, серед яких перші місяці за накладом посіли: оповідання «Учителька» – 10 тисяч примірників, «В колгоспній неволі» – 8 тисяч примірників, журнал «Молодий революціонер» – 5 тисяч примірників.

Досить багато було надруковано листівок та звернень – аж 68950. Крім того, підпілля видало чимало закликів і бофонів – 193120 примірників, некрологів про загибель керівників Проводу – 11700 примірників (з них 6700 про Д. Клячківського–«Клима Савура» і 5000 про Миколу Козака–«Смока»), комунікат суду ОУН в справі Степана Янішевського–«Далекого» – 10000 примірників.

Журнал ОУН «Молодий революціонер» видавався ОУН на ПЗУЗ у 1948–1953 роках. До лютого 1948 р. його виготовляли у друкарні ОУН «імені В. Робітницького», яка знаходилася в с. Пітушків на Рівненщині¹²². За обсягом вони були досить великі – від 26 до 49 аркушів, але текст набраний лише з одного боку кожного аркуша.

Пізніше, у 1953 р., коли В. Галаса був заарештований чекістами, на допитах він розповів про процес підготовки видань ОУН. Під його керівництвом та редакцією з 1948 р. продовжував виходити журнал «За волю нації» та став друкуватися новий журнал «Молодий революціонер», який призначався виключно для місцевої молоді, для обробки її у антирадянському дусі з наступним залученням до бойової діяльності ОУН. У ньому розміщувалися різноманітні статті агітаційного характеру, в яких В. Галаса намагався викласти своє бачення ситуації в Україні і зняти полуду з очей тієї молоді, яка ще вірила у правоту тих заходів, які проводилися радянською владою. Зробити це було неважко, адже економічний рівень життя населення в СРСР був низьким, а поведінка влади компрометувала її і без роз'яснень, які містилися у виданнях ОУН. Таким чином, з 1948 до 1953 року включно журнал «Молодий революціонер» вийшов вісім разів. Основним помічником В. Галаса під час випуску журналів була Л. Фоя–«Оксана», літературний псевдонім «М. Перелесник»¹²³. Крім неї, у виданні журналів брали участь редактор «Радіовістей» –«Бук» та керівник Луцького надрайонного проводу ОУН «Дем'ян», які пізніше загинули у сутичках з військами МДБ.

Перший номер журналу «Молодий революціонер» був віддрукований на друкарському станку у керівника Межирицького надрайонного проводу ОУН «Слюсаря» у кількості 5000 примірників та розданий членам ОУН. Вони розповсюдили його у місцевих селах. Наступні номери

¹²² У ГДА СБУ збереглося 8 номерів: 1 – за 1948 р., 2 – за 1949 р., 2 – за 1950 р., 1 – за 1951 р., 2 – за 1952–53 рр. Див.: ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 26. – Арк. 158–449.

¹²³ Іванченко В. Квітка у червоному пеклі: життєвий шлях Людмили Фої. – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 8, Торонто – Львів, 2009. – 128 с.

журналу дружина В. Галаси – Марія Савчин віддрукувала накладом 10–12 примірників на друкарській машинці, оскільки члени Проводу ОУН В. Кук-«Леміш», О. Дяків-«Горновий» та П. Федун-«Полтава» вважали його другорядною літературою і тому заборонили друкувати на станку. Ці примірники В. Галаса висилав до нижчих проводів ОУН, а вони розмножували їх у різній кількості, в залежності від наявності паперу. В час перебування у підпіллі ОУН В. Галаса найчастіше користувався літературними псевдонімами «Зенон Савченко», «О. Левченко», «В. Назаревич», «Д. Стрибун»¹²⁴.

Підбиваючи підсумки видавничої діяльності ОУН на ПЗУЗ у 1948–1952 рр. В. Галаса у записках критично поставився до їх результатів і зазначав: «видавничу діяльність поставлено в міру наших сил. Не було людей, які могли б що-небудь писати. Єдиним співавтором була с[лавної] п[ам'яті] М. Перелесник [Людмила Фоя – авт.]. Впродовж всього часу зредаговано такі матеріали:

- 1) «Інформатор», ч. 6 – загально інформативний журнал,
- 2) Шість чисел журналу для Юнацтва – «Молодий революціонер»,
- 3) Шість чисел художнього журналу – «За волю нації»,
- 4) Два числа журналу для дітей – «Діти українці»,
- 5) Листівки – «До білоруського народу», «Литовці, латиші, естонці», «Селяни – колгоспники», листівку проти переселення, листівку з нагоди Свята Державності, з нагоди Різдва ([19]48 р.), кількадесят текстів ключів до українського народу, народів Кавказу, Середньої Азії, Прибалтики і до білорусів. Крім того, зредаговано ряд політичних радіоінформацій».

На нашу думку, записи В. Галаси суттєво доповнюють картину видавничої діяльності підпілля ОУН на території Волині за період 1948–1953 рр. і дозволять дослідникам глибше оцінити її наслідки. Хоча В. Галаса досить скромно оцінював результати керованої ним видавничої діяльності, однак як на той час вони були досить-таки непоганими. Тим більше, що в СРСР неофіційне друкване слово було заборонене. За визнанням В. Кука і інших підпільників, деякі видання були виконані просто-таки майстерно (особливо ті, оформленням яких займався Н. Хасевич).

Є всі підстави вважати, що аналогічними обсягами підпільні видання друкувалися і у друкарнях інших крайових проводів ОУН. Отже, можна зробити висновок, що незважаючи на несприятливі умови, підпілля зуміло налагодити видавничу діяльність досить непогано. Звісно, деякі технічні ланки мали більші успіхи в роботі, а деякі – менші. Проте в цілому результати роботи були самодостатніми – література потрапляла до членів підпілля, пересічного населення, а також у радянські партійні та державні органи. Останні були надзвичайно стурбовані наявністю подібної друкваної продукції та протягом 1944–1954 рр. постійно вимагали від органів НКВС–НКДБ–МДБ–МВС–МДБ–КДБ вжити заходів для припинення видавничої діяльності українського визвольного руху.

¹²⁴ Протокол допиту Галаси В. М. від 8 серпня 1953 р. // ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 26. – Арк. 212–219.

СТАТИСТИКА КДБ УРСР ПРО КІЛЬКІСТЬ ДРУКАРЕНЬ ОУН

На жаль, підпільники в більшості випадків не мали можливості підготувати систематизовану інформацію про діяльність створених ними друкарень та вести облік усіх виданих книг і листівок. Тому в документах ОУН та УПА міститься хоча і досить значна, але все ж такі розрізнена інформація щодо підпільних видань. Тим більше, що час від часу чекісти розшукували та вбивали провідників українського визвольного руху та підпільників, задіяних у видавничій діяльності, вилучали їх записи. Все це унеможливило систематизування інформації про видавничу діяльність.

Значна частина матеріалів підпілля ОУН осіла в архівах радянських спецслужб. Після розгрому підпілля ОУН в Україні співробітниками КДБ УРСР було зроблено спробу систематизувати вилучені матеріали, а також підрахувати кількість ліквідованих друкарень ОУН. Результати підрахунку були занесені до підсумкової довідки про боротьбу органів держбезпеки УРСР проти ОУН і УПА. З неї випливає, що протягом 1944-1954 рр. органами НКВС–НКДБ–МДБ–МВС–КДБ УРСР було вилучено у підпілля ОУН 88 друкарських станків, 88 копіювальних машин – ротаторів, понад 3 тони типографського шрифту та 1014 друкарських машинок¹²⁵. Причому ці дані є далеко не повними, оскільки вилучене у підпілля майно не завжди підраховувалося, тобто частково не відображалось у тогочасних звітних документах.

За роками це майно розподілилося наступним чином:

Роки	Друкарські станки	Шрифт	Друкарські машинки	Копіювальні машини – ротатори
1944	18	48 ящиків	90	14
1945	9	15 ящиків	73	4
1946	8	Немає точних даних	142	Немає точних даних
1947	3	Немає точних даних	143	9
1948	6	819 кг	123	10
1949	8	367 кг	130	15
1950	14	728 кг	121	10
1951	15	655 кг	98	14
1952	4	97 кг	30	4
1953	2	20 кг	12	?
1954	1	8 кліше з текстом	3	1
РАЗОМ:	88	Понад 3 т.	1014	88

¹²⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 339.

ПРИКЛАДИ ВИЯВЛЕНИХ ТА ЛІКВІДОВАНИХ РАДЯНСЬКИМИ СПЕЦСЛУЖБАМИ ПІДПІЛЬНИХ ДРУКАРЕНЬ ОУН

Щоб зрозуміти особливості видавничої діяльності УПА і підпілля ОУН і, варто проаналізувати обставини ліквідації деяких підпільних друкарень детальніше. На сьогодні вдалося виявити чимало звітних документів радянських каральних органів, які дають достатньо повне уявлення про обставини тогочасних подій. Наведені приклади дають змогу глибше дослідити матеріальне та технічне забезпечення друкарень, їх персональний склад, обставини роботи, деталі виявлення та ліквідації тощо.

У 1944-1945 рр. чекістами значна увага приділялася розшуку видавничої бази крайового проводу ОУН на ЗУЗ та Проводу ОУН в Україні.

У першій половині 1944 р. референтом пропаганди Проводу ОУН в Україні був Мирослав Прокоп–«Володимир», однак згодом він виїхав за кордон. З весни 1944 р., коли німецькі війська під тиском ЧА відступали на Захід, активізувалась робота референтури пропаганди крайового проводу ОУН на ЗУЗ, яку очолив Петро Дужий–«Аркадій»¹²⁶. Фактично вона стала головним центром друку офіційних підпільних видань. Ця референтура з 1944 р. мала умовну назву «Зелений гай». Вона базувалась на території сіл Дев'ятники, Юшківці, Голдовичі, Ятвяги, Бертишів, Вибранівка, Кологори, Репехів, Ліщини (тепер – Жидачівський район Львівської області)¹²⁷. Згодом П. Дужий згадував, що до її складу входили: редакційний відділ (до нього належали Йосип Позичанюк, Осип Дяків, Петро Федун та ще 5-6 підпільників), науковий відділ (був у стадії створення, керівник Любомир Пеленський), організаційний відділ (керівник Дмитро Сусік), відділ зв'язків (керівник Микола Васишин, який невдовзі загинув), відділ інформації (керівник Василь Лаба, працювали Ярослав Старух, Володимир Порендовський та інші). Силами працівників референтури було організовано друкарні «Вінниця» у с. Бертишів та «Полтава» (інша назва – «ім. Євгена Легенди») у с. Юшківці. Згодом в розпорядження П. Дужого була передана друкарня «Прага», організована раніше Д. Маївським в Мокротині біля м. Жовкви Львівської області¹²⁸.

Цікавою є історія друкарні «Вінниця». Цю колишню більшовицьку друкарню з м. Бібрка Д. Сусік під кінець німецької окупації зумів переправити в підпілля власними зусиллями, домовившись з її охоронцем

¹²⁶ Дужий Петро–«Аркадій» (07.06. 1916, с. Карів Сокальського р-ну Львівської області – 24.10. 1997, м. Львів). З молодих років брав активну участь у роботі українських громадських організацій, згодом вступив до ОУН. У 1944-1945 рр. член Проводу ОУН і керівник його референтури пропаганди. Був заарештований чекістами 04.06.1945 р., а у 1947 р. засуджений до 25 років позбавлення волі. Після відновлення незалежності України приймав активну участь у громадсько-політичному житті. Помер у Львові, похований на Личаківському кладовищі.

¹²⁷ Мороз В. Портрет Осипа Дяківа–«Горнового» – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 11, Торонто – Львів, 2010. – С. 17.

¹²⁸ Дужий П. Українська справа... – Т. 1. – С. 378.

Баглаєм, якого давно знав. Друкарня на той час була немов би нічия. Сусік за дорученням П. Дужого приїхав у Бірку, зустрівся з Баглаєм, який у розмові поскаржився, що друкарня йому заважає. У відповідь Сусік одразу ж запропонував забрати її – «щоб з неї була якась користь». Баглай на це одразу ж погодився та вручив Сусіку ключі, повідомивши, що «ключі я вам не давав, а просто загубив, а хто знайшов – не можу знати». Ситуацію ускладнювало те, що друкарня знаходилася у будинку навпроти німецької жандармерії. Але Сусік з підпільниками вночі зумів непомітно підїхати до будинку, конспіративно завантажити друкарське устаткування і з-під очей німців вивезти у с. Дев'ятники, за що отримав подяку П. Дужого. Згодом друкарню розмістили у с. Юшківці, і Сусік за дорученням П. Дужого став її керівником. В ній було надруковано 8 і 9 номери журналу «Ідея і Чин» та інші підпільні видання¹²⁹.

Активну участь в підготовці публікацій у 1944–1945 рр. брали: брат П. Дужого – колишній секретар «Просвіти» Микола Дужий–«Вировий», а також згадані вище О. Дяків та П. Федун – керівники Юнацтва ОУН, масового молодіжного крила ОУН, розпущеного у зв'язку з небезпекою потрапляння молоді під радянські репресії. Вони мали досвід видавничої справи, адже раніше готували до друку журнал «Юнак» та газету «Вісті». Також значну роль у діяльності референтури відігравали Хризанф Гонтар–«Професор», Йосип Позичанюк–«Шугай», Дмитро Маївський–«Зруб», Ярослав Старух–«Стяг», Дмитро Сусік–«Рішард» та інші підпільники. У 1944 – першій половині 1945 р. вони підготували до друку кілька номерів журналів «Ідея і Чин», «За Самостійну Державу», «Повстанець», «Український перець» та інші¹³⁰.

У липні 1944 р. П. Дужий став головним редактором офіційного ОУН «Ідея і Чин» та референтом пропаганди Проводу ОУН в Україні¹³¹. Восени 1944 р., на основі референтури пропаганди крайового проводу ОУН на ЗУЗ під керівництвом П. Дужого був створений новий склад ГОСП ОУН. Тоді ж з її складу був виділений окремий вишкільний політичний відділ (який отримав статус окремої вишкільної референтури Проводу ОУН) під керівництвом Я. Бусла–«Галини», куди згодом увійшли О. Дяків, П. Федун, Х. Гонтар, М. Огоновська та інші підпільники. Ця референтура стала базуватись в селах Конохи та Бишки на Бережанщині (тепер Козівський район Тернопільської області), де провела кілька вишкільних курсів¹³².

Така активна діяльність не залишилася поза увагою радянських каральних органів, які поступово збирали та систематизували інформацію про видання підпілля і орієнтовні місця розташування друка-

¹²⁹ Сусік Д. З любові до свого народу. – Львів, 2006. – С. 87-89.

¹³⁰ Дужий П. Українська справа... – Т. 1. – С. 374-377.

¹³¹ Там само. – С. 374.

¹³² Мороз В. Портрет Осипа Дяківа–«Горнового». – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 11, Торонто – Львів, 2010. – С. 18-19; Іщук О., Марчук І. Брати Бусли. Життя за Україну. – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 16, Торонто – Львів, 2011. – С. 54-58.

рень. Сусік Д. у спогадах зазначає, що чекісти у 1944-1945 рр. ретельно шукали друкарні. Наводить приклад, коли в с. Юшківці приїхала сотня солдатів, офіцери віддали наказ і солдати розбіглися по господарствах та почали дротами штрикати землю, шукаючи за криївками. Не знайшовши нічого, виїхали. Через місяць повторилося те ж саме. Наречена П. Дужого – Марія Юрчак, яка переховувалася у однієї з господинь, побачила, як солдати знову шпигували землю. Один з солдатів у розмові з нею сказав, що шукають друкарню. Після завершення цих розшуків та від'їзду солдатів, М. Юрчак попередила П. Дужого про здобуту інформацію, у висліді чого устаткування розібрали, запакували і втопили в річці за селом¹³³.

23 грудня 1944 р. П. Дужий і ще сім підпільників, які поверталися з Миколаївського р-ну, натрапили на дорозі з с. Бориничі до с. Дев'ятники на засідку НКВС. В результаті бою загинули Й. Позичанюк, Б. Вільшинський та К. Цмоць, а П. Дужий, Р. Шухевич і два його бойовики врятувалися¹³⁴.

Зважаючи на те, що чекісти могли зорієнтуватись про місця перебування підпільників, після Різдва 1945 р. П. Дужий та його оточення підготували собі нову криївку в центрі с. Дев'ятники. Вони хотіли відірватися від старих місць базування, можливо відомих НКВС. Розташування підземного бункру було не надто вдалим, Д. Сусік вважав, що місцевість біля хати господаря Філіповського добре проглядалася. Сама криївка була досить великою за розмірами, капітально обладнана і забезпечена усім необхідним приладам для видавничої діяльності. Значну допомогу підпільникам надавали господарі хати¹³⁵.

Навесні 1945 р. П. Дужий, Д. Сусік та інші підпільники пересиділи в бункері велику облаву НКВС, яка тривала кілька днів. Запасів харчів в криївці було мало, тому невдовзі закінчилася їжа, не вистачало води, бракувало навіть повітря, щоб нормально дихати. Як згадає Д. Сусік, фактично підпільники пережили сухе голодування під землею, намагалися поменше рухатися, щоб не витратити сил. Облава завершилась лише на п'ятий день, після чого підпільники змогли вийти назовні, поїсти та відпочити¹³⁶.

Судячи з усього, чекістам навесні 1945 р. вдалося отримати від своїх інформаторів дані про існування в с. Дев'ятники та навколишніх селах підпільних друкарень і криївок. На початку червня 1945 р. туди приїхало кілька сот чекістів та солдатів, які розпочали системні пошуки. Мабуть, підпільникам варто було своєчасно змінити місце перебування, тоді був би шанс врятуватися. Під час облави 4 червня 1945 р. чекістам вдалося виявити криївку керівника ГОСП ОУН П. Дужого – «Аркадія» та його побратимів. Підпільники спробували вибратися через запасний хід, але їм цього зробити не вдалося, і внаслідок кинуті у середину гранати з отруйним газом всіх їх було отруєно і захоплено у непритомному

¹³³ Сусік Д. З любові до свого народу. – Львів, 2006. – С. 95.

¹³⁴ Там само. – С. 96-97.

¹³⁵ Там само. – С. 98.

¹³⁶ Там само. – С. 100-101.

стані. В результаті дезінтоксикаційної терапії вдалося «оживити» П. Дужого, М. Дужого, М. Юрчак, М. Мартина, М. Філіповського, І. Пеленського та Д. Сусіка, не вижив лише М. Медвідь. У бункері було вилучено чимало підпільних видань та різного майна¹³⁷. Арешт вказаних підпільників став серйозною втратою для підпілля, адже вони відігравали ключову роль в організації друку видань ОУН.

Заарештовані перейшли важке слідство в тюрмах НКДБ у Львові та Києві, після чого були засуджені до тривалих строків ув'язнення. У своїх спогадах Д. Сусік розповідає, що слідчий капітан Рабінович активно допитувався у нього про місцезнаходження підпільних друкарень та погрожував розстрілом у разі відмови давати свідчення. Сусіка відвезли в с. Дев'ятники, де він дізнався від знайомих, що втоплену у річці друкарню після арешту П. Дужого і його побратимів підпільники врятували і «передали куди треба». Після цього він міг вільно говорити про друкарню, що і зробив. Солдати привели його на берег річки, обшукали дно, виявили інерційне колесо від друкарського верстату та частину шрифту (коли підпільники виймати запаковане обладнання з річки, одна пачка з шрифтом розвалилася і вони не змогли її зібрати)¹³⁸.

Після арешту братів Дужих інші провідні члени ГОСП ОУН, побоюючись арештів, перебралися у гірські райони Сколівщини, де мали надійних сховок та порівняно непогану матеріальну базу. Новим керівником ГОСП ОУН було призначено Дмитра Маївського—«Зруб», а після його відходу за кордон восени 1945 р. — Петра Федуну—«Петра Полтаву». Його затримання було одним з найбільш важливих завдань НКВС—НКДБ—МДБ УРСР в 1945-1951 рр. Розшук П. Федуну чекістами у 1944-1951 рр. нагадував детектив. Чекісти постійно намагалися заарештувати когось із його оточення з метою вийти на місце перебування ГОСП ОУН, однак здійснити цей задум ніяк не вдавалося. На сьогодні дослідниками вже проаналізовано основні розшукові заходи та чекістсько-військові операції¹³⁹, ми ж детальніше зупинимось на аналізі підпільних осередків та друкарень, на які у своїй роботі опирався П. Федун.

З документальних та слідчих даних, отриманих співробітниками МДБ у 1944-1945 р. стало відомо, що П. Федун та інші учасники референтури пропаганди Проводу ОУН в Україні переміщувалися в населені пунктах та прилеглих до них лісових масивах, розташованих на стиках адміністративних кордонів Сколівського та Славського районів Дрогобицької (нині — Львівської) області та Болехівського району Ста-

¹³⁷ Сусік Д. З Львові до свого народу. — Львів, 2006. — С. 104-106. Детальніше про це див. додаток — документ в кінці книги.

¹³⁸ Там само. — С. 107-110.

¹³⁹ Детальніше див.: Ішук О. Розшук органами державної безпеки УРСР керівника Головного осередку пропаганди ОУН(б) Петра Федуну у 1944-1951 рр. — К., 2008. — 66 с.; Романюк М. Петро Федун—«Полтава» — провідний ідеолог ОУН та УПА. — Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 6, Торонто — Львів, 2009. — 128 с.; Мороз В. Портрет Осипа Дяківа. — Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 11, Торонто — Львів, 2010. — 128 с. та інші.

ніславської (нині – Івано-Франківської) області. Серед місцевого населення вказаних районів П. Федун мав постійну підтримку, організувавши пункти зв'язку, конспіративні квартири, широку мережу розвідників та спеціальних зв'язкових, через яких здійснювався зв'язок з іншими членами проводу ОУН в Україні та підлеглими ланками ОУН¹⁴⁰.

У серпні 1945 р. співробітниками НКДБ була заарештована зв'язкова Головного командира УПА Романа Шухевича Марія Римик–«Маруся». На допитах вона розповіла, що референтура пропаганди Проводу ОУН в Україні з літа 1945 р. працювала двома групами. Перша, яку очолював П. Дужий, була виявлена співробітниками МДБ в червні 1945 р. в с. Дев'ятники у Ново-Стрілищанському районі тодішньої Дрогобицької області. Друга, на чолі з Д. Маївським–«Тарасом» та П. Федун, переховувалась в горах біля с. Корчин на Сколівщині.

Маючи такі дані, у серпні 1945 р. управління НКДБ Дрогобицької області організувало та провело велику військово-чекістську операцію, під час якої було вбито кілька підпільників і встановлено, що П. Федун та співробітники редакційної групи ГОСП переховувалися в районі гори Кривий верх у Сколівському районі. Під час операції співробітники МДБ виявили три великих сховища, які використовувалися для проживання та роботи. В них зберігалися продукти та майно ГОСП, підпільна література. За свідченнями М. Римик у цих схованках працювали:

В першій: Дмитро Маївський–«Тарас», Богдана Світлик–«Ясна», підпільники «Ігор» та «Андрій»;

В другій: Петро Федун–«Полтава», Осип Дяків–«Горновий», Володимир Порендовський–«Семенюк» та Хризанф Гонтар–«Професор».

В третій: Любов Возняк–«Люба», Василь Гоцій–«Волос», підпільники «Бук», «Ручай» та «Лис».

Тоді підпільникам вдалося своєчасно дізнатися про початок спецоперації НКДБ і завчасно вийти з оточення та перебазуватися в район гори Парашка, де ГОСП ОУН ще раніше мав капітальні сховища¹⁴¹.

У вересні 1945 р. співробітниками МДБ була заарештована у Львові друкарка ГОСП Надія Якимович–«Оксана»¹⁴². У неї було вилучено фальшиві документи на ім'я вчительки с. Корчин Сколівського району тодішньої Дрогобицької області Яцчак Дарії Іванівни. На допиті вона зізналася, що П. Федун разом з референтурою пропаганди Проводу ОУН в Україні переховується на території Сколівського району та змушена була погодитись провести туди чекістсько-військову групу.

Операцію було організовано з дотриманням максимально можливої конспірації. Однак під час слідування з с. Корчин в гори Н. Якимович вибрала зручний момент і втекла від чекістів. Коли вона повернулася у підпілля, то у зв'язку з арештом органами МДБ її переслуховували

¹⁴⁰ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 65. – Арк. 4-5.

¹⁴¹ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 1. – С. 60; Т. 3. – Арк. 5; Т. 6. – Арк. 16.

¹⁴² Якимович Надія («Оксана», «Надя»), народилася у 1924 р. в с. Теребежі Олеського (тепер Буського) р-ну Львівської області. Друкарка П. Федун і його довірена особа. Загинула 08.08.1951 р. в с. Слобода Долинська на Долинщині.

член Проводу ОУН в Україні Василь Сидор–«Шелест» та керівник ГОСП П. Федун. Після цього вона залишилася друкаркою у П. Федуну, однак з метою дотримання правил безпеки та конспірації їй на певний час заборонили виходити з криївки¹⁴³.

Наприкінці 1945 р. П. Федун разом з іншими співробітниками ГОСП під прикриттям охоронної боївки переховувався в спеціально обладнаних бункрах на схилах гори Широкий Верх на Сколівщині, де і провів зиму 1945-1946 рр.

У березні 1946 р. УМДБ Дрогобицької області організувало та провело в Сколівському районі велику військово-чекістсько операцію, під час якої загинув керівник технічної ланки ГОСП, що відповідала за друк підпільних видань – В. Гоцій («Волос», «Жест»)¹⁴⁴. Тоді ж чекістами було ліквідовано друкарню, де друкувався журнал «Ідея і Чин», та чималу кількість редакційних матеріалів ГОСП. Це був серйозний удар для підпільної видавничої справи.

Після цього П. Федун і інші співробітники ГОСП, які unikнули переслідування, всю теплу пору року жили в лісах неподалік с. Корчин у палатках. Восени 1946 р. бойовики П. Федуну збудували на схилах гір Кичера та Парашка чимало капітальних криювок, у яких до 1948 р. переховувалися всі співробітники ГОСП. Зиму 1946-1947 рр. П. Федун провів у бункері поблизу с. Корчин біля підніжжя гори Кичера¹⁴⁵.

Таким чином, можна стверджувати, що органи МДБ орієнтувалися щодо місцезнаходження ГОСП. Їм було відомо, що керівники пропаганди ОУН переховуються десь у горах біля м. Сколе. Однак навіть за допомогою кількатисячних облав виявити та своєчасно заблокувати порівняно невелику групу людей у великих лісових масивах видавалося малореальним. Тому співробітники радянських спецслужб намагалися отримати детальнішу інформацію про дислокацію підпільників, а вже потім нанести сконцентрований удар. з різних причин у 1946-1947 рр. їм це не вдалося, позаяк підпільники дотримувалися суворох правил конспірації, і навіть заарештовані часто не давали правдивих свідчень.

Протягом вересня 1947 р. – січня 1948 р. органами МДБ від кількох заарештованих членів ОУН було отримано детальнішу інформацію про те, що ГОСП Проводу ОУН в Україні базувався в лісах поблизу сіл Ямельниця, Корчин, Коростів, Орів та на схилах гори Парашка Сколівського району Дрогобицької області, а самі підпільники періодично з'являлися у зазначених селах.

У вересні 1947 р. в Чехословаччині був заарештований кур'єр ОУН Порендовський Володимир Іванович–«Вовк»¹⁴⁶. У нього було вилучено

¹⁴³ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 9. – С. 24-25.

¹⁴⁴ Мороз В. пише, що Х. Гонтар загинув 26.03. 1946 р. Див.: Мороз В. Поррет Осипа Дяківа–«Горнового». – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 11, Торонто – Львів, 2010. – С. 20.

¹⁴⁵ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 3. – С. 5; Т. 6. – Арк. 17.

¹⁴⁶ Порендовський Володимир Іванович («Вовк», «Гордій», «Семенюк», «Десна», «Ларько», «К. Вірлінів», «15») нар. 1921 р. в с. Ворвулинці Заліщицького р-ну Тернопільської області, здобув середню освіту. Працював у ГОСП ОУН. У 1948 р. був засуджений до 25 років виправно-трудох таборів. Після звільнення виїхав на проживання до Польщі.

підпільну пошту, яку він ніс для керівників ЗЧ ОУН в Мюнхен та фіктивні документи на ім'я Яна Моленя. З Чехословаччини В. Порендовський був переданий для допитів до Москви, а потім – до слідчої частини МДБ УРСР у Києві. Там він розповів, що у 1944-1945 рр. виконував обов'язки керівника зв'язку воєнної округи (ВО) УПА–Захід. З березня 1945 р. за вказівкою керівника ВО УПА–Захід В. Сидора–«Шелеста» він відійшов у розпорядження П. Дужого–«Аркадія» і працював у ГОСП редактором бюлетеня «Інформаційні вісті». В липні 1945 р. за вказівкою керівника ГОСП Д. Маївського–«Тараса» переїхав у Сколівський район Дрогобицької області та став працювати в редакційній групі, яку очолював П. Федун, редагував журнали «Ідея і Чин», «Повстанець» та інші. В червні 1946 р. з дозволу П. Федуна В. Порендовський перейшов на Закарпаття у розпорядження керівника крайового провуду ОУН Ярослава Старуха–«Стяга».

В часі допитів В. Порендовський зізнався слідчим МДБ, що редакційна група ГОСП В. Порендовський переховується у селах Сколівського району Дрогобицької області та в районі г. Парашка¹⁴⁷.

Заарештована 21 вересня 1947 р. зв'язкова Р. Шухевича Катерина Зарицька–«Монета» на слідстві розповіла, що познайомилася з Петром Федуним взимку 1944-1945 рр., коли він працював під керівництвом П. Дужого в референтурі пропаганди КП ОУН на ЗУЗ. У 1945-1947 рр. вона написала кілька статей, які Р. Шухевич передав П. Федуну. На зустрічі в 1947 р. П. Федун похвалив роботи К. Зарицької і вказав їй на те, що статті написані у сухому непропагандистському тоні. Далі він запропонував писати реферати у більш легкому та зрозумілому стилі, щоб вони мали значно більше зацікавленням серед населення. Федун доручив К. Зарицькій написати реферати на теми «Світлі постаті в історії України», «Змагання українського народу до державності», «Богдан Хмельницький», «Переяславська угода» та інші¹⁴⁸.

За словами К. Зарицької, у липні-серпні 1947 р. в бункрах ГОСП переховувались Головний командир УПА Роман Шухевич–«Тур», військовий референт Провуду ОУН в Україні Олекса Гасин–«Лицар» та інші підпільники. Разом вони обговорювали підпільні видання, організаційні плани, перспективи та завдання боротьби ОУН за створення Самостійної Української Держави¹⁴⁹.

Протягом тривалого часу (з дня арешту 21.09.1947 р.) К. Зарицька відмовлялася назвати місця перебування співробітників ГОСП, і лише на допиті 30 березня 1948 р. розповіла чекістам, що сховище П. Феду-

¹⁴⁷ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 1. – С. 21-22, 32.

¹⁴⁸ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 1. – С. 65-70.

¹⁴⁹ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 72. – С. 294-296. Детальніше див.: Онишко Л. «Нам сонце всміхалось кризь ржавії ґрати...». Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. – Вид-во «Літопис УПА», Торонто – Львів, 2007 (серія «Бібліотека», т.8). – 928 с.; Онишко Л. Катерина Зарицька. Молитва до сина. – Львів, 2002. – 176 с.

на розташовувалось біля підніжжя гори Кичера на Сколівщині¹⁵⁰. Вона сподівалася на те, що у підпільників було достатньо часу після її арешту, щоб змінити місце перебування.

24 грудня 1947 р. УМДБ Дрогобицької області в с. Дашава на Стрийщині була заарештована співробітниця ГОСП ОУН Возняк-Лемик Любов Євгенівна¹⁵¹. Під час арешту у неї були вилучені фіктивні документи на ім'я Анни Демчук. На слідстві вона змушена була зізнатися, що від 1943 р. працювала в референтурі пропаганди Проводу ОУН в Україні під керівництвом Я. Старуха. Протягом 1943-1944 рр. Л. Возняк працювала на радіостанції ОУН, яка розташовувалася на околиці с. Ямельниця Сколівського району Дрогобицької області¹⁵², згодом пройшла вишкіл на підпільних курсах радіозв'язку. В цей час німці провели кілька облав, і референтура пропаганди понесла значні втрати. З наближенням фронту вона перебазувалася на схили гори Парашка, а потім знову розташувалася у новозбудованому бункері біля с. Ямельниця.

Возняк також зізналася, що протягом 1945-1947 рр. частина криївок ГОСП була виявлена та знищена військами МДБ, внаслідок чого загинуло багато підпільників, однак керівники осередку пропаганди ОУН продовжували далі базуватися на території Сколівщини¹⁵³.

З показів заарештованих було встановлено, що під керівництвом П. Федуна в ГОСП тоді працювали щонайменше 25 підпільників, які забезпечували підготовку, редагування та друк підпільних видань ОУН. Чекісти з'ясували, що серед них провідну роль в роботі ГОСП відігравали: Осип Дяків—«Горновий», редактор журналу «За Українську Державу»; Хризанф Гонтар—«Професор» – редактор і коректор видань ГОСП; Богдана Світлик—«Світляна», колишній керівник жіночої мережі Львівського міського проводу ОУН, зв'язкова і довірена особа Р. Шухевича та Д. Маївського; Надія Якимович—«Надя», друкарка П. Федуна. Окрім того, з різних джерел співробітниками МДБ було отримано інформацію про те, що в ГОСП працювали підпільники «Люба», «Корчак», «Павло», «Беркут», «Миронко», «Ручай», «Бук», «Лис», «Андрій», «Ігор», «Янко» та інші. Більшість з них виконували важливу допоміжну роботу: заготовлювали продукти харчування, доставляли папір та інші необхідні для роботи речі, охороняли місця постою і бункери тощо¹⁵⁴. Підпільники мали чимало знайомих серед місцевого населення, яке активно підтримувало діяльність ОУН, тобто достатньо надійну базу.

¹⁵⁰ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 9. – С. 4-5.

¹⁵¹ Возняк-Лемик Любов Євгенівна, нар. у 1915 р. в Сяноцькому повіту (Польща), вдова відомого діяча ОУН Миколи Лемика. У 1944-1947 рр. працювала в ГОСП ОУН. За свою діяльність була засуджена до 25 років виправно-трудових таборів. Після звільнення повернулася в Україну. Померла у 2008 р.

¹⁵² Детальніше див.: Мороз В. Радіостанція ОУН-УПА «Вільна Україна» (кодова назва «Афродита») // Визвольний шлях. – 1998. – Кн.3. – С. 307-315.

¹⁵³ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 9. – С. 76-77, 79-92.

¹⁵⁴ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 1. – С. 34-37.

Аналіз здобутої інформації дав співробітникам МДБ усі підстави вважати, що ГОСП дійсно базується і функціонує в лісах та селах біля г. Парашка у Сколівському районі Дрогобицької області. З метою найшвидшої та повної реалізації отриманих даних, оперативною групою МДБ УРСР у м. Львів та УМДБ Львівської області у відповідності з наявними даними був ретельно розроблений та підготовлений план масштабної військово-чекістської операції під назвою «Ущелина», суть якої зводилася до того, щоб силами військ МДБ одночасно надійно заблокувати села Ямельниця, Корчин, Крушельниця, Орів та Коростів і район гори Парашка, де були розташовані бункри ГОСП, з метою їх виявлення та ліквідації членів ОУН. Операція мала стати вирішальним кроком радянських каральних органів для знищення ГОСП ОУН.

Перед початком операції військові частини були розміщені у містах Дрогобичі, Трускавці, Стебнику та інших навколишніх населених пунктах з таким розрахунком, щоб вони могли вночі здійснити несподіваний марш-кидок на 10-20 км. в район проведення операції.

В ніч з 1 на 2 лютого 1948 р. війська МДБ під дощем у надзвичайно несприятливих погодних умовах здійснили важкий марш через гори і одночасно та несподівано заблокували всі села, передбачені планом операції. Розшуки підпільників розпочалася о 8.00 ранку 2 лютого 1948 р.

Після перевірки документів і обшуків у с. Ямельниця були заарештовані люди, які забезпечували функціонування ГОСП в 1945-1948 рр. Серед них була Яцьків Юлія Олексіївна-«Верба», утримувачка конспіративної квартири та гарно облаштованого підземного бункера П. Федуна. У приміщенні зруйнованого млину, який їй належав, було виявлено та конфісковано упаковану в ящик розібрану стаціонарну друкарську машину, з допомогою якої друкувалася підпільна література. Також чекісти арештували Костів Івана Матвійовича-«Француза», господарчого ГОСП ОУН. Протягом 1945-1948 рр. він забезпечував грошима, продуктами харчування та всім необхідним майном співробітників референтури пропаганди. Опинився під вартою і Смолій Іван Васильович, лісник, зв'язковий ГОСП ОУН. Крім них співробітниками МДБ під час операції було заарештовано ще 20 осіб, які так чи інакше мали стосунок до забезпечення роботи підпільників.

Під час операції співробітники МДБ виявили в районі с. Ямельниця 52 капітально облаштованих підземних сховища, частина з яких були двох і трьох поверхові, з'єднані між собою підземними траншеями та мали по кілька входів і виходів. У двадцяти з них були виявлені значні запаси: крупа, борошно, м'ясо, картопля і інші продукти, а також великі запаси гасу та значна кількість підпільної літератури.

В районі цих бункрів військовослужбовцями МДБ було виявлено та вбито 14 підпільників, переважно співробітників ГОСП. Серед них опинився Андрій Марків-«Андрусь», зв'язковий П. Федуна, утримувач конспіративної квартири Проводу ОУН в Україні, де свого часу переховувались Ярослав Старух-«Синій», Дмитро Маївський-«Тарас» та інші

керівники ОУН. Загинув також «Лис» – господарчий ГОСП ОУН та інші підпільники.

6 лютого 1948 р. в лісовому масиві біля с. Корчин військово-службовцями МДБ були виявлені та вбиті три підпільники ОУН, серед яких, як вважали співробітники МДБ, була Богдана Світлик – «Світляна». Однак згодом було встановлено, що загинула не вона.

8 лютого 1948 р. військовослужбовцями МДБ за 3 км. північніше с. Корчин був виявлений великий бункер з підпільниками ОУН всередині. Останні, помітивши солдатів, відкрили по них інтенсивний вогонь з кулеметів, під прикриттям яких 4 підпільники намагалися втекти, але були вбиті. У зв'язку з тим, що підпільники продовжували відстрілюватися з бункеру, який був дуже вдало облаштований і до нього не було можливості підступитися, він був висаджений у повітря. Після розкопок співробітники МДБ виявили тіла 5 підпільників, 13 одиниць зброї, 2 друкарські машинки, радіоприймач, підпільні документи, літературу і продукти харчування. Серед вбитих були опізнані Зенон Ліщинський – «Сайгор», керівник СБ Дрогобицького окружного проводу ОУН; «Владко» – заступник керівника СБ Дрогобицького окружного проводу ОУН; «Мирослава» – друкарка З. Ліщинського та інші бойовики СБ Дрогобицького окружного проводу ОУН.

У часі продовження спецоперації в іншому місці була виявлена інша криївка, в якій загинули 4 підпільники ОУН. Крім того, під час облав чекістсько-військовими групами у різних секторах лісу було вбито ще 12 підпільників.

Одна з пошукових груп на схилі г. Парашка виявила капітально облаштований бункер П. Федуна. Самого ж провідника врятувала спостережливість його підлеглих. Як нині відомо з спогадів М. Савчин, вночі Б. Світлик відчула запах диму і зробила висновок, що неподалік може бути пошукова група МДБ, яка ночує в лісі і на вогні готує їжу. Зважаючи на небезпеку, всі мешканці бункру негайно залишили його, а потім зуміли вийти непоміченими з району облави.

Всього за час проведення спецоперації МДБ в період від 2 до 9 лютого 1948 р. було вбито 44 і заарештовано 26 підпільників ОУН, з яких: співробітників ГОСП ОУН – 5, членів Дрогобицького окружного проводу ОУН – 5, членів Дрогобицького надрайонного проводу ОУН – 5, співробітників районних проводів ОУН – 9, кушових та станичних ОУН – 9, рядових підпільників – 26. В районі операції було виявлено та знищено понад 100 бункрів, вилучено 5 кулеметів, 13 автоматів, 24 гвинтівки, 13 пістолетів, 8 гранат, понад 2000 набоїв, 1 друкарню, 3 радіоприймачі, 3 друкарські машинки, значну кількість документів і підпільної літератури та інше майно¹⁵⁵. Ці цифри підтверджують, що ГОСП ОУН на той час все ще мав міцну базу.

¹⁵⁵ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 72. – С. 281-289; ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 1. – С. 153-166.

5-6 квітня 1948 р. співробітники УМДБ Дрогобицької області на схилах г. Кичера провели ще одну чекістсько-військову операцію з метою реалізації свідчень К. Зарицької. Вони виявили бункер П. Федуна, однак він виявився порожнім, оскільки підпільники помітили наближення військ МДБ і перейшли в гори на межі Славського району Дрогобицької області і Болехівського району Станіславської області. Під час переслідування співробітниками МДБ були вбиті охоронці Петра Федуна «Чуприна» та «Клименко»¹⁵⁶.

Таким чином, внаслідок проведених у лютому-квітні 1948 р. чекістсько-військових операцій ГОСП ОУН зазнав серйозних втрат. Як згодом стало відомо співробітникам МДБ, вцілілі співробітники ГОСП вимушені були перебазуватися на запасну територію в лісі біля сіл Орявчик та Тисовець, де перебували до квітня 1948 р. У квітні-травні 1948 р. П. Федун і його бойовики перебували у лісі біля с. Коростів Сколівського району. Потім П. Федун пішов на зв'язок до керівників Дрогобицького окружного проводу ОУН, де 25 травня зустрівся з господарчим цього проводу Ю. Поповичом—«Павлюком», якого згодом призначив керівником своєї охорони¹⁵⁷.

У кінці травня 1948 р. П. Федун разом з О. Дяковим, В. Галасою, Х. Гонтарем та охоронцями «Мироном», «Зенком» і «Беркутом» ходив у Миколаївські ліси, де в той час відбувалася нарада членів Проводу ОУН в Україні, яку проводив Р. Шухевич. Після повернення з наради у липні 1948 р. він переховувався на території Славського району тодішньої Дрогобицької області, а з вересня 1949 р. до 3 січня 1949 р. – в бункрах біля с. Бряза Болехівського району тодішньої Станіславської області. Разом з ним зимували Н. Якимович і бойовики «Довбуш», «Орест» та «Юрко»¹⁵⁸.

Після того, як співробітники МДБ отримали дані про перебування П. Федуна і його оточення в районі сіл Бряза та Либохора, у грудні 1948 р. була проведена велика міжобласна чекістсько-військова операція. Але П. Федун і його оточення своєчасно помітили наближення чекістсько-військових груп, підпалили свій бункер і втекли. В результаті організованого переслідування 29 грудня 1948 р. в районі с. Либохора загинула співробітниця ГОСП Богдана Світлик—«Доля», також чекісти вилучили частину видань і друкарської техніки¹⁵⁹. Решті підпільників на чолі з П. Федуном вдалося уникнути переслідування і вони продовжу-

¹⁵⁶ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 9. – Арк. 5; Т. 3. – Арк. 7.

¹⁵⁷ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 6. – Арк. 18.

¹⁵⁸ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 6. – Арк. 18.

¹⁵⁹ Богдана Світлик («Світлана», «Ясна», «Доля», «Марія Дмитренко») нар. 24.04.1918 р. в м. Перемишль (тепер Польща), обласна провідниця жіночої мережі м. Львова у 1942-1944 рр., обласний провідник ОУН у м. Львові в другій половині 1944 р., особиста зв'язкова та друкарка члена Проводу ОУН в Україні Дмитра Маївського—«Тараса» у 1945 р. Авторка оповідань. Детальніше див.: Мороз В. Невідомі документальні джерела до біографії Богдани Світлик-Литвинко... // Воля і Батьківщина. – Львів, 1997. – №2. – С. 55-65.

вали ховатися у лісах на кордоні тодішніх Славського району Дрогобицької області та Болехівського району Станіславської області¹⁶⁰.

В період від 17 січня до 3 лютого 1949 р. МДБ УРСР спільно з УМДБ Дрогобицької області проводилася велика чекістсько-військова операція з розшуку П. Федуна і його бойовиків, однак бажаних результатів вона не дала. Проте дані про місце перебування П. Федуна у Сколівському районі підтвердились¹⁶¹. Згодом співробітники МДБ дізналися, що з 3 січня до травня 1949 р. П. Федун та його оточення переховувалися у бункері Ю. Поповича в лісі біля с. Тухля тодішнього Славського району Дрогобицької області.

У квітні 1949 р. співробітниками МДБ була заарештована одна з найбільш наближених осіб П. Федуна – друкарка та кухарка ГОСП Дарія Малярчин–«Дарка»¹⁶². На допитах вона зізналася, що від 1944 р. до квітня 1948 р. працювала в ГОСП, причому часто перебувала в одній криївці з П. Федуном. У жовтні 1948 р. легалізувалась та з дозволу Федуна проживала в с. Дністрик-Дубовий Турківського району тодішньої Дрогобицької області за фіктивними документами на прізвище Пшеницької Анни Луківни¹⁶³. Хоча Д. Малярчин на допитах детально розповіла про роботу ГОСП у 1945-1948 рр., однак нових місць укриття П. Федуна вона не знала, а тому вийти з її допомогою на місце його перебування чекістам не вдалося.

У ході операції МДБ з розшуку ГОСП ОУН протягом у 1945-1949 рр. було вбито та заарештовано понад 100 осіб, знищено та вилучено велику кількість друкарської техніки, що сильно підірвало матеріальну базу підпілля. Зокрема, загинули або були заарештовані найкваліфікованші співробітники ГОСП, такі, як Б. Світлик, Л. Возняк, В. Порендовський, К. Зарицька, Х. Гонтар та інші. Наприкінці 1948 р. О. Дяків–«Артем» був відкликаний з ГОСП керівником ОУН в Україні Р. Шухевичем і призначений керівником Львівського крайового проводу ОУН замість загиблого Зиновія Тершаковця–«Федора». Референтура пропаганди, як окремо існуюча одиниця підпілля, зазнала таких кадрових і матеріальних втрат, від яких оправитися вже не змогла.

Щоб продовжувати підпільну діяльність П. Федун зі своїми бойовиками навесні та влітку 1949 р. вимушений був перебазуватися у важкодоступні гірські масиви в районі сіл Липа, Лужки та Бряза тодішнього Болехівського району Станіславської області. Через несприятливі обставини він, по суті, залишився єдиним ідеологом референтури, позбавленим друкарської техніки та кваліфікованих редакційних співробітників. Тому всю редакційно-технічну роботу він поклав на нижчі ланки ОУН, а найбільше, мабуть, на референтури пропаганди Калуського

¹⁶⁰ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 9. – Арк. 5.

¹⁶¹ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 2. – Арк. 34.

¹⁶² Малярчин Дарія Семенівна («Дарка», «Оксана»), нар. 1927 р. в с. Корчин Сколівського району Львівської області.

¹⁶³ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 2. – Арк. 148-149.

та Дрогобицького окружних проводів ОУН, взявши їх діяльність під свій контроль. Судячи з усього, в той час з ним активно співпрацювали Степан Слободян–«Клим», Ярослав Богдан–«Всеволод Рамзенко», Михайло Дяченко–«Марко Боєслав» та інші підпільні автори. З початку 1949 р. він залишив у своєму розпорядженні охоронну бойку під керівництвом Ю. Поповича–«Павлюка», і використовував для свого укриття бази найбільш довірених керівників підпілля в Карпатах¹⁶⁴.

Не зупиняючись ґрунтовно на розшукові чекістами П. Федуна у 1950-1951 рр., слід зазначити, що тривалий час йому вдавалося своєчасно змінювати місця базування. Час від часу чекісти виявляли його старі сховища або криївки охорони, вилучали підпільну літературу та видавничу техніку, проте захопити самого П. Федуна живим їм не вдалося.

Про деталі побуту керівника ГОСП ОУН і його оточення відомо зі свідчень заарештованих чекістами підпільників. 28 липня 1950 р. співробітниками МДБ в м. Болехові був заарештований бойовик П. Федун на Кочан Григорій Миколайович–«Роман», який тривалий час був його особливо довіреною особою. На допитах в УМДБ Станіславської області слідчі задавали йому багато запитань про діяльність ГОСП та бут його керівника.

Кочан розповів, що часто перебував з П. Федуном з 1945 р. по 1950 р. Місця для спорудження бункерів ГОСП ОУН на зимовий період у більшості випадків намагався вибирати сам П. Федун. До цієї справи він залучав місцевих підпільників ОУН, які добре знали довколишню територію, де планувалося облаштувати підземне сховище.

Побудова бункеру була непростою справою, і П. Федун строго контролював цей процес. Як правило, для обладнання бункеру вибиралося місце на схилах гір, покритих лісом. При цьому ліс вибирався не старий, щоб його взимку не почали вирубувати місцеві мешканці на дрова, адже це могло б розсекретити бункер. Водночас П. Федун не рекомендував будувати сховища у молодих лісах, оскільки в них періодично з'являлися селяни, які вирубували різні жердини для потреб свого господарства. Під час вибору місця для побудови криївки враховувалося те, що грибні місця, сінокоси, пасовиська завжди притягували до себе місцеве населення, тому від них трималися подалі. Будувати бункри на схилах гір було вигідно ще й тим, що дах криївки монтувався на рівні скату гори, а це сприяло маскуванню бункру та забезпечувало природний стік води під час дощу або танення снігу.

Одним з найважливіших критеріїв вибору місця для побудови бункеру П. Федун вважав наявність поблизу джерел або струмків води. Зазвичай криївки будувалися біля струмків, які не замерзали взимку, у місцях їх витоку з-під землі, адже викопати власну криницю в бункрі, щоб таким чином унезалежитися від гірських джерел, було неможливо. Віддаленість бункера від джерела не перевищувала 100 метрів. Це

¹⁶⁴ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 66. – Арк. 228.

пояснювалося тим, що в криївці постійно була потрібна вода для пиття, умивання, приготування їжі тощо. Тому підпільники навчилися робити спеціальний водовідвід до бункру з подальшим стоком, щоб зайва вода не накоплювалася в схроні та не спричиняла надмірної вологості.

На думку П. Федуна, близьке сусідство підпільних зимових бункерів з населеними пунктами було небезпечним. Незважаючи на це, його бойовики ніколи не будували криївки в глухих та віддалених від населених пунктів лісових масивах, адже села були єдиним джерелом постачання підпілля ОУН продуктами харчування, одягом, різною інформацією про становище районі базування і т. д. Для того, щоб забезпечити протягом зими нормальне функціонування доволі чисельної референтури пропаганди Проводу ОУН, потрібно було заготувати ще з осені значну кількість борошна, картоплі, м'яса, крупи і інших продуктів. Доставити більшу кількість харчів у глухі гірські масиви було проблематично, тому побудова бункерів П. Федуна робилася з врахуванням того, щоб до них можна було під'їхати підводою на порівняно близьку відстань, а вже звідти, де проїхати далі не було можливості, усі вантажі доставляти до схрону кіньми або ручно.

Підземні бункери зсередили викладалися колодами, для чого потрібно було зрізати багато дерев, а свіжі пеньки, обрубані гілки та тріски могли виказати поблизьке розташування схрону. Тому територію довкола криївки підпільники намагалися ретельно замаскувати. Лише з настанням зими і випаданням снігу П. Федун і його бойовики почувалися спокійніше, оскільки взимку пересування в горах було проблематичним.

Зважаючи на всі вищевказані фактори, криївки для П. Федуна будувалися на гірських схилах у густому мішаному лісі, порослому кущами та непригожому для вирубки на дрова. У такий ліс майже ніколи не заходили місцеві селяни, а це було дуже важливо, оскільки військові операції проти підпільників ОУН неодноразово проводилися саме там, де повстанці були виявлені місцевим населенням, що згодом ставало відоме співробітникам МДБ.

Основою для забезпечення нормального функціонування та зimuвання референтури пропаганди Проводу ОУН в Україні була наявність у найближчих селах перевірених станичного та куцового провідників ОУН. Підбору таких людей П. Федун надавав виключне значення, оскільки, по суті справи, у їх руки була ввірена доля співробітників ГОСП ОУН. Перевірені керівники низових ланок ОУН на місцях мали у своєму розпорядженні по кілька довірених осіб і проводили через них всі необхідні заходи. Вони збирали в населення продукти, гроші та інше майно, своєчасно інформували про появу в населених пунктах співробітників і військовослужбовців МДБ, місця можливих операцій, тобто, по суті, тримали села і їх населення в своїх руках.

На думку Г. Кочана, найбільшим авторитетом у П. Федуна користувалися: в 1946-1948 рр. – станичні сіл Ямельниця, Крушельниця, Орів, Либохора – підпільники «Дор», «Зозуляк» та інші; в 1949-1951 рр. – станичні с. Корчин – «Корчак» та «Листок»; в 1950 р. – керівник Болахівського

районного проводу ОУН Василь Гошовський–«Дорошенко» та станичний с. Бряза – Д. Бучко–«Барвінок». Останній до 1950 р. керував діяльністю одного з кушів ОУН Болехівського районного проводу ОУН, а з жовтня 1950 р. до 1952 р. керував діяльністю Болехівського районного проводу ОУН. Він неодноразово виконував важливі доручення П. Федуна, забезпечував його бункерами та продуктами. В цьому йому допомагали бойовики «Дорош» і «Бук», уродженці с. Бряза, які загинули влітку 1950 р.

Кочан Г. підтвердив, що тривалий час референтура пропаганди Проводу ОУН в Україні базувалася на конкретних населених пунктах: в 1946-1948 рр. – на сс. Корчин, Ямельниця, Крушельниця, Орів і Либохора, а з 1949 р. по літо 1950 р. – на с. Бряза. В липні 1950 р. П. Федун дав Кочану розпорядження підготувати для нього бункер на зиму. При цьому він наказав будувати повністю закриту криївку, без виходу з неї протягом усієї зими. Це було дещо незвично, адже протягом 1945-1949 рр. для П. Федуна на зиму будували схрони з вікнами та дверима, взимку їх залаго могла виходити з підземних приміщень по воду та за іншими потребами.

З 1950 р. П. Федун розпорядився всім своїм підлеглим зимувати лише у підземних бункрах і пояснив, що будівництво таких схронів викликане частими облавами та прочісуваннями гір військами МДБ. Кочану запам'яталося, що тоді Федун очікував важкої зими стосовно спецоперацій радянських каральних органів. Тому він запропонував бойовикам придбати два примуси, купити достатню кількість гасу для приготування їжі. Виконання цього завдання було покладене на Д. Бучка, який зиму 1949-1950 рр. переховувався у закритому підземному бункрі і щоденно витрачав до півлітри гасу на приготування їжі. Тому для залози з чотирьох підпільників було вирішено придбати на зиму мінімум 150 літрів гасу.

Крім того, П. Федун наказав не робити зимові бункри далеко в горах і глухих лісах, а постаратися обладнати їх поближче до сіл з розрахунком на те, що війська МДБ прочісуватимуть віддалені лісові масиви, шукаючи там підпільників, і менше уваги приділятимуть теренам довкола сіл. Думається, що це була помилка.

За свідченнями Г. Кочана, П. Федун і його бойовики ніколи довго не перебували у населених пунктах або ж намагалися не затримуватися в них. Він помітив, що П. Федун вважав за краще переховуватися влітку і взимку у лісі, вважаючи, що там менше небезпеки бути вбитим та здоровіше для організму, оскільки влітку підпільники жили на відкритому повітрі, а взимку до 1949 р. переховувалися у схронах-землянках.

Взимку 1948-1949 рр. П. Федун перебував біля с. Тухля. За словами Г. Кочана, у цей час він одягався у ватяну куфайку, військовій гімнастерку і штани, хромові чоботи, на голові носив шапку-кубанку сірого кольору. Було помітно, що він одягався чистіше за інших підпільників. Кочан мав нагоду приглянутися до побуту П. Федуна у лісі та бункрах і до його стосунків з іншими підпільниками. На його думку, П. Федун користувався великою пошаною та авторитетом за те, що не створював собі ніяких привілеїв, їв з одного котла з бойовиками, спав поряд з

ними, дозволяв на свята випити горілки і сам міг трохи випити з своїми бойовиками, але небагато, бо вживання спиртних напоїв у підпіллі суворо заборонялося. З їжі П. Федун віддавав перевагу м'ясу. Кочан був у П. Федуну кухарем, і за весь час не готував йому щось краще, ніж для інших. Крім того, керівник референтури пропаганди Проводу ОУН в Україні проявляв турботу про зовнішній вигляд свого оточення і щороку видавав коменданту охоронної боївки гроші на придбання взуття та одягу. Разом з тим, бойовики побоювалися П. Федуну і його розпорядження для них були законом, за невиконання яких чи за порушення дисципліни він строго карав винних.

Ось лише один характерний випадок. У 1946 р. Г. Кочан після приготування обіду був направлений П. Федуну замінити вартового, поки той поїсть. Залишившись на посту, Кочан задрімав і Федун застав того сплячим. Забравши у сонного зброю, П. Федун оголосив йому, що за сон на посту він заслуговує на розстріл. Але оскільки перед цим Г. Кочан не спав цілу ніч, готував їжу та мав сильні зубні болі, покарання було м'якшим: протягом 2 місяців вартувати біля місця постою лише стоячи, у той час як іншим вартовим дозволялося сидіти.

На слідстві Г. Кочан розповів і про інший, ще більше показовий випадок. Взимку 1948-1949 рр., коли П. Федун зимував біля с. Тухля, його бойовик «Юрко» поскаржився на те, що через особисту неприязнь кухар «Юрко» видає йому менші порції харчів, ніж іншим підпільникам. Незабаром від «Ореста» на «Юрка» надійшла скарга про те, що він поклав собі в кашу більше масла, ніж іншим бойовикам. Отримавши цю інформацію, П. Федун провів власне розслідування вказаних фактів, і у той самий день «Юрку» був винесений смертний вирок. Після того, як П. Федун зачитав його «Юрку», всі бойовики вийшли з бункера, а підпільники «Шугай» та «Відважний» задушили «Юрка» та закопали його труп поблизу бункера. Чи так було насправді – тепер сказати важко, адже в живих нікого зі свідків цих подій вже не залишилося, тому згадану історію можна вважати лише особистою версією Г. Кочана.

На думку Г. Кочана, в очах підлеглих йому підпільників П. Федун вважався сміливим та рішучим провідником, але обережним. Під час піших переходів зі своєю боївкою він ніколи не йшов першим. Коли Г. Кочан мав нагоду перебувати в нічних походах у складі охорони П. Федуну, то останній йшов завжди в середині ланцюгу. Наприклад, коли в червні 1950 р. біля с. Бряза був вбитий станичний «Листок» і бойовики П. Федуну почули ці постріли, то всі вони вирішили змінити місце перебування. Перехід відбувся вдень і підпільники розтягнулися ланцюгом. Першим ішов бойовик «Дорош», за ним, на відстані приблизно 20 м., П. Федун, і далі за ними на такій самій відстані йшли разом всі інші бойовики.

На запитання слідчих УМДБ Станіславської області: «чи висловлювався колись П. Федун про своє бажання йти за кордон?» Г. Кочан відповів, що особисто він ніколи такого не чув. Більше того, П. Федун завжди говорив, що його місце тут, в Україні, разом з усіма іншими

борцями за самостійність України. Про керівників ОУН, які відійшли за кордон або прагнули цього, він відгукувався негативно¹⁶⁵.

Незважаючи на сувору конспірацію П. Федуна та його оточення, в кінці 1951 р. для них настала трагічна, але, мабуть, неминуча розв'язка.

У грудні 1951 р. Журавнівським райвідділом МДБ Дрогобицької області була отримана інформація про те, що Б. Зибнев¹⁶⁶ разом з референтурою пропаганди Журавнівського надрайонного проводу ОУН може базуватися неподалік від сіл Вишнів та Новошини на кордоні тогочасних Станіславської та Дрогобицької областей. Одночасно з цим, між населенням пішли чутки про те, що разом з Б. Зибневим переховується якийсь значний підпільний керівник¹⁶⁷.

Проаналізувавши усі наявні інформації, співробітники МДБ УРСР дійшли до висновку, що на стикку адміністративних кордонів Станіславської та Дрогобицької областей у лісових масивах поблизу сіл Вишнів та Новошини, де, ймовірно, базується Журавнівський надрайонний провід ОУН, можуть переховуватися члени Проводу ОУН в Україні.

Зважаючи на це, управлінням 2-Н МДБ УРСР, спільно управліннями МДБ Дрогобицької та Станіславської областей, було ретельно розроблено план чекістсько-військової операції, який 18 грудня 1951 р. затвердили міністр державної безпеки УРСР генерал-лейтенант М. Ковальчук та заступник міністра державної безпеки СРСР Мироненко, а підписали начальники УМДБ Дрогобицької та Станіславської областей М. Мороз та А. Костенко. Район операції був розділений на 9 секторів, керівникам яких було поставлене завдання ретельно оглянути місцевість на предмет наявності підземних сховищ, розшукати підпільників і, по-можливості, захопити їх живими.

Для проведення операції було задіяно 4574 чол. офіцерів та солдатів, з них 75 співробітників УМДБ Дрогобицької області і 78 співробітників УМДБ Станіславської області, 110 службово-розшукових собак з 60 інструкторами, 500 курсантів учбового загону МДБ і т. д.

Планом операції було передбачено щільно заблокувати лісові масиви, щоб не допустити втечі підпільників, а потім провести ґрунтовний розшук підземних бункрів.¹⁶⁸

Операція тривала з 21 по 28 грудня 1951 року. 230 автомашин одночасно привезли солдатів та офіцерів на призначені їм позиції. Заблокувавши ліси, співробітники МДБ розпочали розшук бункрів. У перший же день операції одна з пошукових груп МДБ, тихо просуваючись лісом неподалік с. Вишнів Букачівського р-ну Станіславської області, виявила

¹⁶⁵ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 16. – С. 262-266.

¹⁶⁶ Дослідник М. Романюк пише, що правдиве прізвище підпільника – Зобнів. Див.: Романюк М. «Петро Федун–«Потава» – провідний ідеолог ОУН та УПА». – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 6, Торонто – Львів, 2009. – С. 53-54.

¹⁶⁷ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 10. – С. 78.

¹⁶⁸ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 10. – С. 78-89.

на поверхні біля бункеру трьох підпільників. Зав'язалася перестрілка, в результаті якої два підпільники були оточені, а потім вбиті, а третьому вдалося втекти. У вбитих були впізнані Кравчук Роман Миколайович–«Петро», член Проводу ОУН в Україні, керівник ОУН на ЗУЗ та Паньків Богдан Михайлович–«Буря», керівник СБ Букачівського районного проводу ОУН¹⁶⁹. У вбитих було вилучено 2 автомати, 2 пістолети «ТТ» та 4 гранати. У відкритому бункері було знайдено дві польові сумки Р. Кравчука з цінними підпільними документами, друкарська машинка, радіоприймач, підпільна література та продукти харчування. В 300-400 м. від бункера була виявлена сумка підпільника, який втік.

23 грудня 1951 р. третій підпільник був виявлений солдатом МДБ на дереві в лісі за 3 км. від с. Вишнів. На пропозицію злазити вниз та здаватися він відкрив вогонь з пістолета в солдата. Солдат у відповідь вогнем з автомата важко поранив підпільника і він впав. Пораненому, який втратив свідомість, було надано медичну допомогу, але невдовзі він помер. Згодом у загиблого був впізнаний кур'єр Р. Кравчука – Якимів Євген Миколайович–«Богдан»¹⁷⁰.

На третій день операції, 23 грудня 1951 р. в 11 годині 50 хвилин ранку в лісі біля с. Новошини Журавнівського району Дрогобицької області курсантами учбового полку МДБ за струменем пару з вентиляційних отворів був виявлений капітальний підземний бункер з підпільниками ОУН всередині. Їм було запропоновано здатися, але вони відмовилися, і у відповідь відкрили вогонь з автоматів. Через певний час, побачивши своє безвихідне становище, підпільники підпалили бункер і застрілились.

Після розкопок зі схрону було витягнуто 4 трупи, у яких були впізнані: керівник ГОСП ОУН Федун Петро Миколайович–«Север»; Зибнев (Зобнів) Богдан Павлович–«Миронич», керівник референтури пропаганди Журавнівського надрайонного проводу ОУН¹⁷¹; Сенюк Михайло Григорович–«Скритий», керівник Букачівського районного проводу ОУН¹⁷²; Ярема Григорій Васильович–«Зенко» – бойовик Б. Зибнева¹⁷³. З бункеру П. Федуна було вилучено 3 автомати (з них один американський), 4 пістолети, 1 гвинтівка, 3 гранати, 2 радіоприймачі, 280 набойів, чотири сумки з підпільними документами і великий запас продуктів харчування. Приблизно в 150 м. від бункеру було виявлено ще одне підземне сховище з запасом продуктів та підпільною літературою. Крім того, у вбитих Р. Кравчука та П. Федуна було вилучено їх особисті

¹⁶⁹ Паньків Богдан Михайлович–«Буря», нар. 1910 р. в с. Чернів Рогатинського р-ну Івано-Франківської області. Член ОУН з 1944 р.

¹⁷⁰ Якимів Євген Миколайович–«Богдан», нар. 1932 р. в с. Колоколин Рогатинського р-ну Івано-Франківської області. Підпільник ОУН з 1950 р.

¹⁷¹ Зибнев (Зобнів) Богдан Павлович–«Миронич», нар. 1925 р. в Долинському р-ні Івано-Франківської області.

¹⁷² Сенюк Михайло Григорович–«Скритий», «Скритий», 1915 р.н.

¹⁷³ Ярема Григорій Васильович–«Зенко», «Діброва», 1924 р.н., бойовик «Миронича».

записники з кодами та шифрами, листи керівника ОУН в Україні В. Кука та інші організаційні документи і записи. Всього за 23 грудня 1951 р. в районі операції було виявлено 39 сховищ, переважно старих¹⁷⁴.

Того ж дня трупи П. Федуна та інших підпільників разом з вилученими документами та зброєю були доставлені чекістами вантажівкою у м. Львів. Там у приміщенні УМДБ Львівської області їх впізнали заарештовані підпільники ОУН, які остаточно підтвердили, що серед вбитих був П. Федун. Коли ж через кілька днів постало питання, що робити з трупами, то було прийняте рішення таємно їх поховати. Вночі 28 грудня 1951 р. співробітники МДБ з максимальним дотриманням конспірації закопали трупи Р. Кравчука, П. Федуна та інших вбитих підпільників у триметровій ямі з негашеним вапном на території «об'єкту № 39» УМДБ Львівської області¹⁷⁵. Це поховання не виявлене і досі. Аналогічно чекісти ховали страчених репресованих у 1930-х роках.

Яку ж оцінку діяльності П. Федуна дали співробітники МДБ? Судячи з тогочасних документів спецслужб, чекісти вбачали у статтях Федуна значну небезпеку, і в першу чергу через те, що вони виважено і аргументовано критикували інформацію, подавану радянськими офіційними джерелами. Прочитавши підпільні видання ОУН, пересічні люди могли засумніватися у правильності комуністичної ідеології, достовірності висвітленої у радянській пресі інформації, а значить і задуматися щодо доцільності існування радянської влади. Такі настрої призводили до зайвих розмов, саботажу, а іноді й до збройних виступів. Саме цього і намагалися не допустити органи МДБ.

На думку чекістів, знищення П. Федуна стало серйозним ударом по підпіллю ОУН, оскільки він був одним з його ідеологів, тривалий час керував діяльністю ГОСП ОУН, редагував кілька періодичних видань, у яких вміщав особисто ним написані важливі статті. Всього за роки перебування у підпіллі П. Федун написав понад 20 статей, які масово тиражувалися у підпільних друкарнях, а автора «Петра Полтаву» знали як в Україні, так і за кордоном. Не було секретом, що провідники ОУН В. Кук, В. Охримович та інші пов'язували свої надії на посилення боротьби проти радянської влади в Україні саме з П. Федуном, оскільки він представляв молодше покоління борців за українську державність.

* * *

У 1944-1954. рр. чекістами було виявлено та вилучено чимало різних підпільних друкарень – як великих, так і малих. Вони діяли при районних, надрайонних, окружних, крайових проводах підпілля. Зупинимося на цьому детальніше.

* * *

3 лютого 1944 р. начальник відділу контррозвідки «Смерш» 13 армії Першого Українського фронту полковник Александров повідомив начальника управління контррозвідки «Смерш» Першого Українсько-

¹⁷⁴ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 66. – Арк. 353-355.

¹⁷⁵ ГДА СБ України. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 10. – С. 129-130.

го фронту генерал-майора Осетрова про викриття підпільної друкарні ОУН у Сарненському районі Рівненської області. 20 січня 1944 року відділ контррозвідки «Смерш» Другої Гвардійської кавалерійської дивізії Першого Українського фронту під час обшуку господарств села Тинне Сарненського району затримав невідомого, який назвався Лапіним Святославом Іллічем, 1924 р.н., українцем, уродженцем с. Ківерці (Каверці) Рівненської області, робітником, з освітою 7 класів. Під час допиту він вимушений був зізнатися, що є членом ОУН, має псевдо «Щербак» і виконує обов'язки завідувача окружною друкарнею ОУН, яка знаходиться у селі Бережниця.

22 січня 1944 р. були організовані розшуки друкарні. На автомашині до с. Бережниця було доставлено 30 військовослужбовців, які, використовуючи Лапіна у якості провідника, в 2 км. східніше села виявили бункер, у якому була друкарня. В ній знаходилися два підпільники та охоронець, які вчинили військовій групі збройний спротив. Бачачи своє безвихідне становище, співробітник друкарні Мукусей І. В. та охоронець «Корч» застрелились, а підпільник Зінчук Арсентій Іванович здався живим і був заарештований.

У бункері було вилучено друкарську педальну машину «Американка», 6 ящиків українського шрифту, 2 банки з друкарською фарбою, півтора рулона чистого паперу для друку, 182 листівки ОУН-СД (самостійників-державників), 22 листівки-звернення УПА до бійців ЧА та 220 примірників різних українських газет, листівок та журналів¹⁷⁶.

Після проведення операції друкарська машина «Американка» для її подальшого використання була передана через Сарненський райвідділ НКДБ органам радянської влади у Сарненському районі. Таким чином, підпілля ОУН спричинилося до покращення її матеріальної бази.

* * *

У доповідній записці начальника відділу контррозвідки «Смерш» 13-ої армії Першого Українського фронту полковника Александрова від 20 лютого 1944 р. про боротьбу з ОУН та УПА вказано, що на початку лютого 1944 р. один із заарештованих членів ОУН розповів на допитах про місцезнаходження друкарні ОУН. Для її ліквідації була скерована оперативна група НКДБ, яка в бліндажі біля будинку лісника в с. Тартак (18 км. від м. Дубно Рівненської області) вилучила педальну друкарську машину, 16 друкарських кас з українським шрифтом, 6 матриць з текстом, 2 друкарські машинки, чистий папір, друкарську фарбу, допоміжні матеріали та різну підпільну літературу. За даними НКДБ, саме ця друкарня надрукувала листівки-відозви учасників Конференції поневолених народів Східної Європи та Азії накладом 10 тисяч примірників українською мовою та 20 тисяч примірників російською мовою¹⁷⁷.

* * *

У кінці квітня 1944 р. начальник Рівненського обласного управління НКДБ Цветухін надіслав записку по «ВЧ»¹⁷⁸ міністру С. Савченку з

¹⁷⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 7. – Арк. 161-162.

¹⁷⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 7. – Арк. 163.

¹⁷⁸ ВЧ – апарат зв'язку «високої частоти», активно використовувався чекістами.

повідомленням про те, що 18 квітня 1944 р. Деражненським районним відділом НКДБ на хуторі Бечаль Деражненського району Рівненської області під спаленою хатою селянина С. Панчука було виявлено та вилучено стаціонарну друкарську машину підпілля ОУН, близько 200 кілограмів шрифту та різну літературу, яка органами НКДБ вважалася націоналістичною. Окрім того у бункері було знайдено радіоприймач, репродуктор, німецький мотоцикл, дві швейні машинки, різні побутові речі та продукти. Серед вилученої літератури були примірники газети «За Самостійну Україну», журналів «До зброї», «Вільна Україна», «Ідея і Чин», бюлетенів «Інформатор», «Наш фронт», велика кількість листівок УПА за квітень 1944 р. та інші матеріали¹⁷⁹.

Судячи з документів, які були вилучені в друкарні, вона могла належати крайовому проводу ОУН на Волині. Це підтверджується також тим, що журнал «Ідея і Чин» був друкованим органом Проводу ОУН, і його друкували у найбільших підпільних друкарнях.

* * *

В оперативному зведенні начальника управління НКВС Рівненської області підполковника Приходченко за № 78 від 15 вересня 1944 р. вказано, що 11 вересня 1944 р. в с. Анулівка Деражненського району Рівненської області співробітники НКВС разом з підрозділом внутрішніх військ НКВС провели операцію, в результаті якої був виявлений бункер, де знаходилася підпільна друкарня ОУН. З бункеру були вилучені: одна невелика друкарська машина, один станок для розрізання паперу, 2 друкарські машинки, 50 кг. типографського шрифту, 1 німецька печатка, 1 розмножувальний апарата, підпільна література ОУН, кілька військових квитків та червоноармійський білетів, радянські медалі. В друкарні було вбито 7 підпільників¹⁸⁰.

Підрозділи УПА і підпільники ОУН намагалися здобувати папір на паперових фабриках або силою, або домовлятися з їх працівниками. В оперативному повідомленні начальника УНКВС Рівненської області підполк. Приходченко за № 95 від 4 жовтня 1944 р. зазначено, що в ніч з 18 на 19 вересня 1944 р. в с. Моквин Рівненської області біля паперової фабрики спецгрупа НКВС організувала засідку, на яку вночі наткнувся відділ УПА чисельністю приблизно 30 осіб. В результаті перестрілки, яка зав'язалася, повстанці відступили, втрати їх встановлені не були¹⁸¹.

* * *

У перших числах грудня 1945 р. Жовківському райвідділу НКДБ стало відомо про те, що в одній з добре замаскованих криївок, приблизно за 3 км. від с. Скварява-Нова знаходиться друкарня ОУН, яка друкує та розповсюджує підпільну літературу і листівки серед підпільників ОУН та населення у Жовківському, Магерівському, Велико-Мостівському та Куликівському районах Львівської області. Однак про

¹⁷⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 7. – Арк. 159-160.

¹⁸⁰ УСБУ Рівненської області. – Ф. 31. – Опис 2/1. – Т. 4. – Арк. 17 із зв.

¹⁸¹ УСБУ Рівненської області. – Ф. 31. – Опис 2/1. – Т. 4. – Арк. 38.

точне місцезнаходження друкарні та кількість її працівників співробітникам НКДБ від своїх інформаторів дізнатися не вдалося.

Для перевірки отриманих даних відповідно до розробленого плану ліквідації друкарні ОУН було проведено облаву на лісовий масив з попереднім оточенням його до світанку для запобігання втечі підпільників з району операції.

9 грудня 1945 р. під час прочісування в лісовому урвищі був виявлений ретельно замаскований бункер з підпільниками ОУН всередині. При спробі їх затримання останні вчинили збройний спротив і викинули з отвору у бункері 2 гранати по опергрупі. Після цього у відповідь чекісти кинули до бункру 5 гранат та вистрілили у нього з ракетниці. Потім за допомогою толу бункер був підірваний.

Після розкопок та огляду підірваного бункру було встановлено наявність у ньому діючої на момент операції друкарні ОУН. З-під землі було витягнуто трупи трьох вбитих жінок – співробітниць друкарні. У бункері було виявлено 1 копіювальний апарат – ротатор, до 6000 аркушів різного оунівського листування та листівок, 50 кг. чистого паперу, 1 станковий кулемет, 5 гранат та 200 набоїв.

В райвідділі НКДБ було проведено впізнання, за допомогою якого встановлено, що однією з вбитих була «Марія», відома деяким заарештованим підпільникам ОУН, як редактор друкарні. Інша жінка – «Кропива» – була відома населенню, як активна підпільниця ОУН. Третя жінка залишилася невпізнаною. За неперевіреними даними, друкарня належала референтурі пропаганди окружного проводу ОУН¹⁸².

* * *

26 січня 1946 р. відділ боротьби з бандитизмом УМВС Рівненської області отримав інформацію про те, що в лісовому масиві біля с. Макиївка¹⁸³ Тучинського району в спеціально облаштованому схроні переховуються члени районного проводу ОУН. Окрім того, у схроні міститься підпільна друкарня, яку постачають шрифтом, папером та типографською фарбою працівники друкарні Ковельської залізниці.

В результаті проведеної операції було заарештовано 11 осіб. На слідстві з'ясувалося, що в березні 1945 р. за завданням підрайонного провідника ОУН «Сміливого» член ОУН Павельчук влаштувався на роботу в друкарню Ковельської залізниці в м. Рівне. ОУН доручила йому налагодити друк в цій друкарні антирадянських листівок, а також постачання підпільних друкарень ОУН папером та фарбою.

Павельчук залучив до своєї діяльності працівників друкарні Зеленка, Смика та завідувача складом Мауера, які в минулому вже підтримували контакти з підпіллям ОУН.

За період з червня 1945 р. по 7 січня 1946 р. вказаними особами було надруковано в друкарні Ковельської залізниці приблизно 1000 примірників різних листівок антирадянського змісту. Окрім того,

¹⁸² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 7. – Арк. 164.

¹⁸³ Очевидно, йдеться за с. Матіївка Гощанського р-ну Рівненської обл.

вони передали підрайонному провіднику ОУН «Сміливому» 300 аркушів паперу, 4 кг. типографського шрифту та 4 банки з типографською фарбою¹⁸⁴. Думається, що передати могли і більше, просто не хотіли зізнаватися на слідстві.

* * *

На початку 1946 р. органами МВС та НКДБ УРСР було зліквідовано кілька великих друкарень Крайового проводу ОУН «Поділля». В той час райвідділами МВС та НКДБ Тернопільської області у затриманих і вбитих підпільників ОУН було вилучено значну кількість свіжої підпільної літератури, що вказувало на наявність в окрузі діючих друкарень. Окрім того, до рук НКДБ потрапив лист крайового провідника ОУН на ЗУЗ Романа Кравчука-«Максима», у якому він наказував одному з керівників ОУН на Тернопільщині берегти друкарні в добре знаних селах у надійних людей під охороною бойових відділів. У свою чергу, співробітники УМВС Тернопільської області вживали активних заходів для виявлення підпільних друкарень¹⁸⁵.

5 лютого 1946 р. під час проведення чекістсько-військової операції в с. Шумляни Підгаєцького району Тернопільської області в будинку місцевого мешканця Панаса Михайла був виявлений бункер. Члени ОУН «Мирон», «Степан» та «Богун», які знаходилися в ньому, відкрили по оперативній групі МВС сильний вогонь з автоматів і після тривалої перестрілки були вбиті. У бункері була виявлена друкарня Крайового проводу ОУН «Поділля». Приміщення друкарні мало довжину 8 метрів, ширину 6 метрів та висоту 2,5 метри. Стіни були обшиті дошками, стеля була викладена дерев'яними балками. Вхід до друкарні йшов з сараю через спеціально видовбаний отвір в підлозі, який закривався пересувним щитом на роликах та рейках.

З друкарні було вилучено 2 друкарських станки, 32 ящики з типографським шрифтом, 15 банок з типографською фарбою, 1 станок для розрізання паперу, 1 фотоапарат, 17 різних штампів та печаток, 240000 листівок, 150 книг, 157 брошур, 256 директив та вказівок ОУН, 64 плакати, 46 характеристик членів ОУН, 49 фотографій підпільників ОУН, архів ОУН за 1943 рік на 156 аркушах, 2 ручних кулемети, 5 гвинтівків, 10 гранат та 720 набойів¹⁸⁶.

На початку лютого 1946 р. в с. Боків Підгаєцького району Тернопільської області місцевий райвідділ МВС провів операцію з розшуку підпільників ОУН, під час якої був виявлений бункер. В ньому перебував місцевий мешканець В. Когут, який вчинив опергрупі збройний спротив та не бажаючи здаватися живим – застрілювався. З бункеру було вилучено 1 друкарський станок, 40 кг. типографського шрифту, 10 кг. типографської фарби, 20 кг. паперу, 3 сепаратора, 1 автомат та 1 пістолет¹⁸⁷.

¹⁸⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49 – Арк. 121-122.

¹⁸⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 59.

¹⁸⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 60-61.

¹⁸⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 61.

На початку 1946 р. співробітниками УМВС Тернопільської області була отримана інформація, що у селах Кобиловолоки, Довге, Деренівка та Мшанець переховується заступник референта пропаганди Крайового проводу ОУН «Поділля» Поздик Йосип Григорович-«Євген»¹⁸⁸. Заарештовані члени ОУН свідчили чекістам, що у підпіллі він завідував великою друкарню Крайового проводу ОУН «Поділля», де друкувалося багато підпільної літератури, яка розповсюджувалася серед підпільників ОУН на території Тернопільської області.

5 (за іншими даними – 18) лютого 1946 р. співробітниками УМВС Тернопільської області під час проведення чекістсько-військової операції з розшуку Й. Поздика у с. Деренівка була виявлена та вилучена підпільна друкарня крайового проводу ОУН «Поділля». Бункер з друкарнею знаходився у господарстві місцевого селянина Поздика Григорія Пилиповича, 1895 р.н. З бункру було вилучено 1 друкарський станок, 1 станок для розрізання паперу, 20 кас для шрифту, 1 тонна шрифту, понад 200 кг. паперу, 300 кг. надрукованих листівок та брошур, 19 кліше для друкування листівок та понад 20000 примірників різної підпільної літератури і листівок¹⁸⁹.

Під час слідства було встановлено, що друкарня у цьому будинку працювала з 1941 року. Для її розміщення був викопаний котлован глибиною в 6 метрів, в якому було облаштовано 2 кімнати висотою по 2,5 метри. Над покриттям котловану було насипано 3,5 метри землі. В друкарні було встановлено нари та постіль, проведено електричне освітлення від Янівської гідроелектростанції. За збігом обставин 4 працівники друкарні залишили приміщення за 3 дні до проведення чекістської операції.

З друкарні було вилучено архів, зокрема журнал порядкової реєстрації надрукованих видань, вказівки керівника Крайового проводу ОУН «Поділля» Івана Шанайди-«Данила» про розподіл надрукованих видань та інші матеріали. З вйазівок випливало, що друкарня друкувала брошури «Радянський патріотизм», «Наша відповідь», «В новій дійсності», «Сталінсько-більшовицький імперіялізм», щонайменше 5 журналів та 13 різних листівок¹⁹⁰.

Проте розшукати Й. Поздика під час цієї операції МВС та МДБ так і не вдалося. Він загинув 12 січня 1951 р. під час проведення операції з розшуку підпільників ОУН у Золотопотіцькому районі Тернопільської області.

* * *

У лютому 1946 р. УМДБ Львівської області від заарештованих підпільників ОУН стало відомо, що в Скала-Подільському районі Тернопільської області діяла велика друкарня Проводу ОУН в Україні, працівники якої друкують та розповсюджували листівки і підпільну літературу.

¹⁸⁸ Поздик Йосип Григорович-«Євген», нар. 1921 р. в с. Деренівка Теребовлянського району Тернопільської області, українець, зі заможних селян, з гімназійною освітою, член ОУН з 1943 р.

¹⁸⁹ ГДА СБУ. – Фонд особових справ співробітників МДБ УРСР. – Спр. 12537. – Т. 1. – Арк. 189.

¹⁹⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 62-63.

Знаючи про приблизне місцезнаходження цієї друкарні, співробітники МДБ провели розшукову операцію. 10 лютого 1946 р. в с. Озеряни в бункері під одним з будинків, який згорів, було виявлено друкарську машину «Американка», приблизно півтони типографського шрифту, багато фарби і паперу, чимало листівок і брошур ОУН, в т. ч. звернення до українського населення, публікація «Ми за Україну» тощо. Друкарня займала підземний простір під усім будинком. Вхід до неї був прикритий двома залізними плитами. З бункеру було проведено назовні кілька вентиляційних отворів. Утримувачі будинку Йосип Марущак та Ганна Кошова були заарештовані МДБ¹⁹¹.

* * *

У спеціальному повідомленні від 6 червня 1947 р. начальник транспортно-го відділу УМДБ Львівської залізниці Декушенко поінформував міністра С. Савченка про ліквідацію у м. Львові молодіжної націоналістичної ланки ОУН у складі 16 осіб, в основному – учнів середньої школи № 8, 1930-1932 років народження. В членів організації Ю. Хавалка та І. Садовського були вилучені невеликі друкарські пристрої, за допомогою яких друкувалися листівки «Браття українці!» та «Хай живе українська націоналістична організація, смерть більшовицькій комуні!». Протягом 1947 р. члени організації з різних джерел придбали типографський шрифт, фарбу, папір та інші необхідні засоби і власноручно виготовили та розповсюдили у м. Львові та його околицях кількості листівок¹⁹².

* * *

З 10 до 15 липня 1947 р. органами МДБ проводилася велика чекістсько-військова операція в Золочівському районі Львівської області. В результаті було вбито керівника СБ Золочівського надрайонного проводу ОУН «Макара», референта пропаганди цього проводу «Явора» та 7 інших підпільників. У виявлених бункерах було виявлено та вилучено тдрукарню, автоматичну розмножувальну машину, ротори а також значну кількість підпільної літератури і зброї¹⁹³.

* * *

У матеріалах ГДА СБ України збереглася інформація про спроби членів та симпатиків ОУН влаштуватися на роботу у радянські друкарні та використати їх для друкування літератури та листівок. Низка таких фактів наводиться у довідці МДБ УРСР «Про проникнення оунівців у типографії та друковані органи Західних областей Української РСР», підписаній заступником міністра генерал-майором Поперекою 4 квітня 1949 р.

У довідці зазначено, що керівники ОУН у своїй практичній діяльності приділяли значну увагу друкованій пропаганді, видаючи для цієї мети різноманітні брошури та листівки. При цьому органами МДБ було встановлено, що підпілля відчувало значні труднощі з придбанням необхідних для друку типографських матеріалів.

¹⁹¹ ГДА СБУ. – Ф. 71. – Акт 9. – Спр. 99. – Т. 1. – Арк. 138-140, 197-202.

¹⁹² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 26. – Арк. 220-224.

¹⁹³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 26. – Арк. 12.

МДБ УРСР неодноразово зіштовхувалось з тим, що підпілля ОУН, намагаючись виготовити максимально можливу кількість листівок та інших друкованих видань, поряд із закупівлями в магазинах та на ринку необхідних для цього матеріалів, намагалося придбати їх через своїх легальних симпатиків, які влаштовувалися на роботу в друкарні та редакції газет. Користуючись безконтрольністю та неорганізованістю радянських державних установ, симпатики ОУН неодноразово викрадали з редакцій та друкарень шрифт, папір, типографську фарбу тощо.

У листопаді 1948 р. УМДБ Рівненської області за приналежність до ОУН були заарештовані: коректор обласної газети «Червоний прапор» Кухарчук, співробітник Сідлер, друкарка Якимович та інші, усього – 5 осіб. У Кухарчука під час обшуку було вилучено типографський шрифт та 8 кг. поліграфічних матеріалів. На допитах Кухарчук та інші зізналися, що вони систематично викрадали та передавали до підпілля типографський шрифт, папір і фарбу¹⁹⁴.

1 листопада 1948 р. УМДБ Станіславської області був заарештований головний механік Станіславської друкарні газети «Прикарпатська правда» Головенко, який за завданням оунівців систематично викрадав з друкарні шрифт та передавав його спеціальному зв'язковому ОУН Є. Трачу, бухгалтеру гаража обласного комітету КП(б)У, котрий проживав легально. Під час арешту у Трача було вилучено 16 кг. типографського шрифту та фарба. Таким чином, всього з друкарні «Прикарпатської правди» було викрадено 25 кг. шрифту та інші друкарські засоби¹⁹⁵.

В містечку Коршів Станіславської області симпатик ОУН В. Бабів за завданням підпілля ОУН викрав з районної друкарні частину шрифту, який передав «хлопцям з лісу»¹⁹⁶.

У грудні 1948 р. УМДБ Львівської області у м. Львові були заарештовані члени ОУН С. Гудима, С. Гавришко, Ф. Жилінський та С. Сюстрик, які забезпечували підпілля ОУН друкарським шрифтом і копіювальними апаратами. Жилінський, який в минулому був зв'язковим Львівського крайового проводу ОУН, втік з місця виселення та працював у друкарні львівської обласної газети «Вільна Україна». У заарештованих було вилучено ротатор, набір шрифту та 100 примірників літератури, яка була визнана МДБ антирадянською¹⁹⁷.

В лютому 1949 р. в містечку Поморяни Львівської області з друкарні районної газети «Ленінська перемога» було викрадено 111 кг. типографського шрифту та друкарська машинка. МДБ встановило, що ці речі були викрадені за завданням підпілля ОУН працівниками друкарні С. Лисевичем, Я. Пуківським та В. Ярошем. Всі вони були заарештовані та репресовані за контакти з підпіллям ОУН¹⁹⁸.

¹⁹⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 287.

¹⁹⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 287-288.

¹⁹⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 288.

¹⁹⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 288-289.

¹⁹⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 289.

Прослідкувати організацію видання підпільної літератури та забезпечення друкарень можна на прикладі видавничої діяльності опозиційного крайового проводу ОУН «Одеса», який діяв у 1945-1948 рр. на території окремих районів Рівненської, Волинської, Житомирської областей, а також направляв рейдові групи підпільників до областей Центральної та Східної України.

Заарештований співробітниками МДБ 13 серпня 1948 р. керівник цього проводу Степан Янишевський–«Далекий» на допиті 13 вересня 1948 р. детально розповів про роботу підпільних друкарень. Загалом крайовий провід ОУН «Одеса» використовував чотири друкарні, мінімум 9 друкарських машинок та два ротатори. Вся ця друкарська техніка членами ОУН протягом 1944-1946 рр. була придбана через посередників або викрадена з радянських районних друкарень.

Першу і найголовнішу з цих друкарень було ліквідовано незабаром після арешту С. Янишевського. Устакування для неї було захоплене у лютому 1946 р. в районі Межиріччя Рівненської області боївкою «Дніпра», а шрифт – в часі нападу на містечко Берездів Кам'янець-Подільської області у 1947 р. та в часі інших збройних акцій. У цій друкарні друкувалися розпорядження крайового проводу «Одеса», газети «Пробоем» та «Зов крові», багато листівок та літератури. Редактором та автором статей у газетах виступав сам С. Янишевський, який використовував псевдоніми «П. Політенко» та «П. Воленко».

На багатьох брошурах зазначалося, що вони були видані у друкарні ім. Є. Коновальця в Києві, однак насправді їх друкували лише у цій підпільній друкарні на Волині. Різні вихідні дані друкарень в брошурах та листівках, як теж завищені накладі підпільних видань, подавалися з агітаційною метою, щоб створити ілюзію масовості, та з огляду на конспірацію.

Щодо підпільних накладів, то за свідченнями С. Янишевського, з 1946 р. по 1948 р. лише листівка «За що бореться УПА» була видана в кількості 10000 примірників, а решта листівок зазвичай мали наклад не більше 4-5 тисяч примірників, а газети – від 800 до 1200 примірників. Потім ці газети передавалися підпільникам ОУН на різні території і розповсюджувалися серед населення¹⁹⁹.

Цікаво, що протягом 1946-1949 рр. газети «Зов крові» та «Пробоем» неодноразово вилучалися на територіях Центральної України, у Полтавській, Київській, Кіровоградській та Черкаській областях. Туди їх приносили та розповсюджували рейдові групи крайового проводу ОУН «Одеса».

Друга друкарня була здобута на початку 1947 р. підпільниками ОУН в часі нападу на м. Берездів Кам'янець-Подільської області. Друкарню опікувався підпільник «Павло». За свідченнями С. Янишевського, ця друкарня не працювала, бо в ній не було станків для скріплення шрифту, тому її закопали у Городницькому лісі²⁰⁰.

¹⁹⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 6. – Арк. 278-279, 283-284.

²⁰⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 6. – Арк. 279-280.

Третя друкарня знаходилася у керівника Костопільського надрайонного проводу ОУН «Ярослава». Вона збереглася ще з часів німецької окупації, і, за свідченнями С. Янишевського, була знайдена «Ярославом» зовсім випадково лише у 1947 р. У 1943-1944 рр. в районі сіл Яполоть, Бечаль та Звіздівка базувалася референтура пропаганди крайового проводу ОУН, якою в той час керував Я. Бусел—«Галина», тому ймовірно саме він заховав її. Друкарське устаткування було справним, однак не було людей, які вміли б на ньому працювати, окрім того підпілля постійно бракувало паперу, через що навіть основна друкарня не могла працювати на повну потужність²⁰¹.

Четверта друкарня була облаштована у Корецькому районі на взірці тієї, яку боївка «Дніпра» здобула у м. Межиричі. Підпільник «Дністровий», вважав, що устаткування Межирицької друкарні може швидко вийти з ладу, а тому завжди треба мати запасну друкарню. З огляду на це, керівник Корецького надрайонного проводу ОУН «Максим» домовився з відомими йому майстрами за виготовлення нової друкарні за взірцем Межирицької, що і було зроблено в період з лютого по квітень 1948 р. Надалі ця друкарня перебувала під опікою «Максима»²⁰².

Збереглася цікава інформація про вирішення підпіллям ОУН проблеми забезпечення підпільних друкарень папером. Степан Янишевський—«Далекий» розповів на слідстві, що до 1946 р. у підпіллі ОУН ще залишалися запаси паперу, створені під час німецької окупації. Згодом керівник Корецького надрайонного проводу ОУН «Максим» отримував папір для потреб ОУН з редакції Рівненської обласної газети, де працювали особи, які були пов'язані з підпіллям. Колишній член крайового проводу «Улас» у 1946 р. отримав від симпатиків ОУН 150 кг. паперу на Моквинській паперовій фабриці в Рівненській області.²⁰³ Коли в грудні 1946 р. ця фабрика розпочала виготовлення цупкого паперу, «Улас» домовився про його купівлю підпіллям ОУН, однак незабаром загинув. Після цього підпілля ОУН більше не отримувало папір з Моквинської фабрики²⁰⁴.

У 1947 р. крайовий провід ОУН «Одеса» отримував папір з Києва, чим безпосередньо займалися заступник С. Янишевського – Святослав Титко—«Роман» та підпільник «Павло». У 1948 р. підпілля встановило контакти з працівниками Рівненської обласної газети «Червоний прапор» та Понінківської паперової фабрики, звідки також отримували певну кількість паперу²⁰⁵. Також С. Янишевський кілька разів організував через свого заступника С. Титка та керівника київського міського проводу ОУН І. Пронькіна—«Беркута» поширення листівок ОУН в м. Києві, що сильно стурбувало МДБ УРСР²⁰⁶.

²⁰¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 6. – Арк. 280.

²⁰² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 6. – Арк. 281.

²⁰³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 286.

²⁰⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 6. – Арк. 284.

²⁰⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 6. – Арк. 286.

²⁰⁶ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 72722-ФП на Київський міський провід ОУН, який діяв в 1947-1948 рр.

* * *

У грудні 1948 р. – січні 1949 р. органами МДБ було виявлено та знищено дві підпільні друкарні Золочівського окружного проводу ОУН.

28 грудня 1948 р. під час проведення чекістсько-військової операції на хуторі Велин Заболотцівського району Львівської області було виявлений бункер. В ньому загинув керівник технічної ланки Золочівської окружного проводу ОУН «Окріп» та його помічниця. Чекістами було вилучено ротатор, друкарську фарбу, велику кількість підпільної літератури та листівок²⁰⁷.

14 січня 1949 р. чекістсько-військовий наряд МДБ в Підкамінському районі Львівської області на околиці лісу за 4 км. від с. Жарків виявив бункер з підпільниками ОУН, який одразу ж був блокований з усіх боків. На пропозицію здаватися підпільники відповіли активним збройним спротивом, але під час бою усі загинули. Серед вбитих були ідентифіковані організаційний референт Золочівського окружного проводу ОУН Кирило Якимець – «Бескид», референт пропаганди цього проводу «Мороз» та ще 4 підпільники. У бункері було виявлено та вилучено ротатор, 2 друкарські машинки, 200 кг. літератури, 21 кулемет, 3 автомати, 1 гвинтівка, 6 пістолетів і до 2000 набоїв²⁰⁸.

* * *

В інформаційному повідомленні заступника завідуючого відділом партійних та комсомольських органів ЦК КП(б)У Ф. Ковалія від 19 січня 1949 р. на ім'я секретаря ЦК КП(б)У М. Хрушова повідомлялося, що в результаті недостатньої пильності з боку партійних керівників та співробітників МДБ в місті Львові тривалий час діяла молодіжна націоналістична організація «Борці за волю України», яка організувала свою друкарню та видавала газету «Тризуб». Ця організація була виявлена та ліквідована УМДБ Львівської області в листопаді 1948 р. Всього заарештовано 9 її членів.

Для видання газети один з членів організації, Роман Чех, 1930 р. н., випускник Львівського ремісничого поліграфічного училища, використовував друкарню філії Академії наук УРСР у м. Львові, де він працював²⁰⁹.

Ще восени 1946 р. Р. Чех встановив зв'язок з підпільником ОУН з Магерівського району, який під чужим прізвищем навчався у Львові на курсах водіїв. За його вказівкою Роман Чех проводив серед молоді бесіди з історії України, намагаючись створити гурток однодумців. Згодом йому вдалося залучити до співпраці працівників друкарні Академії наук Ярослава Теслю, 1930 р.н., Лева Савчука, 1931 р.н. та Степана Грицива, 1931 р.н.²¹⁰

На слідстві було встановлено, що газета друкувалася вночі на літотипній машині. Згодом на квартирі Р. Чеха була створена ще одна

²⁰⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 77. – Арк. 19.

²⁰⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 77. – Арк. 20-21.

²⁰⁹ Літопис УПА. Нова серія. – Київ – Торонто, 2003. – Т. 7. – С. 78-80.

²¹⁰ ГДА СБ України. – Ф. 71. – Акт 9. – Спр. 147. – Арк. 7-9.

невелика друкарня, у якій друкувалися антирадянські листівки²¹¹. Шрифт для підпільної друкарні протягом 1947 р. поступово набувався з друкарні філії Академії Наук. Надруковані листівки розповсюджувалися вночі на вулицях Львова та передавалися учням міських шкіл.

Під час арештів членів цієї організації чекістами було вилучено 25 кг. типографського шрифту, 6 кліше, 3 друкарських валики, рамки для набору типографського шрифту, 10 кг. типографського сплаву, 74 примірники газети «Тризуб» (№№ 1-5) і різні листівки²¹². Факт діяльності підпільної друкарні у головному місті Західної України сильно стурбував керівництво МДБ УРСР, яке наказало ще більше посилити боротьбу з підпіллям.

* * *

В інформаційному повідомленні секретаря Рівненського обласного комітету КП(б)У Фіалковського від 1 березня 1949 р. на ім'я секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова повідомлялося, що 18 лютого 1949 р. у Рівненській області була виявлена та ліквідована друкарня крайового проводу ОУН на ПЗУЗ. Окрім шрифту та іншого друкарського обладнання співробітники МДБ вилучили понад 90000 примірників антирадянських листівок, патріотичної та націоналістичної літератури, у тому числі 7500 екземплярів антиколгоспної брошури на 11 аркушах, 6500 примірників листівки «За Самостійну Українську Соборну Державу» та 2200 примірників листівки «Клим Савур»²¹³.

Судячи з усього, про цю саму друкарню також згадано в аналогічному звіті Рівненського обкому КП(б)У від 20 квітня 1949 р. на ім'я секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова. В документі вказано, що 17 лютого 1949 р. в с. Пітушків група охорони громадського порядку на чолі з І. Сивоком, проходячи через один з хуторів, вирішила провести огляд кількох підозрілих будинків. До будинку родини Мельничуків їх не пустили. Тоді група насильно увійшла в будинок, і після ретельного обшуку знайшла в коридорі схрон, у якому виявилась друкарня ОУН, багато листівок та книг, 1500 кілограмів чистого паперу, солдатські шинелі та гвинтівка²¹⁴.

* * *

У довідці Дрогобицького обласного комітету КП(б)У від 19 листопада 1949 р. міститься інформація про те, що 8-10 жовтня 1949 року під час проведення чекістсько-військової операції у гірсько-лісистій місцевості на межі Славського, Сколівського, Підбузького, Боринського та Турківського районів Дрогобицької області було ліквідовано підпільну технічну ланку та друкарню «імені Лопатинського» Дрогобицького окружного проводу ОУН²¹⁵. Ця друкарня була доволі відомою в підпіллі, і її видання активно поширювалися.

²¹¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 49. – Арк. 287.

²¹² ГДА СБУ. – Ф. 71. – Акт 9. – Спр. 147. – Арк. 8-9.

²¹³ Літопис УПА. Нова серія. – Київ – Торонто, 2003. – Т. 7. – С. 86-87.

²¹⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Київ – Торонто, 2003. – Т. 7. – С. 132-133.

²¹⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Київ – Торонто, 2003. – Т. 7. – С. 263-264.

У бункері загинув керівник друкарні «Омелян», який мав теж псевда «Ераст», «Чорний», «Крилан» та «Т-33» (на жаль, справжнє прізвище досі не встановлене). З ним загинули ще три неідентифіковані підпільники ОУН, у яких були вилучені документи, що дали підстави вважати їх співробітниками цієї друкарні. У бункері чекістами також було знайдено автобіографію «Омеляна»²¹⁶. Зупинимося на ній детальніше.

За її даними, «Омелян» народився 21 листопада 1910 р. у Перемиському повіті Львівського воєводства в українській греко-католицькій родині. До 17 років він жив з батьками, закінчив 7 класів школи та 2 класи художньої школи у м. Львові за спеціальністю церковний живопис. Після закінчення народної школи брав художні уроки у професора Олени Кульчицької.

Очевидно, що «Омелян» мав непогані здібності до малювання. У 1927 році він потрапив до польської в'язниці за спробу підроблення грошей. Навесні 1930 року «Омелян» почав вивчати церковний живопис у художника Павла Запорозького в Перемишлі. У 1930-1938 рр. вони разом працювали над художнім оформленням церков у різних містах Західної України, зокрема у Ярославі та Самборі.

Від 1928 року «Омелян» був членом товариства «Просвіта» та брав участь у його діяльності в м. Львові. Окрім того належав до гуртка «Рідна школа» і спортивного товариства «Сокіл» в м. Перемишлі та с. Тисовій, драматичного та самоосвітнього гуртків.

До ОУН «Омелян» вступив у 1933 році. Навесні 1939 року він разом з іншими чотирма підпільниками був заарештований поляками за приналежність до ОУН, однак невдовзі його звільнили. Після окупації Західної України СРСР у вересні 1939 р. «Омелян» протягом 1939-1940 рр. працював продавцем в одному з магазинів народної торгівлі у м. Перемишлі на вулиці Словацького.

У серпні-вересні 1940 року «Омелян» був змобілізований до ЧА і пройшов військове навчання в м. Житомирі на зборах вояків запасу. Після завершення курсів працював завідуючим місцевого сільського клубу. Однак через кілька днів після нападу Німеччини на СРСР в червні 1941 р. виїхав додому.

У період німецької окупації України у 1942-1943 рр. «Омелян» вчився на курсах образотворчого мистецтва в Інституті Народної Творчості при УЦК у Львові під керівництвом професора С. Сапруна.

Коли стало очевидним, що німці програють війну і незабаром до Галичини може повернутися радянська влада, «Омелян» активізував свою діяльність в ОУН. У 1943 р. він став бойовиком СБ ОУН в Перемищині, а згодом заступником місцевого районного провідника СБ ОУН «Вігора».

26 серпня 1944 року «Омелян» разом з боївкою під керівництвом обласного провідника ОУН «Солов'я» («Осипа») пішов у Карпати, де з кількох таких боївок була організована сотня УПА. Її очолив провідник

²¹⁶ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 7. – Арк. 146-148.

«Осип», «Вігор» був призначений комендантом польової жандармерії, а «Омелян» – його заступником.

Після повернення сотні з Карпат на Львівщину «Омелян» був призначений заступником районного референта СБ «Максима» («Голуна») в одному з районів Перемиського надрайону ОУН.

15 травня 1946 року «Омелян» був призначений художником у технічну ланку Перемиського надрайону ОУН «Холодний Яр». Але там він пропрацював недовго. 19 вересня 1947 року у зв'язку з виселенням українського населення з Польщі до СРСР в часі акції «Вісла» та переходом відділів УПА на територію УРСР, «Омелян» перейшов в Самбірщину, де під псевдами «Кри-н», «Крилан» продовжував працювати художником та гравером у Самбірському надрайоні ОУН.

1 жовтня 1948 року «Омелян» був призначений художником та гравером технічної ланки при Дрогобицькому окружному осередку пропаганди Карпатського Крайового проводу ОУН.

Весною 1949 р. від рук МДБ загинули керівник Дрогобицького окружного проводу ОУН І. Лаврів–«Нечай» та керівник друкарні цього ж проводу «Сноб'як». Після цього «Омелян» був призначений керівником технічної ланки та друкарні Дрогобицького окружного проводу ОУН.

Як керівник підпільної друкарні ОУН, «Омелян» організував випуск підпільної літератури та власноручно займався її художнім оформленням. З вилучених у нього звітних документів було встановлено, що взимку 1949-1950 рр. в друкарні «імені Лопатинського» планувалося надрукувати 17000 примірників книг, брошур та листівок ОУН²¹⁷.

В архівних матеріалах збереглося чимало листівок та брошур, виданих цією друкарнею. Багато з них виконані на високому технічному рівні, мають гарно проілюстровані обкладинки. Тому слід визнати, що згадана друкарня була однією з провідних у підпіллі ОУН.

* * *

Знаючи, що повстанці вибирали місцем свого перебування важкодоступні місця у горах та лісах, органи МДБ часто проводили облави у Карпатах. Наприклад, у березні-травні 1949 р. УМДБ Станіславської області було проведено кілька спецоперацій з розшуку друкарні Станіславського окружного проводу ОУН. Під час цих операцій були заарештовані референт пропаганди Надвірнянського надрайонного проводу ОУН Дмитро Черевко–«Промінь», 1911 р. н., заступник керівника Надвірнянського надрайонного проводу ОУН Олексій Байдюк–«Вернигора», 1911 р. н. та вбиті друкарка референтури пропаганди Надвірнянського надрайонного проводу ОУН «Марія», охоронці цього проводу «Ліщина» і «Кармелюк», коректор референтури пропаганди «Журба». В процесі розшуку була виявлена та ліквідована чекістами друкарня Карпатського крайового проводу ОУН та Станіславського окружного проводу ОУН. На її виданнях зазначалися такі місця друку: «Київ», «Київ–Львів», «Львів–Київ–Дрогобич», «Дрогобич–Станіславів–Чернівці» та «Стані-

²¹⁷ Літопис УПА. Нова серія. – Київ – Торонто, 2003. – Т. 7. – С. 264.

лав». З приміщення цієї друкарні співробітники МДБ вилучили 4 друкарських станки для друкування брошур, 55 кг. типографського шрифту, понад 5000 примірників брошур та інше майно²¹⁸.

* * *

На початку літа 1949 р. до УМДБ Львівської області надійшла агентурна інформація про те, що у селі Зозулі Золочівського району та навколишніх хуторах підпільники ОУН збирають у місцевих мешканців продукти харчування та гроші начебто для якихось «великих провідників». Допитавши місцевих мешканців та інформаторів, співробітники УМДБ запідозрили, що біля с. Зозулі є бункер, де можуть переховуватися члени Проводу ОУН в Україні Роман Кравчук–«Петро» та Василь Кук–«Леміш», а також знаходиться одна з друкарень крайового проводу ОУН на ЗУЗ.

Співробітниками УМДБ було розроблено план чекістсько-військової операції, яка розпочалася 14 червня 1949 р. о 5 годині ранку. Пошуки проводили дуже ретельно. Невдовзі на одному з пагорбів неподалік від с. Зозулі були знайдені олівець та гудзик. Це дало підстави вважати, що криївка знаходиться неподалік. У зв'язку з цим вказана ділянка місцевості була особливо ретельно перевірена, в результаті чого солдат дев'ятої роти 88 полку ВВ МДБ УРСР Тішкін Євген шупом виявив люк бункеру, в якому переховувалися підпільники ОУН.

На пропозицію здатися підпільники відповіли вогнем з автоматів. Тоді чекістами до схрону були вистрілені ракети з отруйним газом. Невдовзі з бункру пролунали один постріл з пістолету та дві автоматні черги. Не бажаючи самим наражатися на небезпеку, емдебісти послали в криївку місцевого мешканця Іван Кравчук в супроводі сержанта МДБ. Ті витягли з бункру тіла трьох підпільників ОУН, які, не бажаючи попасти живими в руки ворога, пострілялися, та одного, отруєного газом, але ще живого повстанця. Полонений спочатку назвав себе Маланчуком–«Тихим», уродженцем Бродівського району Львівської області, однак згодом зізнався, що насправді він є Ковалишиним Іваном Семеновичем²¹⁹. У підпіллі ОУН він діяв у складі Золочівського надрайонного проводу ОУН.

Проведеним упізнанням та співставленням фотографій, а також за свідченнями І. Ковалишина, було встановлено, що у бункері загинули Білінський Василь Семенович–«Осип»²²⁰, Ільчина Стефанія Іванівна–«Оксана»²²¹ та Кравчук Володимир Іванович–

²¹⁸ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 68. – Арк. 349-350, 358.

²¹⁹ Ковалишин Іван Семенович–«Івась», нар. 1929 р. в с. Зозулі Золочівського району Львівської області

²²⁰ Білінський Василь Семенович–«Осип», нар. 1907 р. в с. Зозулі Золочівського району Львівської області, керівник пункту зв'язку Проводу ОУН в Україні.

²²¹ Ільчина-Малиновська Стефанія Іванівна–«Оксана», нар. 1915 р. в с. Зозулі Золочівського району Львівської області, особиста зв'язкова члена Проводу ОУН Романа Кравчука–«Петра».

«Залізняка»²²². Всі вони були зв'язковими Р. Кравчука та В. Кука і виконували важливі завдання керівництва українського визвольного руху.

Сховище, яке водночас слугувало пунктом зв'язку Проводу ОУН в Україні, де переховувалися В. Білінський, С. Ільчина, В. Кравчук та І. Ковалишин, було збудоване глибоко під землею. Воно складалося з однієї кімнати розміром 6 на 6 метрів. Від неї йшли два виходи довжиною 25 метрів, один у північному напрямку, а інший – в південному. Обидва тунелі на виході закривалися спеціальними люками. У південному тунелі, метрах в десяти від кімнати, був облаштований туалет, а ще через 10 метрів знаходилася цементована криниця, наповнена водою.

Кімната була непогано обладнана: її підлога, стеля та стіни були викладені дошками, у кутках стелі були зроблені чотири вентиляційні отвори, які виходили на поверхню. Такі ж отвори були і в обох тунелях, які вели до виходу. У кімнаті знаходились двохярусні дощаті нари, стіл, полиці для підпільної літератури, друкарська техніка та інші речі.

Під час розкопок з бункеру було вилучено 1 ручний кулемет, 3 автомати, 1 гвинтівка, 4 пістолети, 4 гранати, 400 патронів, а також друкарське обладнання – 1 друкарський станок, 3 друкарські машинки, 30 кілограмів типографського шрифту, 1 склограф, 17 різних кліше для друку листівок та плакатів, 1 станок для обрізки паперу тощо²²³.

* * *

В інформаційному повідомленні Львівського обкому КП(б)У від 26 січня 1950 р. міститься інформація про те, що 14-15 січня 1950 р. в м. Яворів Львівської області та довколишніх селах згідно агентурних донесень було проведено чекістсько-військову операцію з розшуку та ліквідації підпільників ОУН. В операції брали участь 1250 солдатів ЧА з військової частини №69675 та два загони прикордонних військ МДБ УРСР. Одна з пошукових груп біля с. Чернилява тодішнього Краковецького району Львівської області виявила 9 кришок, в одій з яких знайдено підпільну друкарню ОУН. З неї було вилучено 1 друкарський станок, 50 кг. типографського шрифту, ламповий радіоприймач, 1 пістолет, близько 20000 аркушів підпільної літератури та листування інформаційного характеру, близько 40000 листівок, спрямованих проти виборів до Верховної Ради СРСР, запас їжі для 3-4 осіб на один місяць тощо²²⁴.

* * *

Наприкінці 1949 – початку 1950 р. УМДБ Кам'янець-Подільської області була виявлена та ліквідована технічна ланка, яка обслуговувала окружний провід ОУН «Схід», що діяв на території області. Внаслідок

²²² Кравчук Володимир Іванович–«Залізняка», нар. 1909 р. в с. Зозулі Золочівського району Львівської області, керівник Золочівського районного проводу ОУН.

²²³ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-7448. – Т. 5. – Арк. 65-78.

²²⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Київ – Торонто, 2003. – Т. 7. – С. 310-311.

кількох чекістських операцій в кінці листопада 1949 р. загинув керівник проводу ОУН «Схід» – «Гомін» та його бойовики, у них було вилучено документи, зброю та набої²²⁵.

За цими документами чекісти встановили місцезнаходження підпільної друкарні. Співробітники УМДБ і раніше знали, що у розпорядженні згаданої технічної ланки була друкарня Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН, яка, за їх даними, мала умовну назву «імені Ярослава Старуха» (використовувала також і інші назви: «Наступ», «імені Симона Петлюри», а ще підписували, що надруковано у м. Вінниця). Листівки і брошури, надруковані у цій друкарні, масово поширювалися на території області і навіть за її межі.

Звітні матеріали МДБ УРСР щодо ліквідації друкарні Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН свідчать про те, що підпілля на цих територіях розгорнуло масштабну роботу зі збору інформації про становище населення в центральних та східних областях України, планувало посилити агітаційно-пропагандистську та виховну на території тодішньої Кам'янець-Подільської області²²⁶.

Криївка була виявлена чекістами вранці 26 грудня 1949 р. в сідбі Васильківських у с. П'ятничани тодішнього Орининського району Кам'янець-Подільської області, в кількох кілометрах від м. Скала-Подільська Тернопільської області. З бункеру під будинком було вилучено друкарську техніку, радіоапарати, велику кількість підпільної літератури, важливі документи та листівки, які були надруковані для розповсюдження на території області та прилеглих територіях.

Під час чекістської операції загинув керівник технічної ланки – друкарні «ім. Я. Старуха» Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН Гнибіда Петро Васильович–«Наступ»²²⁷. Разом з ним в бункері перебувала підпільниця «Лариса», секретар-друкарка Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН, яка була захоплена в полон важко пораненою²²⁸. Чекісти хотіли будь-якою ціною вилікувати її, щоб відтак на допитах отримати від неї важливі інформації про підпілля. Хірург успішно зробив їй складну операцію, але підпільниця обрала смерть, а не співпрацю з ворогом, та вночі скинула бандажі і розірвала операційну рану, внаслідок чого, стікаючи кров'ю, померла²²⁹.

З вилучених документів чекісти з'ясували, що ця друкарня існувала з 1946 р. і спочатку використовувала 16 кліше різних листівок, від-

²²⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 19.

²²⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 49 (1953 р.). – Спр.4. – Т. 3. – Арк. 105, 106-114, 151-161, 178-189.

²²⁷ Гнибіда Петро Васильович («Наступ», «Богдан», «Тарас», «В-18»), нар. в селі Іванків Борщівського району Тернопільської області, українець.

²²⁸ Голіната Михайлина Семенівна (за іншим даними – Мимсак Леся Володимирівна)–«Мрія», «Лариса», нар. 13.11.1927 р. в с. Стара Ягольниця Чортківського р-ну Тернопільської обл., член ОУН з 1943 р., секретар-друкарка Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН.

²²⁹ Бофони. Грошові документи ОУН і УПА... – С. 60-61.

так в 1947 р. – 13, в 1948 р. – 23 і в 1949 р. – 32 кліше. 5 нових кліше було підготовано для використання у 1950 р. В 1 кварталі 1949 р. друкарнею було видано 79 назв підпільної літератури і листівок накладом 5998 примірників, в 2 кварталі 1949 р. – 40 назв накладом 3024 примірників, в 3 кварталі – 27 назв накладом 2271 примірників. На друкарській машинці за цей час було виготовлено 63 назви брошур ОУН накладом щонайменше 700 примірників²³⁰.

На думку дослідника О. Клименка, однією з причин, чому ця друкарня змогла так довго успішно працювати, було її розташування на межі Тернопільської та Кам'янець-Подільської областей. Завдяки цьому фактично вона перебувала поза зоною (точніше кажучи – на межі) оперативної відповідальності управлінь МДБ Тернопільської та Кам'янець-Подільської областей. Окрім того, господина помешкання К. П. Васильківська користувалася довірою у місцевих органів влади²³¹. Треба зазначити: підпільники часто використовували те, що обласні управління МДБ недостатньо активно проводили розшук у селах та лісах, які знаходились на межі з сусідніми областями, і облаштовували там криївки.

Фотографії даної друкарні збереглися у фотоальбомах спецслужб про підпільників ОУН, затриманих та вбитих співробітниками УМДБ Кам'янець-Подільської області, і на них можна побачити, які технічні засоби мало підпілля, та які листівки і брошури видавалися у той час.

* * *

Одна з волинських підпільних друкарень була у розпорядженні Острозького надрайонного проводу ОУН. 19 лютого 1950 р. співробітники Олександрійського райвідділу УМДБ Рівненської області захопили живим підпільника ОУН «Джміля» – керівника технічної ланки Костопільського районного проводу ОУН. У нього вилучили зброю та друковані матеріали. Одразу ж після арешту його почали активно допитувати про місцезнаходження підпорядкованої йому друкарні.

За агентурними даними, вилученими документами і частково за свідченнями затриманого чекісти провели ще одну операцію і розшукали бункер. Їм також допоміг випадок: під час операції підпільники, не знаючи ситуації, вийшли зі сховища та потрапили на засідку. Після перестрелки підпільники сховалися, але службова розшукова собака взяла слід і привела чекістів до бункера.

У підземному сховищі перебувала група підпільників. Керівник Острозького надрайонного проводу ОУН «Руслан» та дві жінки-друкарки – «Леся» і «Липа» на пропозицію здаватися живими вчинили збройний спротив, а потім пострілялися. Живим до рук чекістів потрапив лише важкопоранений Андрійчук Іван Никифорович – «Богун»²³². Одразу ж піс-

²³⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 49 (1953 р.). – Спр. 4. – Т. 3. – Арк. 108-113, 114 (пакет), 115-117.

²³¹ Бофони. Грошові документи ОУН і УПА... – С. 61.

²³² Андрійчук Іван Никифорович – «Богун», нар. 1919 р. в с. Верхів Острозького району Рівненської обл., член ОУН з 1943 р., мав освіту. 5 класів, працював у технічній ланці, виконував різні доручення.

ля захоплення він активно допитувався чекістами, в т. ч. – начальником УМДБ Рівненської області і підпорядкованою йому опергрупою, які хотіли отримати від нього дані про базування інших підпільників. Але стан його був важкий, і він помер від ран 23 лютого 1950 р.

З виявленої друкарні чекістами було вилучено до 1500 примірників підпільної літератури, до 7000 листівок, кліше, шрифт, друкарську і швейну машинку, до 3000 аркушів копіювального паперу, 17 бідонів тощо²³³.

* * *

У 1949-1950 рр. співробітники УМДБ Тернопільської області активно розшукували друкарню ОУН «імені Тараса Шевченка», яка діяла в Шумському районі, а її листівки поширювались на території всієї області.

Зі спецповідомлення МДБ про ліквідацію цієї друкарні дізнаємося, що вона базувалася у підземному бункері в лісі під назвою «Гальчина гора» на стику тодішніх Шумського району Тернопільської області та Острозького району Рівненської області. Чекістсько-військова операція проводилася у цій місцевості 5 червня 1950 р. двома оперативнo-військовими групами Шумського райвідділу МДБ під керівництвом лейтенанта Хренова та капітана Сахарова. Підставою для проведення розшуків стало те, що місцеві інформатори чекістів доповіли про опрентовне місцезнаходження бункеру.

Після виявлення схрону чекісти запропонували підпільникам здаватися живими, але останні відмовились, вчинили збройний спротив, внаслідок чого загинули. З бункера було вилучено: 1 ручний кулемет, 1 німецький автомат, 3 пістолети, 157 набоїв, 3 друкарські машинки, ручний станок для друкування, типографські відлиті стереотипи для листівок, 5 кг типографського шрифту, набірні рамки, більше 8 тисяч різних листівок ОУН, різні документи тощо. За підрахунками чекістів, за 1950 р. в двадцяти районах Тернопільської області було вилучено понад 20 тисяч листівок, надрукованих в друкарні «ім. Тараса Шевченка».

Серед полеглих підпільників згодом були опізнані Тарановський Микола Іларіонович–«Назар»²³⁴, Скорський Григорій Олександрович–«Мітька»²³⁵ та Тарановський Михайло Іларіонович–«Яструб»²³⁶, які і займалися виготовленням підпільних видань²³⁷.

²³³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 60 (1953 р.). – Спр. 1. – Т. 1. – Арк. 189-199, 201 (пакет).

²³⁴ Тарановський Микола Іларіонович–«Назар», нар. 1917 р. в с. Сураж Шумського району Тернопільської області, член ОУН з 1944 р., керівник технічної ланки.

²³⁵ Скорський (можливо Сікорський ?) Григорій Олександрович–«Мітька», нар. 1920 р. в с. Ходаки Шумського району Тернопільської області, нелегал з 1944 р., яке становище займав в підпіллі – не встановлено.

²³⁶ Тарановський Михайло Іларіонович–«Яструб», нар. 1920 р. в с. Сураж Шумського району Тернопільської області, член ОУН з 1943 р., керівник Шумського районного проводу ОУН.

²³⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 43 (1953 р.). – Спр. 1. – Том 7. – Арк. 245-253.

Про цю друкарню слід додати наступне. У довідці УМДБ Тернопільській області від 10 червня 1950 р. вказувалося, що на початку червня 1950 р. у Шумському районі Тернопільської області співробітниками УМДБ в одному з підземних бункерів було вилучено друкарню ОУН – портативний друкарський станок, виготовлений на одному з радянських заводів в період Другої світової війни для партизанських загонів, які діяли в німецькому заплілі. Станок був пристосований для виготовлення стереотипів та друкування листівок. До нього була долучена спеціальна інструкція українською мовою, яка, ймовірно, була перекладена з російської мови. Зі станком зазвичай працювали двоє підпільників: один змазував кліше або текстовий набір у станку фарбою, а другий накладав на нього папір та прокочував його валиком через станок. Після цього перший співробітник знімав з кліше надрукований текст та знову наносив фарбу на шрифт і т. д.

Окрім шрифту, у друкарні було вилучено 16 стереотипів, виготовлених зі спеціального типографського сплаву за допомогою залізного шрифту з того ж самого друкарського станка, на якому друкувались листівки²³⁸.

Деякі вилучені у цій друкарні листівки та брошури вціліли, зберігся також звіт про роботу друкарні за 1949-1950 рр.²³⁹ Тематика листівок була різноманітною: і до молоді, і до селян, і до інтелігенції та до інших прошарків тогочасного суспільства. Багато з них прикрашені малюнками, карикатурами. Взагалі слід визнати, що видання виконані, як на той час, дуже якісно. Листівки часто оформлені різними мистецькими роботами Ніла Хасевича. Не дивно, що подібна творчість дуже дратувала радянське керівництво.

* * *

Цікаво, що органи держбезпеки УРСР вели досить детальну статистику вилучених друкованих видань та листівок, намагалися узагальнити та проаналізувати свою діяльність. На жаль, не всі документи збереглися. Проте окремі з них дають доволі цікаву інформацію про розмах видавничої діяльності підпілля ОУН і УПА, а також заходів МДБ з вилучення цієї продукції.

У довідці, підписаній заступником міністра держбезпеки УРСР Поперекою в липні 1950 р. вказувалося, що з 1 січня по 15 липня 1950 р. під час проведення чекістсько-військових операцій співробітниками МДБ було виявлено та вилучено 5 підпільних друкарень ОУН, літературу та листівки, зокрема:

14 січня 1950 р. в Яворівському районі Львівської області було вилучено друкарський станок, 50 кг. типографського шрифту та до 40 тисяч листівок.

27 січня 1950 р. в Брюховицькому районі Львівської області було вилучено друкарський станок, 40 кг. типографського шрифту, друкарську машинку, 50 кг. віддрукованої підпільної літератури.

²³⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 7. – Арк. 166-167.

²³⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 11. – Частина 3. Альбом з виданнями друкарні імені Т. Шевченка за 1949-1950 рр. Звіт про роботу див. у додатках.

9 лютого 1950 р. в Острозькому районі Рівненської області було виявлено та вилучено примітивний друкарський станок, 100 кг. типографського шрифту, друкарську машинку, 8600 листівок, 50 кг. чистого паперу²⁴⁰.

21 березня 1950 р. в Радехівському районі Львівської області було вилучено друкарський станок, друкарську машинку та 3 кг. типографського шрифту.

5 червня 1950 р. в Шумському районі Тернопільської області було вилучено друкарський станок, 5 кг. типографського шрифту, 3 друкарські машинки, 8 тисяч листівок²⁴¹.

Всього органами МДБ за цей період було вилучено в бункерах та при знищенні підпільників ОУН:

друкарських станків – 5, ротаторів та склографів – 8,
типографського шрифту – 308 кг.,
друкарських машинок – 75,
паперу – понад 100 кг.,
копіювального паперу понад 8000 аркушів.

У бункерах підпільників ОУН, їх друкарнях та під час розповсюдження за цей час було виявлено та вилучено понад 93 тисячі листівок. У тому числі за областями:

Львівська область – 34 випадки – 44 тисячі листівок,
Рівненська область – 15 випадків – 28 тисяч листівок,
Тернопільська область – 45 випадків – 19 тисяч листівок,
Станіславська область – 11 випадків – 400 листівок,
Дрогобицька область – 6 випадків – 100 листівок,
Волинська область – 20 випадків – 1600 листівок²⁴².

Наведені дані свідчать, що діяльність підпільних друкарень приносила певні результати, тому це сильно турбувало керівництво радянських каральних органів.

* * *

У липні 1950 р. чекісти виявили та конфіскували ще одну друкарню ОУН на Дрогобиччині. Її було виявлено за інформацією від виведеного чекістами з підпілля ОУН колишнього охоронця друкарні Рибак Петра Матвійовича–«Мирона» родом з с. Либохора Славського району Дрогобицької області. Він був загідозрений СБ ОУН у співпраці з чекістами, перебував під слідством. Йому загрожував розстріл, тому він вирішив порвати з підпіллям ОУН і вийти з повинною до органів радянської влади. На допитах він детально розповів про свою діяльність в підпіллі та про роботу друкарні. Знаючи від нього приблизне місце знаходження криївки, чекістсько-військова група знайшла її, нічого чіпати на стала і зробила поруч засідку. Коли до бункера 23 липня 1950 р. підійшов один

²⁴⁰ Можливо мається на увазі вищезгадана друкарня, вилучена чекістами 19.02. 1950 р.

²⁴¹ Мова йде про друкарню, загадану вище.

²⁴² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 90. – Арк. 271-272.

з підпільників, йому запропонували здаватися живим, однак він почав втікати і був вбитий.

У вбитому був опізнаний «Кравець» (справжні ім'я та прізвище, на жаль, встановити не вдалося) – керівник і коректор друкарні Дрогобицького обласного проводу ОУН, віком до 30 років, уродженець Львівської області. Він мав спеціальну поліграфічну освіту, в 1940-42 рр. працював на друкарні у м. Львові, брав активну участь в діяльності ОУН. В 1943 р. виїхав до Польщі, перебував у підпіллі ОУН і відділах УПА. В 1947 р. у складі сотні УПА Степана Стебельського–«Хріна» перейшов з Польщі на територію Дрогобицької області і виконував обов'язки коректора в друкарні Дрогобицького окружного проводу ОУН. В той час друкарню очолював підпільник «Жук» («Тарас»), який в 1949 р. був переведений в Калуський окружний провід ОУН, після чого «Кравець» очолив друкарню.

Друкарня знаходилась на схилі гори Матушів Болахівського району на межі тодішніх Станіславської і Дрогобицької областей. Чекісти вилучили три друкарські каси, 30 кг. шрифту, два станки з набраним текстом листівок, валики для накатки, банки з фарбою (чорною і червоною), багато листівок і літератури тощо. Друкарня відіграла важливу роль в забезпеченні областей Західної України літературою ОУН. Тут друкувалися різні видання, в т. ч. ті, які редагував керівник ГОСП ОУН П. Федун. За даними як ОУН, так і МДБ, наклад видань цієї друкарні взимку 1949-1950 рр. складав приблизно 300000 примірників, серед яких переважали листівки, заклики і брошури²⁴³.

* * *

У зв'язку з невпинним переслідуванням з боку органів МДБ матеріальна база підпілля ОУН поступово погіршувалася. У 1950-1954 рр. у підпіллі майже не залишилось типографських друкарських станків, для розмноження необхідних документів переважно використовували друкарські машинки. Однак деякі друкарні все ще функціонували. Одну з найбільших друкарень ОУН в Тернопільській області було виявлено та ліквідовано у травні 1951 р.

В процесі допитів захопленого УМДБ Тернопільської області 28 квітня 1951 р. керівника референтури пропаганди Чортківського окружного проводу ОУН²⁴⁴ Мирослава Гука (Яворського)–«Косача», чекістами були отримані дані про те, що в складі цієї референтури діяла технічна ланка. У своїй роботі вона підпорядковувалася безпосередньо М. Гуку.

Ця технічна ланка складалася з трьох підпільників ОУН. У її розпорядженні з 1949 р. була друкарня, відома в підпіллі під іменем «імені

²⁴³ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 60 (1953 р.). – Спр. 16. – Т. 1. – Арк. 389.

²⁴⁴ Мирослав Гук (за іншими даними – Яворський)–«Косач», «І-606», «К-32», «50-05», «Д-27». До 1946 р. діяв у підпіллі ОУН на Закарпатті, де також займався пропагандистсько-видавничою роботою. Потім був переведений на Тернопільщину.

Я. Старуха – Стяга» (інша її назва – «імені М. Міхновського»). У цій друкарні видавалися організаційні матеріали ОУН, брошури, патріотична література для підпільників усього крайового проводу ОУН «Поділля», який діяв на території Тернопільської області і поширював свій вплив на Кам'янець-Подільську та Вінницьку області²⁴⁵.

«Косач» вимушений був розповісти слідству, що з початку 1949 р. протягом трьох років він постійно переховувався з цією технічною ланкою в бункері, облаштованому у господарстві мешканця м. Товсте – Мотичко Івана Пантелейовича. Родина Мотичко протягом трьох років переховувала друкарню і підпільників ОУН, весь цей період постачала їм продукти, які неодноразово набувала через місцевий колгосп²⁴⁶.

У квітні 1951 р. «Косач» залишив бункер в м. Товсте і відбув по лінії зв'язку на зустріч з іншими підпільниками ОУН, де і був затриманий співробітниками УМДБ Тернопільської області.

На основі отриманих і агентурних даних УМДБ було вирішено провести операцію, відшукати бункер з друкарнею в господарстві Мотичко І. П. та захопити живими підпільників з технічної ланки ОУН.

7 травня 1951 р. оперативно-військова група знайшла та відкрила бункер. Підпільники ОУН, які переховувалися в ньому, при спробі захоплення вчинили збройний спротив і, бачачи своє безвихідне становище –пострілялись.

Серед вбитих були опізнані Мельник Василь Іванович–«Хмель»²⁴⁷, Вінтонів Василь Миколайович–«Ясен»²⁴⁸ та Гішка Стефан Григорович–«Славко»²⁴⁹.

Після проведення обшуку з бункеру було вилучено 3 автомати «ППШ», німецька гвинтівка, 2 пістолети, 200 набоїв, типографський друкарський станок, ротатор, 4 друкарських машинки, радіоприймач, 44 дерев'яних кліше з антирадянськими зображеннями та текстами, свинцеві типографські стереотипи, олово, понад 10 кг. типографського шрифту, понад 20000 різноманітних антирадянських листівок, 100 кг. чистого паперу та велику кількість різноманітної літератури і оунівських документів²⁵⁰.

Співробітниками УМДБ Тернопільській області було підтверджено, що саме в цьому бункері знаходилась друкарня ОУН «імені Я. Старуха – Стяга», вона ж – «імені М. Міхновського». Друкарня складалася з примітивного дерев'яного станка, у який вкладалися набірні рамки з

²⁴⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 60 (1953 р.). – Спр. 8. – Т. 1. – Арк. 50-51.

²⁴⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 60 (1953 р.). – Спр. 8. – Т. 1. – Арк. 53.

²⁴⁷ Мельник Василь Іванович–«Хмель», нар. 1927 р. в с. Кошилівці Заліщицького району Тернопільської області, в ОУН перебував з 1944 р.

²⁴⁸ Вінтонів Василь Миколайович–«Ясен», нар. 1927 р. в с. Нагоряни Заліщицького району Тернопільської області, в ОУН перебував з 1944 р.

²⁴⁹ Гішка Стефан Григорович–«Славко», нар. 1928 р. в с. Устя-Зелене Монастириського району Тернопільської області, в ОУН перебував з 1947 р.

²⁵⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 60 (1953 р.). – Спр. 8. – Т. 1. – Арк. 54-55.

шрифтом або вилиті стереотипи, останні покривалися фарбою, а потім за допомогою валика через станок прокочувалися аркуші паперу. Чимала кількість вилучених антирадянських текстів була надрукована на друкарських машинках або на ротаторах.

Члени ОУН за допомогою наявної друкарської техніки виготовляли у вказаній друкарні значну кількість антирадянських листівок, які потім розсилали до всіх ланок ОУН на території Тернопільської області, а також керівнику Східного окружного проводу ОУН «Скобу» до Кам'янець-Подільської області, кільком керівникам ланок ОУН в тодішній Станіславській та інших областях України. У цій ж друкарні друкувалися два журнали ОУН – «Хрін» та «До волі».

Родина Мотичко, яка переховувала підпільників ОУН у своєму будинку, була заарештована. За активну допомогу підпільно та як утримувачі підпільної друкарні ОУН усі члени родини, а саме: Мотичко Іван Пантелейович²⁵¹, його дружина – Мотичко Марія Олександрівна²⁵², та їх доньки – Мотичко Ореста Іванівна²⁵³ і Мотичко Надія Іванівна²⁵⁴ були репресовані радянськими каральними органами²⁵⁵.

* * *

Значна кількість підпільної літератури ОУН друкувалася підпільниками Карпатського крайового проводу ОУН. Варто навести лише один приклад. 30 листопада 1951 р. в Болохівському лісі неподалік від с. Велика Тур'я тодішньої Станіславської області чекістсько-військова група виявила бункер, де переховувались члени Калуського окружного проводу ОУН. Коли чекісти спробували відкрити бункер, керівник референтури пропаганди Калуського окружного проводу ОУН Бацян Богдан («Жук», «Тарас», «Ромко»), комендант його охорони «Полтавець», бойовик «Михайло» та друкарка окружного проводу «Ірка» не бажаючи здаватися живими пострілялись. З бункеру було вилучено друкарню

²⁵¹ Мотичко Іван Пантелейович, 1907 р. н., українець, уродженець та мешканець містечка Товсте Заліщицького району Тернопільської області, з селян-середняків, безпартійний, освіта 2 класи, працював завідуючим складом паливо-мастильних матеріалів Товстенської машино-тракторної станції (МТС).

²⁵² Мотичко Марія Олександрівна, 1914 р. н., українка, уродженка та мешканка містечка Товсте Заліщицького р-ну Тернопільської обл., з селян-середняків, безпартійна, працювала ланковою в місцевому колгоспі ім. В. Молотова. За досягнуті результати у вирощуванні врожаю у 1950 р. Мотичко М. О. неодноразово відмічалася у районній газеті і районними владами була представлена до нагороди.

²⁵³ Мотичко Ореста Іванівна, 1931 р.н., українка, уродженка та мешканка містечка Товсте Заліщицького р-ну Тернопільської обл., з селян-середняків, член комсомолу з 1948 р., освіта 10 класів, службовець, працювала коректором у редакції районної газети «Большеви́стский путь», з друкарні якої постачала технічні ланці Чортківського окружного проводу ОУН шрифт, фарбу, папір тощо.

²⁵⁴ Мотичко Надія Іванівна, 1935 р.н., українка, уродженка та мешканка містечка Товсте Заліщицького р-ну Тернопільської обл., з селян-середняків, член комсомолу з 1950 р., навчалася у 8 класі Товстенської середньої школи.

²⁵⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 60 (1953 р.). – Спр. 8. – Т. 1. – Арк. 51-53.

ОУН, до 50 кг. типографського шрифту, чотири радіоприймачі, 3 автомати, 2 гвинтівки, 3 пістолети, набої та велику кількість підпільної літератури²⁵⁶. Ця друкарня друкувала твори Петра Федуна–«Петра Полтави», Ярослава Богдана–«Всеволода Рамзенка», Михайла Дяченка–«Марка Боєслава» та інших підпільних авторів.

* * *

У червні 1952 р. начальник одного з відділів управління 2-Н МДБ УРСР майор Пушкін та його підлеглі підготували довідку про виконання директиви МДБ УРСР № 20 від 28 квітня 1952 р. щодо встановлення та виявлення схованок зі зброєю та друкарськими засобами ОУН. Директива вказувала, що ліквідація підпільних видавництв українського визвольного руху є одним з найголовніших завдань радянських каральних органів. Сам факт наявності цієї директиви свідчить про значну увагу, яку керівництво МДБ УРСР надавало виявленню та ліквідації підпільних видань ОУН та друкарень, де вони друкувалися чи тиражувалися.

За наведеними у довідці даними з 1 травня по 22 червня 1952 р. в областях Західної України згідно інформацій, отриманих від заарештованих підпільників в часі допитів, та в ході агентурно-розшукових заходів МДБ було виявлено 23 бункри та 20 схованок, з яких було вилучено 91 одиницю зброї, а також 1 друкарню, 84 кг. типографського шрифту, 16 кліше, 2 склогографи, 5 друкарських машинок, та інше майно: продукти, листівки, папір, документи і т. п.

Зокрема, співробітники УМДБ Станіславської області 3 травня 1952 р. розшукали криївку, у якій зберігалося обладнання підпільної друкарні.

20 червня 1952 р. оперативно-військова група УМДБ Львівської області у лісі в Бродівському районі виявила 3 бункри, де вилучила 550 листівок, кліше для друку листівок, 65 брошур, підпільне листування, 2 банки типографської фарби, папір тощо.

14-15 липня 1952 р. чекістсько-військовою групою УМДБ у Березнівському та Соснівському районах Рівненської обл. були виявлені три бункри, які раніше належали члену Волинського крайового проводу ОУН «Степану». З них було вилучено 2 склогографи, 2 кліше для друку антирадянських зображень, близько 50 кг типографського шрифту, 2 друкарські машинки, підпільна література, листування, зброя та 10 тисяч карбованців²⁵⁷.

Таким чином, у 1952 р. підпілля ОУН все ще мало засоби для виготовлення друкованої продукції. Але слід визнати, що їх залишалось вже небагато. Збройна боротьба ОУН проти радянської влади наближалася до завершення. Разом з нею в більшості випадків припинили свою діяльність і підпільні видавництва. Настав час для боротьби з радянським режимом іншими методами.

²⁵⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 77. – Арк. 355.

²⁵⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 90. – Арк. 265-270.

ПОШИРЕННЯ ВИДАНЬ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДРУКАРЕНЬ ОУН В ЦЕНТРАЛЬНІЙ, ПІВДЕННІЙ ТА СХІДНІЙ УКРАЇНІ

Особливе місце в історіографії займає питання про друк та поширення підпільних видань ОУН після 1944 р. на території Центральної, Південної та Східної України. Донедавна про це було обмаль інформації, і багато хто вважав, що діяльність ОУН на цих територіях була мінімальною. Але в теперішній час з'являється дедалі більше документальних публікацій на основі раніше маловідомих документів радянських каральних органів щодо активних намагань підпілля ОУН поширити свою діяльність на Наддніпрянщині та інших теренах.

Дослідник Ю. Щур у своїй монографії про діяльність ОУН на Наддніпрянщині у 1920-1955 рр. зазначає, що поширення підпільних видань завжди було одним з важливих напрямків роботи місцевого підпілля²⁵⁸. В роки німецької окупації підпілля створило свої друкарні або невеликі технічні ланки практично у кожній області. Видавалися не лише листівки, заклики чи брошури, але й періодичні видання (газети і журнали) та великі за обсягом книги. Цьому посприяло те, що відступаючи на Схід у 1941 р. радянська влада залишила чимало друкарських засобів, які здобули підпільники. Подібне відбулося і в 1943 р., коли вже німці відступали на Захід.

Після 1944 р. видавничу роботу стало проводити набагато важче у зв'язку з жорстокими репресіями радянських каральних органів. Більшість підпільників ОУН були ліквідовані чи заарештовані чекістами. Однак, підпілля знайшло вихід: у друкарнях Західної України друкувалася ціла серія видань для східноукраїнського населення, після чого члени ОУН намагалися поширювати їх на Сході.

Офіційні документи ОУН свідчать, що поширення ідей та видань ОУН на Схід вважалося важливим завданням. В інструкції Проводу ОУН від червня 1947 р. гасло ОУН «Лицем до Сходу» фігурувало як одне з найголовніших. Ще в одній з інструкцій за 1947 р. пропонувалося направляти добре підготовлених підпільників на Схід, щоб розгорнути активну пропаганду на фабриках, в колгоспах, на залізниці, в школах та установах, організувати збір точної інформації про умови життя, дислокацію військових частин ЧА тощо²⁵⁹.

У вказівках Проводу ОУН щодо пропагандистської роботи на 1948 р. пункт 3 був повністю присвячений пропаганді серед східних українців²⁶⁰. Автори інструкції розробили ряд пропозицій, як саме необхідно реалізувати поширення ідей ОУН на Схід України. Це ж питання фігурувало і у інших інструкціях, затверджених у квітні 1950 р., де у пункті 4 йшлося про методи поширення підпільної літератури і листівок та їх зміст²⁶¹. Ке-

²⁵⁸ Щур Ю. На грані двох світів: український націоналістичний рух на Наддніпрянщині (1920-1955 рр.). – Запоріжжя, 2011. – 200 с.

²⁵⁹ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 13-14.

²⁶⁰ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10. – Арк. 266-269.

²⁶¹ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10. – Арк. 305-307.

рівники ОУН основним завданням підпілля на той час вважали пробудження національної свідомості серед українців на Сході шляхом пропагандивних бесід та поширенням підпільних видань. В одній з інструкції Проводу ОУН за №1/50 від 30 травня 1950 р. щодо пропагандистської роботи серед населення вказувалося, що необхідно розширювати коло читачів літератури ОУН в першу чергу за рахунок молоді та східних українців, щоб долучити їх до активного спротиву радянській репресивній системі²⁶². У документі ОУН під назвою «Вказівки по пропагандистській роботі на 1950 рік» вказувалося, що до пропагандистської роботи серед східних українців в містах і селах потрібно залучати осіб, які проживають легально, особливо західноукраїнську шкільну та студентську молодь, які найбільш сміливі серед інтелігенції²⁶³.

Про бажання підпільників ОУН у другій половині 1940-х років працювати на території Східної України та краще вивчити наддніпрянців свідчить хоча б «квестіонар СХ» (опитувальник), який був розроблений і виготовлений в підпіллі. Він був призначений для опитування українців, які прибули зі Сходу або ж тих людей, які там бували. У 55 питаннях «квестіонару» заторкалися духовні та матеріальні інтереси східноукраїнського населення, чи має воно інтерес до історії України, як ставиться до підпілля ОУН, як ставиться до комсомолу, радянської влади, колгоспів, чим воно невдоволене, що прагне змінити тощо²⁶⁴. Очевидно, що отриману інформацію підпілля планувало використовувати під час підготовки своїх нових друкованих видань.

Збереглися також документи, які відображають особисте ставлення провідників ОУН до видавничої роботи на сході України. На нараді членів Проводу ОУН в Україні влітку 1948 р., яка відбулася в лівському лісі на Львівщині спеціально обговорювалося питання про активізацію роботи ОУН на Наддніпрянщині. За свідченнями господарського референта Проводу ОУН Зиновія Благого—«Шпака», у цій нараді та інших нарадах брали участь Р. Шухевич, О. Гасин, В. Сидор, П. Федун, О. Дяків, В. Кук та Р. Кравчук. На ній було прийняте рішення про направлення всіх членів ОУН з числа східних українців для роботи на Наддніпрянщину, а також проведення активної роботи зі східними українцями, які переїхали на проживання в Західну Україну. Окрім того, за наполяганням членів Проводу ОУН В. Кука та Р. Кравчука було розроблено програму роботи з молоддю, яка передбачала створення у школах та навчальних закладах груп симпатиків ОУН. При цьому учасники наради погодилися ретельно конспірувати цю роботу, щоб не наразити українську молодь на репресії зі сторони органів МДБ²⁶⁵.

Питання про роботу в Східній Україні доволі часто фігурує у листуванні керівників підпілля. Особисту увагу поширенню діяльності ОУН в Центральній і Східній Україні приділяли керівники Проводу ОУН в

²⁶² ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10. – Арк. 313.

²⁶³ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 27. – Арк. 85.

²⁶⁴ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 943-946.

²⁶⁵ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 15.

Україні, в тому числі і Роман Шухевич. В одному з листів до В. Кука у 1949 р. він висловив думку, що зараз ОУН необхідно зосередити увагу на двох основних проблемах: молодь та Схід. Все інше слід відставити на другий план, оскільки в протилежному випадку може статися катастрофа²⁶⁶. Очевидно Р. Шухевич мав на увазі те, що якщо ОУН не зуміє завоювати довіру всього українського народу, то не отримає належної підтримки. Відповідно без неї рано чи пізно радянські каральні органи розгромлять ОУН в областях Західної України і українському національно-визвольному рухові прийде кінець.

В іншому листі Р. Шухевич висловив думку, що з 1948 р. для ОУН відкрилися нові можливості роботи на сході України, і це дає надію на втримання і навіть розширення позицій підпілля²⁶⁷.

У лютому 1950 р. Р. Шухевич передав вказівки щодо роботи на Східній Україні своїй зв'язковій Ользі Ільків-«Роксолані», яка збиралася туди виїжджати. В них він рекомендував вести себе конспіративно, а у разі початку війни між СРСР та країнами Західної Європи особливу увагу приділити сільській та міській інтелігенції (в т. ч. і молоді), яку можна було долучити до українського руху. Слід відзначити, що Р. Шухевич добре розумів, що лише спільними зусиллями українці можуть здобути незалежність для своєї держави. У листі він відзначив, що підпільна робота на Наддніпрянщині і налагодження порозуміння між всіма українцями є надзвичайно важливим завданням, тому його успішне здійснення має не менше, а може і більше значення ніж збройна боротьба повстанців в Західній Україні²⁶⁸.

У вбитого 18 січня 1951 р. керівника крайового проводу ОУН «Москва» Івана Литвинчука-«Дубового» був вилучений лист від Василя Кука-«Леміша» до Василя Галаси-«Орлана», в якому Кук вказував, що ОУН має скеровувати всю енергію на виконання найважливіших завдань, тобто програм «Дажбог» (збереження кадрів підпілля) та «Орлик». У зв'язку з сильним переслідуванням підпілля радянськими каральними органами пропонувалося посилити конспірацію зв'язків з східноукраїнським населенням, рухатися в роботі вперед дуже обережно, не поспішаючи, без шуму та розголосу²⁶⁹. Водночас В. Кук попереджав В. Галасу про створення МДБ провокаційних молодіжних структур, які виявляють серед молоді прихильників ОУН, залучають їх до роботи, а потім піддають репресіям.

Керівник крайового проводу ОУН на ПЗУЗ В. Галаса-«Орлан» вважав, що слід налагодити співпрацю ОУН з людьми, насильно вивезеними радянською владою в Сибір та на схід України, а в першу чергу – з молоддю. На його думку, з ними необхідно було домовлятися про паролі та явки, давати їм роботу там, щоб вони не пропали як для ОУН, так і для української справи взагалі²⁷⁰. Особливу увагу він вимагав приділяти тій

²⁶⁶ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 27. – Арк. 46.

²⁶⁷ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 15.

²⁶⁸ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 27. – Арк. 53.

²⁶⁹ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 26. – Арк. 179-180.

²⁷⁰ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 27. – Арк. 56.

частині молоді, яку масово вивозили до шкіл фабрично-заводського навчання (ФЗО) у Донбас, призивали на строкову службу до лав Червоної армії, брали на навчання у різні освітні заклади по всьому СРСР.

Керівник Луцького районного проводу ОУН Дмитро Римарчук–«Неситий», затриманий співробітниками УМДБ Волинської області у 1950 р., на допиті 10 листопада 1950 р. розповів, що в східних областях України знаходилося чимало кадрів ОУН, які виконували там організаційні завдання, в т. ч. поширення літератури. Перебуваючи в одному бункері з керівником крайового проводу ОУН «Москва» Іваном Литвинчуком–«Дубовим» Римарчук дізнався, що значна частина організаційних робіт ОУН переправлялася нелегальними каналами у східні області, де підпілля працювати було важко. Восени 1949 р. з Житомирщини прибув член ОУН, який доповів про роботу його організації на Сході. Перезимувавши у Рівненській області, у квітні 1950 р. він з грошима від Івана Литвинчука відправився назад на Схід²⁷¹.

Керівник Житомирського окружного проводу ОУН у 1945-1955 рр. Володимир Кудра–«Роман»²⁷² вважав, що підпілля необхідно продовжувати підпільну роботу в східних областях України, оскільки частина населення підтримує ідеї ОУН²⁷³. Про це свідчить і його особистий приклад, оскільки він безперервно працював у Житомирській області з 1944 р. аж до своєї загибелі у 1955 р. При цьому він мав чималу кількість прихильників, які переховували його від переслідування органів держбезпеки УРСР.

В другій половині 1940-х рр. підпілля розпочало реалізацію програм «Орлик» (поширення впливу на Східну, Центральну і Південну Україну)²⁷⁴, «Олег» (активізація роботи з молоддю з метою її залучення до ОУН) та «Дажбог» (збереження кадрів). У вбитого чекістами 18 листопада 1950 р. керівника Карпатського крайового проводу ОУН Степана Слободяна–«Єфрема» було вилучено блокнот з зашифрованими записами. Після їх розшифрування з'ясувалося, що ОУН мала наміри широко розгорнути роботу на сході України. Як видно з цих записів, за кожним окружним проводом ОУН було закріплено 2-3 східні області, де вони повинні були проводити підпільну роботу, зокрема: за Коломийським окружним проводом ОУН (умовний шифр 21) – були закріплені Дніпропетровська та Запорізька області; за Калуським (23) – Миколаївська, Херсонська та Кіровоградська; за Дрогобицьким (24) – Одесь-

²⁷¹ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 27. – Арк. 257.

²⁷² Кудра Володимир Пантелеймонович–«Роман», «Заграва», «Орест», «ТМР», «Бурлака»; нар. 1922 р. в с. Малий Омеляник (Боголюбі) Луцького р-ну Волинської обл. У 1945-1955 рр. керівник Житомирського окружного проводу ОУН. Загинув 8 липня 1955 р. в с. Сушки Барашівського р-ну Житомирської обл.

²⁷³ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 133-134.

²⁷⁴ Програма «Орлик» (інша назва – «Харків») була розроблена провідниками ОУН у середині 1940-х рр. На сьогодні це питання вивчене ще недостатньо. Програма передбачала поступове поширення діяльності українського визвольного руху на територію центральних, південних та східних областей України. Протягом 1945-1955 рр. в різних областях України було створено багато підпільних організацій, більшість з яких були згодом виявлені та ліквідовані радянськими каральними органами.

ка та Ізмаїльська; за Буковинским (20) – Молдавська РСР; за Станіславським (22) – Кримська область. Далі в записах були вказані невідомі для МДБ окружні проводи ОУН під шифрами 25, 26 і 27, за якими відповідно «закріплені»: Кавказ та Кубань; Вінницька та Житомирська області; Харківська та Чернігівська області²⁷⁵.

З інших записів «Єфрема» стало зрозуміло, що окружними проводами ОУН, які входили до складу Карпатського КП ОУН в 1950 р. були направлені та готувалися до відправки в східні області України низка підпільників ОУН. Так, у серпні 1950 р. Калуським окружним проводом ОУН на Східну Україну були направлені 2 керівники районних проводів ОУН. Окрім того, були підготовлені: один підпільник ОУН в рейд до Києва та чотири – у Вінницьку та Кіровоградську області. Коломийським окружним проводом ОУН в райцентрі П'ятятки Дніпропетровської області через раніше скерованих туди оунівців були створені опорний пункт та мережа ОУН, підготовлені для направлення у східні області України підпільники ОУН «Сергій», «Буря», «Чучупака», «Гриць» та підпільниця ОУН – лікар. Дрогобицьким окружним проводом ОУН був скерований у м. Ростов-на-Дону з націоналістичною літературою один підпільник та готувалися до направлення в східні області України члени ОУН «Рубач», «Моряк», «Клим», «Куцин» та «Михась»²⁷⁶. Одним з головних завдань цих підпільників було створити надійні бази, т. зв. «опорні пункти» (наприклад, конспіративні квартири, бункери тощо), де можна би було переховуватись у разі небезпеки²⁷⁷. В цих схованках планувалося тримати зброю, зберігати та тиражувати за допомогою наявних засобів (найчастіше – друкарських машинок) підпільну літературу, а при зручній нагоді – поширювати агітаційні матеріали.

Про прагнення членів ОУН проводити системну роботу з наддніпрянцями свідчать «Вказівки в справі ідейно-політичної праці з наддніпрянцями», датовані березнем 1950 р. (автор – Я. Богдан–«Всеволод Рамзенко»). Згодом слідчих МДБ дуже цікавило, чому він взявся за цю тему, адже сам він ніколи не був на Наддніпрянщині. На це запитання Я. Богдан пояснив, що брошура була написана ним за вказівкою керівника Карпатського крайового проводу ОУН С. Слободяна–«Єфрема», який вручив йому свій конспект на цю тему. Скоріше за все, в конспекті були вміщені зазначені вище вказівки керівництва ОУН щодо реалізації програми «Орлик» про поширення діяльності підпілля на схід України. Виконуючи розпорядження, Я. Богдан більш детально опрацював ці вказівки і виклав їх у вигляді окремої інструкції²⁷⁸.

Богдан Я. підкреслював, що одним з головних завдань ОУН було передати якомога більшій кількості українців національно-визвольні ідеї

²⁷⁵ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 27. – Арк. 262-265.

²⁷⁶ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 27. – Арк. 263.

²⁷⁷ Про зразки таких криївок, виявлених радянськими каральними органами, див.: Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні... – С. 58-61.

²⁷⁸ Ішук О., Ніколаєва Н. Ярослав Богдан–«Всеволод Рамзенко». – Літопис УПА. Серія «Події і люди», Кн. 14, Торонто – Львів, 2011. – С. 50-53.

підпілля. Але в Радянському Союзі це зробити було непросто, адже всіх інакодумців переслідували. Тому в інструкціях було детально роз'яснено, як слід організувати роботу. Цим повинні були займатися районні референтури пропаганди (РПП), з використанням наявних підпільних видань. Керівник РПП повинен був укладати плани роботи; підбирати підпільників, здатних зустрічатись і розмовляти з наддніпрянцями; вести облік проведеної роботи; відзначати статистику роботи, звертати увагу на успіхи та невдачі; регулярно звітувати про роботу своїм провідникам.

Особлива увага в цій роботі приділялася підбору людей, здатних донести ідеї українського визвольного руху до наддніпрянців. Головним було визначити, чи може людина зорієнтувати слухачів у програмі ОУН, розповісти про ситуацію в Україні і політику ВКП(б), відповісти на питання. Богдан Я. вважав, що найкраще агітаторові допомагатиме вроджена інтелігентність, життєва мудрість, дружність, тактовність.

Особливу увагу в інструкціях приділено тому, як слід проводити першу зустріч з наддніпрянцями; як дотримуватись максимальної обережності та конспірації; які теми слід обговорювати в першу чергу. Богдан Я. вважав, що перша зустріч часто важить дуже багато і вирішує хід подальших взаємин між людьми. Головним завданням першої зустрічі Я. Богдан вважав показати, що ОУН – це політичний рух, що підпільники є борцями за ідею, за визволення і відновлення державності українського народу. Одним з ключових завдань було продемонструвати на конкретних прикладах поневолене становище українців в СРСР, роз'яснити злочинність сталінської політики. Оскільки перша зустріч могла бути й останньою, то Я. Богдан пропонував максимально повно донести слухачеві інформацію про діяльність українського визвольного руху, його цілі та ідеї. Після розмови обов'язково пропонувалося залишити слухачам що-небудь з друкованих видань підпілля.

Якщо ж ситуація дозволяла проводити зустрічі з наддніпрянцями регулярно, то Я. Богдан пропонував підпільникам укладати план подальших розмов, і старанно готуватися до кожної зустрічі. Він вказав підпільні видання, які обов'язково слід використовувати, зокрема, твори П. Федуна, О. Дяківа та інших підпільних авторів, у яких детально розкривалося поневолене становище України в СРСР. Розмови слід було проводити систематично, і бажано, щоб відповіді на питання наддніпрянців давалися чіткі і зрозумілі, адже у випадку нечітких відповідей одного підпільника могла постраждати репутація всієї Організації.

Богдан Я. В. вважав, що підпільники мали цінувати свій робочий час. Тому пропонував, щоб зустрічі з одним наддніпрянцем завжди проводив один і той самий підпільник, аби не було зайвих розмов і пояснень.

Щодо поширення підпільної літератури серед наддніпрянців, то Я. Богдан вважав, що слід передавати літературу залежно від того, до якого середовища належить людина. Всім, хто мав середню освіту і вище він пропонував давати для читання Програмі постанови Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН за серпень 1943 р., брошури «Упир фашизму», «Колоніальна політика», «Шовіністичне запаморочення і русифі-

каційна гарячка» тощо. Вчителям пропонував давати «Слово до вчителів», видане Проводом ОУН в 1947 р. Молоді пропонував давати читати журнал «На зміну», всі видання і листівки до молоді. Відповідна література видавалася підпіллям також для селян та робітників, інтелігенції. Найкращим коротким поясненням завдань ОУН Я. Богдан вважав брошуру «Хто такі бандерівці та за що вони борються», яку пропонував давати читати всім у першу чергу. Наддніпрянець після прочитання міг запропонувати видання ОУН своїм знайомим, або ж повернути на зустрічі підпільникам.

Богдан Я. акцентував увагу на тому, що при зустрічах слід суворо дотримуватись принципів конспірації. При цьому необхідно було не лише законспірувати перед органами влади сам факт зустрічей з наддніпрянцями, але й всі сліди роботи підпільників, щоб уникнути переслідування з боку МДБ. Найкращим варіантом була б тісна співпраця підпільника з наддніпрянцями і взаємне розуміння, що безпека має стояти на першому місці, а тому не слід говорити зайвого та варто поводитись дуже пильно.

Одним з головних завдань підпільників, які зустрічались з наддніпрянцями, було в розмовах дізнатись якомога більше про життя українців з Центральної, Південної та Східної України. Йшлося не лише про зав'язування контактів на майбутнє, але й про вивчення характеру і ментальності людей, ступеню їх національної свідомості. В результаті розмов могла виникнути духовна та ідейна близькість підпільника і наддніпрянця, базована на спільних проблемах цілого українського народу.

Богдан Я. писав, що тим наддніпрянцям, щодо яких немає сумнівів, слід поступово давати доручення. Вони могли бути різними: вчителям – подавати на уроках дітям правдиву інформацію про ситуацію в Україні; робітникам чи селянам – вчиняти за місцем роботи приховані саботажні акції проти радянської влади тощо.

Одним з важливих завдань підпілля вважало згуртувати навколо себе українців, які не підтримували політику Кремля, і за їх допомогою намагалися вчиняти прихований спротив державній адміністрації на Наддніпрянщині. Сам факт прихованого громадського спротиву міг би примусити вдумливих людей задуматись над долею України в СРСР. Все це могло би дати наслідки в майбутньому (що згодом і сталося).

Богдан Я. вважав, що наддніпрянці могли передавати ідеї підпілля своїм знайомим та родичам. Згодом їм можна було доручити передачі літератури, при цьому детально продумати всі деталі, щоб література не потрапила до співробітників МДБ.

У брошурі Я. Богдан писав про необхідність долучення до роботи з наддніпрянцями не лише підпільників, але й їх прихильників – місцевих мешканців, яким легше нав'язати контакт з людьми через побутові розмови на ринку чи в магазинах. Тобто слід було використовувати всі можливості для зав'язування знайомств.

В окремому розділі Я. Богдан написав про правила звітування. Він вважав, що слід було нотувати план розмов, найважливіші деталі зустрічей, вести список переданої літератури, список проблемних пи-

тань, які виникли під час розмов тощо. Ні в якому разі не варто було писати у записник справжні прізвища людей, з якими велись розмови, та інші деталі, які могли б допомогти радянським каральним органам відшукати підпільників і зв'язаних з ними наддніпрянців.

На допиті 16 липня 1952 р. Я. Богдан повідомив слідчим МДБ, що знав про намагання підпілля ОУН в 1946-1947 рр. активізувати діяльність на сході України, бачив відповідні згадки у інструкціях підпілля. Самі підпільники їх називали «Обличчям до Сходу». Підпілля засилаю своїх людей у східні, центральні та південні області УРСР, щоб вони могли закріпитись серед місцевого населення і збудувати укриття, своєрідні законспіровані перевалочні пункти. Зокрема, у 1951 р. Я. Косарчин давав доручення перебазуватись на Східну України Турківському надрайонному провіднику ОУН Андрію Гирчину-«Гомону», який мав намір базуватися десь на стику тогочасних Київської, Вінницької та Одеської областей.

З наведеного вище видно, що український визвольний рух намагався поширити свою діяльність на територію Наддніпрянщини, а Я. Богдан був одним з тих керівників підпілля, які брали участь у плануванні та реалізації цієї роботи.

Судячи з усього, після друку в підпільних друкарнях, підпільники ОУН поширювали листівки різними методами: розсилали поштою на відомі їм адреси; підкидали у транспорт (автобуси, потяги тощо); по-таємно розклеювали вночі на стінах будинків у людних місцях; вручали довіреним особам для подальшого поширення тощо.

Таким чином, хоча підпілля ОУН на Наддніпрянщині не було таким розгалуженим, як в Західній Україні, але окремі його ланки існували і там. В кінці 1940-х – на початку 1950-х рр. друк підпільних видань та агітація отримали дедалі більше значення у діяльності підпілля. Однак всі ці прояви жорстоко придушувались радянськими каральними органами.

Збереглися уривчасті дані про спроби підпілля після 1944 р. друкувати свої видання на Наддніпрянщині. До прикладу, у вересні 1950 р. підпільниці «Марійка» та «Байда» виїхали до с. Козацького Конотопського р-ну Сумської області, де побудували криївку. До неї перевезли друкарську машинку і інші необхідні речі для випуску підпільної літератури, а також зброю. У жовтні 1950 р. «Марійка» повернулася у Західну Україну, а «Байда» залишився на Сумщині.

У жовтні 1950 р. (за іншими даними – в 1951 р.) керівник ОУН на ПЗУЗ В. Галаса-«Орлан» направив на Житомирщину члена крайового проводу ОУН Богдана Кузьму-«Кайдаша»²⁷⁹ з друкаркою та двома бойовиками. Одним із його завдань було активізувати роботу з місцевим населенням і залучити до підпілля нових учасників. Тоді ж на Житомирщину було перевезено невелику друкарню для розмноження листівок

²⁷⁹ Кузьма Богдан (за іншими даними – Володимир або Віктор) Михайлович-«Кайдаш», нар. у 1918 р. в Олеському районі Львівської обл. До 1945 р. перебував і підпіллі ОУН на Волині. З 1945 до 1950 р. був одним з керівників крайового проводу ОУН «Поділля», референтом СБ. У 1950 р. повернувся на Волинь і став заступником В. Галаси. Наприкінці 1950 р. або в 1951 р. В. Галаса відправив його на Житомирщину для активізації роботи місцевого підпілля. За даними МДБ УРСР загинув 15 серпня 1951 у Бердичівському районі Житомирської обл.

та брошур²⁸⁰. Як зазначено у доповідній УМДБ Житомирської області до МДБ УРСР за листопад-грудень 1951 р., видавничою справою на Житомирщині у 1951 р. займався учень відомого повстанського художника Ніла Хасевича – Малимон Іван Іванович–«Артем»²⁸¹. Зберігся дои листів Н. Хасевича до нього з порадами щодо покращення якості підпільних видань. В кінці грудня 1951 р. бункер І. Малимона був виявлений чекістами в с. Яроповичі Андрушівського району Житомирської області і він загинув, а друкарня і підпільні видання були захоплені співробітниками МДБ²⁸².

Керівник крайового проводу ОУН «Поділля» у 1947-1951 рр. Василь Бей–«Улас» надавав неабияку увагу поширенню діяльності поділля на територію сусідніх областей – Кам'янець-Подільської, Вінницької, Київської, Житомирської та інших²⁸³. Члени ОУН робили рейди згаданими областями, а дехто навіть зумів організувати підпільні ланки, як-от керівник підпілля на Вінничині у 1949-1951 рр. Йосип Демчук–«Луговий»²⁸⁴. Підпіллям було створено кілька невеликих друкарень, серед яких – вже згадувана друкарня «імені Симона Петлюри» у с. П'ятничани Кам'янець-Подільської обл. Крім того, на території Хмельниччини та Вінничині активно поширювались видання, надруковані в друкарні «імені Я. Старуха-Стяга», що діяла до травня 1951 р. в містечку Товсте на Тернопільщині. Очевидно, існувала ціла мережа підпільних зв'язків, якими видання передавалися у потрібні райони. Цій роботі надавалося велике значення.

Іншим джерелом підпільних видань для населення Наддніпрянщини стали підпільні друкарні ОУН на Волині. Керівництво ОУН на ПЗУЗ (М. Козак–«Смок», після нього – В. Галаса–«Орлан», а також згадуваний керівник опозиційного крайового проводу ОУН «Одеса» С. Янишевський–«Далекий») приділяли значну увагу друку та поширенню підпільних видань. У другій половині 1940-х рр. за їх завданням невеликі підпільні боївки (до 10 чол.) здійснювали рейди з Волині на територію Житомирщини, Київщини, Кіровоградщини та інших областей, активно поширюючи листівки, заклики та брошури ОУН. Цей

²⁸⁰ Щур Ю. На грані двох світів... – С. 178.

²⁸¹ Малимон Іван Іванович–«Артем», «Бджола», «Омелян», «МММ», «22»; нар. у 1918 р. в с. Горянівка Любомльського р-ну Волинської області. Учень Ніла Хасевича, в кінці 1940-х рр. працював на Волині, в 1951 р. організував друкарню на Житомирщині. Загинув 29.12.1951 р. в с. Яроповичі Андрушівського р-ну Житомирської області.

²⁸² ГДА СБУ. – Ф 2 – Оп. 49 (1953 р.). – Спр. 1. – Т. 5. – Арк. 294-308.

²⁸³ Детальніше див.: Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Подільського крайового проводу ОУН (1945-1952) // Український визвольний рух. Збірник 15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2011. – С. 191-214.

²⁸⁴ Детальніше див.: Польова Ю. Йосип Демчук («Луговий») – провідник Дунаєвського та Вінницького надрайонів ОУН(б) на Поділлі (1946-1951) / Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16. – Рівне, 2009. – С. 205-207.

метод роботи виявився досить ефективним, адже чекістам важко було швидко виявити і затримати рухливі боївки. Досягався також непоганий пропагандистський ефект, адже населення бачило підпільників, читало принесені ними підпільні видання.

Дослідник В. Ковальчук вважає, що наприкінці 1940-х рр. не було такої області в УРСР, де співробітники МДБ не вилучали пропагандистські видання ОУН. У підсумкових документах МДБ зазначено, що починаючи з 1944 р. їх вилучали тисячами (зокрема, на Житомирщині за цей час було вилучено декілька сот тисяч листівок). Видання ОУН поширювались і в Центральних, Південних та Східних областях України. Наприклад, 4 грудня 1952 р. у центрі Києва коचेгар центральної лазні Георгій Лівомага біля будинку № 14 на провулку Костьольному виявив згорток з двома брошурами та трьома листівками ОУН. Свою знахідку він відніс до МДБ. Оперативні працівники, які виїхали на місце, виявили ще один подібний пакунок. Того ж дня старшина 7-го відділення міліції Пиріг на вул. Челюскінців, 2 у дворі будинку планетарію виявив ще один пакунок. Назви брошур і листівок говорили самі за себе: «Вчителька», «Україна погибає! Хто винен у цьому», «Інтелігенти!», «Українці східних областей», «Українська молодь східних і західних областей». Співробітниками МДБ для розшуку поширювачів та видавців листівок було залучено 559 працівників міліції, які перевірили 439 будинків, 1444 підозрілі квартири, 36 гуртожитків, переглянули документи у 5243 осіб. Але пошуки виявились безрезультатними: ні видавців листівок, ні їх поширювачів розшукати не вдалося. Ковальчук В. наводить і інші подібні випадки поширення літератури, які мали місце в різних областях України²⁸⁵.

Виданням листівок та брошур намагалися займатися створені на Наддніпрянщині молодіжні ланки ОУН. Деякі з них організовувалися за дорученням керівництва ОУН, інші виникали стихійно. В більшості випадків їх діяльність була нетривалою, і молодих націоналістів швидко виявляли та заарештовували чекісти²⁸⁶.

Статистика МДБ УРСР про результати роботи з викриття націоналістичного підпілля на сході України також підтверджує наявність молодіжних структур ОУН в регіоні. На жаль, повних даних про діяльність ОУН на Сході нікому з дослідників у жодному архіві України поки що виявити не вдалося. Збереглися лише уривчасті статистичні дані за певні періоди. У 1948 р. органи МДБ УРСР викрили у Східній Україні 10 молодіжних ланок ОУН зі 131 підпільником (для порівняння: в західних областях – 575 молодіжних організацій, 6405 осіб). В першій половині 1949 р. чекістами в східних областях було ліквідовано 4 молодіжні ланки з 57 підпільниками (у західних – 162 організації, 1757 осіб)²⁸⁷. Протягом 1949 р. та перших чотирьох місяців 1950 р. МДБ у східних областях було виявлено та повністю ліквідовано 12 оунівських організацій (пе-

²⁸⁵ Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні... – С. 48-56.

²⁸⁶ Детальніше див.: Ішук О., Николаєва Н. Діяльність молодіжних структур ОУН(б) на території Східних і Центральних областей України у 1945-1954 рр. – К., 2006. – 30 с.

²⁸⁷ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 26. – Арк. 238-239.

реважно – молодіжних) та 26 озброєних боївок, вилучено понад 30000 листівок, 75 одиниць зброї, вбито та заарештовано 575 підпільників ОУН та їх симпатиків. Ними за цей час було вчинено 92 акції, переважно розповсюдження листівок²⁸⁸. У 1953 р. органами МВС УРСР у Східній Україні було викрито 12 оунівських груп з загальною кількістю в них 69 осіб²⁸⁹. У більшості з них найактивнішу участь брала молодь. Станом на кінець 1953 р. МВС УРСР у 17 південних, центральних та східних областях України перебувало на обліку 5014 осіб, яких підозрювали у причетності до роботи в ОУН (з них 270 – були взяті на облік у 1953 р.), а заарештовано за участь в ОУН було 79 осіб²⁹⁰.

До прикладу, у 1949-1950 рр. УМДБ Чернігівської області виявило та ліквідувало молодіжну ланку ОУН, яка діяла у Борзнянському районі Чернігівської області та підтримувала контакт з підпіллям ОУН Яблунівського району Станіславської області. До складу організації входило 12 осіб, у яких при арешті було вилучено багато листівок та зброї. З Яблунівського району Станіславщини на Чернігівщину переправлялися листівки та брошури ОУН, які планувалося поширювати серед місцевого українського населення з метою роз'яснення йому необхідності створення самостійної Української держави²⁹¹.

У перші місяці 1949 р. УМДБ Запорізької області отримало інформацію, що в м. Запоріжжя та м. Гуляйполе існує молодіжна націоналістична організація під назвою «Група українських підпільників» (ГУП), до складу якої входить один з підпільників ОУН, який легалізувався і переселився до Запорізької області, втікаючи від переслідування МДБ з західних областей України. Внаслідок проведеної операції, 19 членів цієї організації були заарештовані²⁹².

Організатором та керівником ГУП був колишній учень школи ФЗО Яків Троян²⁹³. До організації, яка була створена ще в 1947 р., в основному входила місцева молодь 1924-1930 років народження. Під час обшуків у заарештованих було вилучено пістолет з патронами та саморобна печатка ГУП. На слідстві членам ГУП інкримінувалося те, що вони ставили своїм завданням придбання зброї для вчинення терористичних актів над партійно-радянськими працівниками, виготовлення та розповсюдження серед населення антирадянських листівок проамериканської орієнтації, залучення до організації нових членів та створення нових груп ГУП в інших районах області.

Керівник ГУП Я. Троян особисто розробив програму організації, у якій основним завданням було визначено створення самостійної Української держави за допомогою американців. З метою встановлення зв'язків із підпіллям ОУН в західних областях України Я. Троян залучив

²⁸⁸ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 18.

²⁸⁹ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 138.

²⁹⁰ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 137.

²⁹¹ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 20.

²⁹² ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 20.

²⁹³ Троян Яків, нар. у 1930 р. в Запорізькій області, член комсомолу, освіта – 7 класів.

до складу ГУП підпільника ОУН Шишку Павла Лазаровича, який втік з Тернопільської області від переслідування органів МДБ в м. Запоріжжя. За вироком Військового трибуналу Запорізької області всі члени ГУП були засуджені до різних термінів ув'язнення – від 10 до 25 років виправно-трудоих таборів²⁹⁴.

Спроби підпілля ОУН налагодити видавничу діяльність на території центральних, південних та східних областей України, як бачимо, в цілому виявилися не дуже вдалимими. Радянські каральні органи зробили все можливе, щоб не допустити діяльності ОУН і друку підпільних видань. Та й населення згаданих регіонів не настільки підтримувало діяльність ОУН, як західні українці, тому підпілля бракувало надійної бази для розгортання активної роботи. Зате зазначені спроби є прикладом того, що український визвольний рух намагався не обмежувати свою роботу лише західними областями України, а прагнув підняти на боротьбу проти радянської влади весь український народ.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що діяльність підпілля ОУН у 1944-1954 рр. була спрямована на здобуття Україною державної незалежності, тобто боротьба велася за справедливі цілі. Протистояння між ОУН та радянською владою відзначалося непримиримістю та жорстокістю, через що постраждали і зовсім ні в чому не винні люди. Саме через це у суспільстві і досі немає єдності поглядів як на діяльність ОУН, так і на радянський період в історії України.

Діяльність друкарень ОУН є однією з цікавих сторінок вітчизняної історії, яка показує, що українські підпільники проводили боротьбу проти радянської влади не лише за допомогою зброї, але і за допомогою друкованого слова. Цілком можливо, що саме боротьба словом і не дала згаснути ідеї відновлення незалежності України.

Зважаючи на потужний ідеологічний тиск з боку радянської влади на населення та заборону вільного друкованого слова в СРСР, видання ОУН поряд із закордонними радіопередачами стали альтернативним джерелом інформації для громадян, які хотіли знати правду про становище в Україні і Радянському Союзі.

Незважаючи на вкрай несприятливі умови підпілля ОУН вдалося у 1944-1951 рр. порівняно непогано налагодити друк української патріотичної та націоналістичної літератури. Підпільна література в основному друкувалася за допомогою примітивного друкарського обладнання, різнографів та друкарських машинок. Багато видань мали гарне художнє оформлення, оскільки в підпіллі перебували добре підготовлені художники. Зокрема, студент Варшавської академії мистецтв, член крайового проводу ОУН на ПЗУЗ Ніл Хасевич—«Зот» не лише сам ілюстрував видання ОУН, але й навчив своїх учнів-підпільників, як це робити, створивши власну підпільну мистецьку школу.

²⁹⁴ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 26. – Арк. 269-271.

Варто відзначити, що серйозні підпільні видання – переважно брошури – друкувалися великими накладками, часто понад 1000 примірників, а листівки – кілька десятків тисяч примірників. Це слід вважати непоганими показниками, як на той час. Взагалі ж в умовах СРСР, де використання друкарської техніки, зокрема і друкарських машинок, без відому держави було заборонено, досягнення ОУН у видавничій та пропагандистській роботі можна вважати унікальними.

Провідники ОУН намагалися налагодити випуск літератури для всіх прошарків українського суспільства, щоб кожен українець міг у доступній формі ознайомитися з правдивою інформацією про тогочасне становище в Україні. Для дітей шкільного віку видавалися журнали «Малі друзі» та «Українські діти». Для юнаків – журнали «Юнак», «На чатах», «Молодий революціонер» та інші брошури і листівки. Для українців зі Сходу було видано серію брошур і листівок про становище України в СРСР з закликами до єдності східних і західних українців в боротьбі за власну незалежність. Окремі тематичні брошури та листівки спрямовувалися до різних соціальних груп населення: селян, робітників, колгоспників, жінок, працівників радянських партійних і державних установ, молоді, комсомольців і піонерів тощо. Таким чином видавнича діяльність ОУН була спрямована на охоплення всіх прошарків українського суспільства з метою його консолідації у боротьбі за створення самостійної Української держави. Сумарно, підпілля діяло, як альтернативна радянській системі влада.

Збереглися свідчення про те, що підпільні видання ОУН користувалися значним зацікавленням у пересічних громадян, які прагли отримати правдиву інформацію про стан в СРСР і Україні. Варто відзначити, що східні українці, які приїжджали в Галичину, щоб працювати в місцевій адміністрації, також ознайомлювалися з підпільною літературою ОУН і висловлювали свій подив тим, що підпілля у таких важких умовах зуміло на серйозному рівні налагодити не лише популярні, але й наукові видання, де розглядалися найрізноманітніші питання.

В свою чергу органи радянської влади з кожним роком посилювали боротьбу з українським національно-визвольним рухом, намагаючись не допустити його розбудови та поширення антирадянських ідей. Провідну роль у боротьбі з ОУН в різні роки відігравали НКВС–НКДБ–МДБ–МВС–КДБ УРСР. Підпільникам ОУН ставало дедалі важче виготовляти літературу через брак технічних засобів та сильні переслідування з боку чекістів. У підпіллі зменшувалась кількість ротаторів та друкарських машин, з кінця 1940-х рр. більшість документів друкувалися на звичайних друкарських машинках з використанням копіювального паперу. До 1954 р. практично всі друкарні ОУН були виявлені та ліквідовані. Проте вціліла підпільна література і далі поширювалася серед населення, її переховувала та читала молодь, в першу чергу – учні та студенти. Ці видання доповнювали розповіді ветеранів українського визвольного руху – дідусів і батьків нового покоління українців.

У 1954-1955 рр. організоване підпілля ОУН було остаточно розгромлене органами державної безпеки УРСР. Проте на цьому боротьба за незалежність України не завершилася. Збройна боротьба була придушена, але ідеологічне протистояння тривало і надалі. Боротьбу друкованим словом продовжило нове покоління – учасники українського правозахисного руху та дисиденти. Слід відзначити, що частина з них свого часу контактувала з підпіллям ОУН або й перебувала в ньому (Ірина Сенік, Петро Січко, Юрій Шухевич, Григорій Прокопович і інші). У деяких правозахисників батьки були засуджені за участь в українському підпіллі. Тому боротьба ОУН і УПА мала на них великий вплив, завдяки чому простежується прямий і неперервний зв'язок між різними генераціями українських борців за незалежність.

Врешті-решт у 1991 р. СРСР розпався і Україна стала незалежною державою. Таким чином, основне завдання українського національно-визвольного руху середини ХХ століття було реалізоване.

На нашу думку, найважливішим наслідком пропагандистської роботи ОУН слід визнати те, що ідеї, які вміщувалися у підпільній літературі, продовжували поширюватися серед українського народу і після розгрому організованого підпілля. Отже, пропаганда ОУН зуміла розповсюдити серед населення ідею незалежності України. Завдяки цьому було виховане нове покоління, яке добре знало про минулі успіхи і поразки та продовжило справу батьків. Навіть надзвичайно потужна радянська ідеологічна система не змогла стерти з пам'яті людей ідею створення Української Самостійної Соборної Держави (УССД).

Варто зауважити, що у світовій історії важко відшукати аналоги діяльності ОУН і УПА. В цілому ця боротьба була б немислимою без суттєвої підтримки місцевого населення. Адже навіть радянська статистика свідчить, що за підтримку ОУН і УПА протягом 1944-1955 рр. було виселено понад 200000 мирних громадян, а всього з кількох мільйонного населення Західної України було вбито, заарештовано та репресовано понад 500000 людей²⁹⁵. Окрім того, ідея незалежності України мала значну підтримку і серед населення інших регіонів України. Таким чином, є всі підстави вважати український національно-визвольний рух масовим та загальнонародним.

В кінці слід зазначити, що наукове дослідження діяльності друкарень ОУН і УПА слід вважати перспективним, тим більше, що з кожним роком з'являється дедалі більше робіт, присвячених українському підпіллю, у яких часто згадуються підпільні друкарні. На сьогодні вже відомо кількасот назв книг, брошур, журналів та листівок, виданих в друкарнях ОУН, однак їх повного переліку досі не укладено. Чи не в кожному дослідженні або спогаді про діяльність українського національно-визвольного руху згадуються підпільні друкарні та їх працівники. Таким чином, одним із завдань дослідників ОУН і УПА залишається продовження систематизації і узагальнення інформації про всі напрямки діяльності підпілля.

²⁹⁵ ГДА СБ України. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 74. – Арк. 337.

ДОДАТКИ

Документ № 1.

Звіт В. Галаси-«Орлана» про друковану літературу на ПЗУЗ за період 1948 – 1952 рр.

15 липня 1952 р.

Звіт про друковану літературу на ПЗУЗ

1948 р.

Друкарня ім. К. Савура²⁹⁶

1. Портрет і посм[ертне] пов[ідомлення про] К. Савура.	6700
2. Комунікат суду ОУН в справі Дал[екого]	10000
3. Листівка з наг[оди] свята Держав[ності]	2200
4. –«»– Різдва	2200
5. В колгоспній неволі. М. Перел[есник] ²⁹⁷ , всього	8000
	29100

Друкарня ім. В. Робітницького

1. Молодий революціонер, ч. 1	5000
2. Українські селяни – кол[госпни]ки	3100
	8100

1949 р.

Друкарня ім. Я. Бусела – Київського

1. Учителька	10000
2. Селяни, роб[ітники], інте[ліген]ти – лист[івка]	3250
3. До укр[аїнського] народу – лист з наг[оди] 20-р[іччя] ОУН	3500
4. Кличі до укр[аїнського] нар[оду] –«»– –«»–	6000
5. Українці – лист[івка] з прив[оду] больш[евицьких] виб[орів]	3000
6. Кличі –«»– –«»–	

1950 р.

Друкарня ім. Я. Бусла – Київського.

1. Хто такі бандерівці... (з клішами)	5000
2. Литовці, латиші, естон[ці] – лист[івка]	3500
3. До білоруського народу – лист[івка]	3000
4. Портрет і пов[ідомлення] про см[ерть] Вівчара ²⁹⁸	5000
5. Понев[олений] укр[аїнський] народ – виняток зі статті з нагоди 20-р[іччя] ОУН	5000
	21500

²⁹⁶ Друкарня імені Кліма Савура була виявлена і ліквідована співробітниками МДБ у лютому 1949 р.

²⁹⁷ Під псевдом «М. Перелесник» в підпіллі ОУН перебувала Людмила Фоя, помічниця В. Галаси у видавничій справі. Детальніше про неї див. у згаданих вище спогадах М. Савчин та тематичному дослідженні В. Іванченка.

²⁹⁸ Микола Козак-«Вівчар», у 1945-1949 рр. керівник підпілля ОУН на ПЗУЗ. Загинув в ніч з 7 на 8 лютого 1949 р. в с. Пітушків Млинівського р-ну Рівненської обл. – застрелився при спробі захоплення його живим співробітниками МДБ.

Друкарня ім. І. Климова – Лег[енди]

1. Робітники – клич і кліше	32000
2. Протвиборча листівка	4000
3. –«»– кличі	4000
4. Українці – лист[івка] в спр[аві] кож[ного] українця	6000
5. До шкіль[ної] і позашкіль[ної] мол[оді] – лист[івка]	4000
6. Юнаки і дівчата – лист[івка]	4000
7. Юначе і дівчино – лист[івка]	4000
8. Листівка проти виселення	5000
	63000

Друкарня ім. В. Робітницького

1. Хто такі бандерівці...	5000
2. Кличі до укр[аїнців] СУЗ	7000
	12000

Друкарня ім. М. Козака – Вівч[ара]

1. Хто такі бандерівці...	3000
2. До білоруського народу	3000
3. Повідомлення про АБН	3000
4. Україна погибає...	3500
	12500

Станок до відбивання кліш

1. За УССД	4500
2. –«»– і клич до укр[аїнців] СУЗ	6000
3. Слава Укр[аїні]! Слова і кл[ичі] до укр[аїнців] СУЗ	3000
4. Кличі до молоді і кліше УПА на Поліс[сі]	5500
5. До 20-річчя ОУН	2000
6. Портрет Вівчара	600
7. Інтелігенти – клич	3000
8. Сел(яни) – кол[госпники] і кліше «Людей у ярма...»	12000
9. Червоноар[мій]ці – клич	15000
10. Укр[аїнська] молоде сх[ідних] обл[астей] Ук[раї]ни – клич	7000
11. Литовці, латиші, естонці – клич в рос[ійській] мові	3500
12. Різних кличів до білорусів	13000
13. Портрет Залісного ²⁹⁹	3000
14. –«»– Стемида ³⁰⁰	3000
15. Різних бльочків на БФ	
	91100

1951 р.

Друкарня ім. І. Климова – Лег[енди]

1. До ґенези УГВР	7000
-------------------	------

²⁹⁹ Опанас Ковальчук–«Залісний». Керівник СБ проводу ОУН на ПЗУЗ, загинув навесні 1949 р.

³⁰⁰ «Стеמיד» – керівник Ковельського окружного проводу ОУН. Загинув у 1949 р.

Друкарня ім. Д. Маївського – Тар(аса)

1. Про стан укр[аїнської] визв[ольної] спр[ав]и за корд[оном]	3500
2. Укр[аїнські] юнаки і дівчата – лист[івка]	3000
3. Укр[аїнські] селяни – кол[госпни]ки – лист[івка]	3000
	9500

Друкарня ім. Сак-Могили³⁰¹

1. Україна помирає...	3650
2. Кличів: А) Укр[аїнські] сел[яни] – кол[госпники] Б) Робітники В) Українці СУЗ Г) Громадяни України Д) Укр[аїнська] молоде СУЗ і ЗУЗ Е) Українці – чер[воноармій]ці Є) Інтелігенти: Усе це з клішами: А) За УССД Б) Слава Укр[аїні]! Героям Сл[ава]! В) Людей у ярма запрягли Г) Ребуси для дітей з віршем «Ми знаємо про повст[анців]»	
Разом усіх	35000
	38650

1952 р.

Друкарня ім. М. Дубового

1. Про наш плян боротьби...	2100
2. Пам'ятка для українців	6500
3. Пересторога – в справі провок[ацій]	1500
4. Селяни – кол[госпники]	2750
5. Укр[аїнська] молоде – клич	1070
6. –«»– –«»– –«»–	1200
7. Батьки і матері – лист[івка]	1200
	16320

Вибито на цикльостилі

1. Україна помирає...	2000
2. Кличів до молоді СУЗ	3000
3. –«»– до селян	2000
	7000

Разом вибито поодинокими друкарнями:

1. Др[укарня] ім. К. Савура	29100
2. Др[укарня] ім. Я. Бусла – Київського	52250
3. Др[укарня] ім. В. Робітницького	20100

³⁰¹ Пантелеймон Сак–«Могила», провідник ОУН в Києві. Загинув під час німецької окупації України.

4. Др[укарня] ім. І. Климова – Лег[енди]	7000
5. Др[укарня] ім. М. Козака – Вівч[ара]	12500
6. Др[укарня] ім. Д. Маївського – Тар[аса]	9500
7. Др[укарня] ім. Сак-Могили	38650
8. Др[укарня] ім. М. Дубового	16320
9. Станок на відбивання кліш	91100
	339520
На цикльостилі	7000
Разом усіх прим(ірників)	346520

Разом вибито в поодиноких роках

1. 1948 р.	37200
2. 1949 р.	30750
3. 1950 р.	207100
4. 1951 р.	55150
5. 1952 р.	16320
	346520

Роди літератури:

1. Брошур політ[ично] проп[агандистського] змісту	39750
З того:	
А) Хто такі бандерівці...	13000
Б) Україна погибає...	9150
В) Про стан укр[аїнської] визв[ольної] спр[ави]	3500
Г) До генези УГВР	7000
Д) Про наш плян бор[отьби]...	2100
Е) Понев[олений] укр[аїнський] нар[оде]	5000
2. Художніх вид[ань] – нарис[ів], опов[ідань], журн[алів]	23000
З того:	
А) Учителька	10000
Б) В кол[госпній неволі]	8000
В) Мол[одий] рев[олюціонер] ч. 1	5000
3. Різних листівок	68950
4. Посмертних повідом[лень] з кліш	11700
З того:	
А) Пов[ідомлення] про см[ерть] К. Савура	6700
Б) –«»– –«»– М. Козака	5000
5. Кличів з клішами, портр[етами], БФ	193120
6. К[омуніка]т суду ОУН	10000
Разом	346520

15 липня 1952 р.

Я.³⁰²

ГДА СБ України. – Ф. 6. – Спр. 74914-ФП. – Т. 6. –
 Пакет з речовими доказами, документ без нумерації.
Оригінал. Рукопис.

³⁰² «Я» – одне з псевд Василя Галаси.

Документ № 2.**Звіт про роботу друкарні ім. Тараса Шевченка.**

Квітень 1950 р.

Звіт з друк[арні] ім. Т. Шевченка за мм. листопад, грудень, січень, лютий, березень та квітень 1949-50 рр.

ч/п	Назва матеріалу	Стереотипи	Кількість прим.
Листопад			
1.	Червоноармійці-українці (карикатура-листівка)	-	600
2.	Гимн угнетенных народов Советского Союза	-	600
3.	Нам покорны стали воды	-	600
4.	Нам скорились темні води	-	600
5.	Україна має право виходу з СССР	-	600
Грудень			
1.	Червоноармійці-українці	-	4700
2.	Гимн угнетенных народов Советского Союза	-	4370
3.	Нам покорны стали воды	-	4500
4.	Нам скорились темні води	-	4500
5.	Україна має право виходу з СССР	-	4300
Січень 1950 р.			
1.	Українські селяни, робітники, інтелігенція (противиборча листівка)	7	5000
2.	Противиборчі заклики (різні)	8	16000
Лютий			
1.	Кличі до стрибків (проти вербування укр[аїнської] молоді в істр[ебительні батальйони])	5	8000
2.	Брати (листівка противис[еленча])	7	3000
3.	Поневолений український народ (брошурка)	15	-
Березень			
1.	Брати ([противиселенча] листівка)	-	11950
2.	Поневолений український народ (брошурка)	-	1000
3.	Заклики проти вербування «стрибків» (різні)	-	3000
Квітень			
1.	До української молоді Східноукраїнських земель (брошурка)	10	-

За звітній період зужито:

- Паперу 200 кг.
- Друкарської фарби 1,5 л.
- Метал[ів] (олово, цина, композиція) 20 кг.

Квітень 1950 р.

К-с³⁰³

ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 1. – Частина 3. – С. 26.

Оригінал. Машинопис.

³⁰³ Мабуть, це псевдо керівника друкарні.

Загальний вигляд ліквідованої МДБ підпільної друкарні ОУН в м. Товсте Тернопільської області 07.05.1951 р.
Добре видно шрифт, кліше, зброю тощо

Підпільники, які загинули в часі ліквідації чекистами підпільної друкарні в м. Товсте 07.05.1951 р.

Хата Івана Мотичка в м. Товсте, під якою був облаштований бункер з підпільною друкарнею

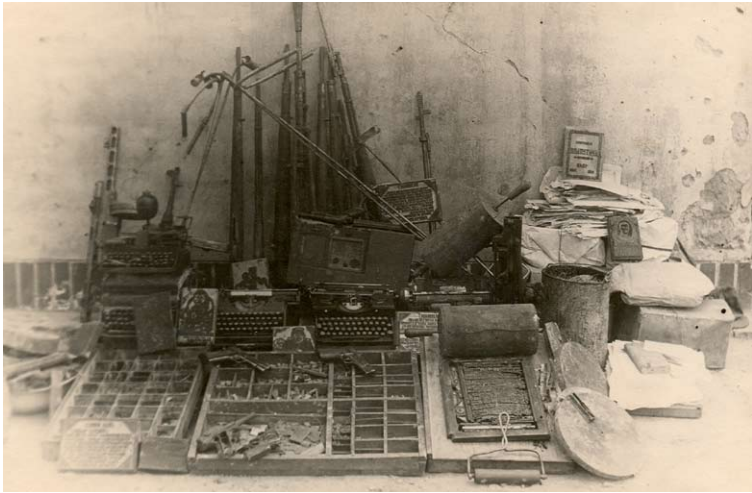
Мотичко Марія
Олександрівна
(в'язничне фото)

Мотичко Ореста Іванівна
(в'язничне фото)

Мотичко Іван
Пантелейович
(в'язничне фото)

Загальний вигляд частини речей вилучених органами МДБ з підпільної друкарні ОУН 14.06.1949 р. в бункері біля с. Зозулі Золочівського району Львівської області

Ільчина-Малиновська
Стефанія Іванівна («Оксана»)

Підпільники, які загинули 14.06.1949 р. в бункері біля с. Зозулі Золочівського району Львівської області.
Зліва направо: Стефанія Ільчина («Оксана»), Білінський Василь Семенович («Осип»), Кравчук Володимир Іванович («Залізник»)

«Олена» – друкарка Болехівського районного проводу ОУН (загинула у березні 1950 р.) і «Льолик» – охоронець референтури пропаганди Болехівського районного проводу ОУН (загинув восени 1948 р.)

«Олена» – друкарка Болехівського районного проводу ОУН (загинула у березні 1950 р.) і «Еней» – працівник референтури пропаганди Калуського окружного проводу ОУН (був заарештований чекістами у 1949 р.)

Література, листівки, кліше з друкарським шрифтом, зброя та інші речі, вилучені чекістами 19 лютого 1950 р. під час ліквідації Острозького надрайонного проводу ОУН

ПОКАЖЧИК

«15». *Див.* Порендовський
Володимир Іванович
«22». *Див.* Малимон Іван Іванович
«50-05». *Див.* Гук Мирослав

А

АБН 94
Азія 55
Азія, Середня 34
Александров, полк. Смерш-у 54, 55
Американці 89
«Андрієнко». *Див.* Луцький
Олександр Андрійович
«Андрій», окр. реф. проп. 23
«Андрій», пр. ГОСП 40, 43
Андрійчук Іван Никифорович
(«Богун») 71
«Андрусь». *Див.* Марків Андрій
Андрушівський, р-н
Житомирської обл. 87
Анулівка, с. Деражненського р-ну
56
«Аркадій». *Див.* Дужий Петро
«Арпад», округа ОУН 23
«Артем». *Див.* Дяків Осип
«Артем». *Див.* Малимон Іван
Іванович
«Аскольд», окр. пров. 23
«Афродита», радіостанція ОУН 43

Б

Бабів В. 61
Баглай, охор. 37
«Байда», підп. 86
Байдюк Олексій («Вернигора») 67
«Байрак». *Див.* Косарчин Ярослав
Бандерівці. *Див.* ОУН(б)
Барашівський, (тепер в скл.
Ємільчинського) р-н
Житомирської обл. 82
«Барвінок», стан. *Див.* Бучко Дмитро
Баян Богдан («Жук», «Тарас»,
«Ромко») 75, 77
«Бджола» [«Пчола»].
Див. Малимон Іван Іванович

Бей Василь («Улас»,
«Улас Василенко») 29, 87
Бердичівський, р-н
Житомирської обл. 86
Бережанщина 37
Бережниця, с. Дубровицького р-ну
Рівненської обл. 55
Берездів, с. Славутського р-ну
Хмельницької обл. 62
Березинський Юрій 29
Березнівський, р-н Рівненської обл.
78
«Беркут», охор. 46
«Беркут», пр. ГОСП 43
«Беркут». *Див.* Пронькін Ігор
Олексійович
«Берлога», агент. Справа МДБ 19
Бертишів, с. Жидачівського р-ну
Львівської обл. 36
«Бескид», окр. орг. реф.
Див. Якимець Кирило
Бечаль, с. Костопільського р-ну
Рівненської обл. 56, 63
Беляєв В. 9
Биструхін Г. С. 16
Бишки, с. Козівського р-ну
Тернопільської обл. 37
Бібра, м. Перемишлянського
р-ну Львівської обл. 36, 37
Білінський Василь Семенович
(«Осип») 68, 69, 100
Білоруси 34, 93, 94
Білорусія 16
Білоруський, народ.
Див. Білоруси
Благий Зиновій («Шпак») 80
Блозовський Михайло
(«Сноб'як») 67
Богдан Ярослав («Всеволод
Рамзенко», «Рамзенко»,
«В. Ярославич», «Б. Войнович»,
«В. Радич») 12, 14, 18, 23, 29,
29, 48, 78, 83-86
«Богдан», зв. *Див.* Якимів Євген
Миколайович

«Богдан». *Див.* Гнибіда Петро Васильович
Боголюби, с. Луцького р-ну Волинської обл. 82
«Богун», чл. ОУН 58
«Богун». *Див.* Андрійчук Іван Никифорович
«Боєслав Марко». *Див.* Дяченко Михайло
Боків, с. Підгаєцького р-ну Тернопільської обл. 58
Болехів, м. Івано-Франківської обл. 48
Болехівський, р-н Станіславської обл. 39, 46, 47, 75
Болохівський, ліс 77
Бондаренко Г. В. 15
Борзнянський, р-н Чернігівської обл. 89
Бориничі, с. Жидачівського р-ну Львівської обл. 38
Боринський, р-н Дрогобицької обл. 65
«Борці за волю України», мол. підп. орг. 64
Брюховицький, р-н Львівської обл. 68, 73, 78
Бряза, с. Болехівського р-ну. *Див.* Козаківка, с. Болехівської міськради Івано-Франківської обл.
«Бук», б-к 50
«Бук», пр. ГОСП 40, 43
«Бук», ред. радіовістей 33
Букачівський, р-н Станіславської обл. 52
Бурдин (Бурдін) Л. 10
«Бурлака». *Див.* Кудра Володимир Пантелеймонович
«Буря», підп. 83
«Буря», рай. реф. СБ. *Див.* Паньків Богдан Михайлович
Бусел Яків («Київський», «Галина», «Шахтар») 12, 29, 37, 63
Бусли, брати 12
Буський, р-н Львівської обл. 40
Бухало Г. В. 15

Бучко Дмитро («Барвінок») 50
«Бюлетень», підп. в-ня 28
«Бюро інформації УГВР», підп. в-ня 28

В

«В-18». *Див.* Гнибіда Петро Васильович
Варецький В. Л. 9
Василенко Петро («Петро Гетьманець», «Волош», «Волош-Василенко», «Полтавець») 29
«Василенко Улас». *Див.* Бей Василь
Василишин Микола 36
Васильківська К. П. 71
Васильківські, з с. П'ятничани 70
Васюта Іван 18
Велика Тур'я, с. Долинського р-ну Івано-Франківської обл. 77
Великі Межирічі, с. Корецького р-ну Рівненської обл. 62, 63
Велико-Мостівський (Великомостівський), (тепер у скл. Сокальського) р-н Львівської обл. 56
Велин, с. Бродівського р-ну Львівської обл. 64
Велин, хут. Заболотцівського р-ну. *Див.* Велин, с. Бродівського р-ну Львівської обл.
«Верба». *Див.* Яцьків Юлія Олексіївна
«Вернигора», заст. надр. пров. *Див.* Байдюк Олексій
Верхів, с. Острозького р-ну Рівненської обл. 71
Веселова О. 17
Веденєєв Дмитро В. 16
Вибранівка, с. Жидачівського р-ну Львівської обл. 36
Винар Любомир, проф. 15
«Вировий». *Див.* Дужий Микола
Вишнів, с. Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. 52, 53
«Вівчар». *Див.* Козак Микола
«Вігор», рай. реф. СБ, к-т ВПЖ 66, 67

«Відважний», б-к 51
«Вільна Україна», підп. в-ня 56
«Вільна Україна», радіостанція
ОУН 43
Вільшинський Богдан 38
Вінницька, обл. 76, 83, 86, 87
Вінниця, м. 70
Вінниччина 87
Вінтонів Василь Миколайович
(«Ясен») 76
«Вірлинів К.». *Див.* Порендовський
Володимир Іванович
«Вісла», акція 67
«Вісті з України», підп. в-ня 28
«Вісті Української Інформаційної
Служби», підп. в-ня 28
«Вісті», підп. в-ня 28, 37
«Владко», заст. окр. реф. СБ 45
«Вовк». *Див.* Порендовський
Володимир Іванович
Возняк Любов Євгенівна (Лемик,
«Люба») 40, 43, 47
«Войнович Б.». *Див.* Богдан Ярослав
«Воленко П.». *Див.* Янишевський
Степан
Волинська, обл. 62, 74, 82, 87
Волинь 13, 15, 31, 32, 34, 56, 62,
86, 87
«Володимир». *Див.* Прокоп
Мирослав
«Волос». *Див.* Гоцій Василь
«Волош» («Волош-Василенко»
Див. Василенко Петро
Ворвулинці, с. Заліщицького р-ну
Тернопільської обл. 41
ВУЧК 15, 20
В'ятрович Володимир 17

Г

Гавришко С. 61
«Гай Марта». *Див.* Голояд Галина
Галаса Василь Михайлович
(«Орлан», «Зенон», «Зенон
Савченко», «Дніпровський»,
«О. Левченко», «В. Назаревич»,
«Д. Стрибун», «Я») 16, 18, 19,
29, 31-34, 46, 81, 86, 87, 93, 96
«Галина». *Див.* Бусел Яків
Галичина 19, 66, 91

«Гальчина гора», місцевість 72
Ганьковичі, с. Мостиського р-ну
Львівської обл. 26
Гасин Олекса («Лицар») 42, 80
«Гетьманець Петро».
Див. Василенко Петро
Гирчин Андрій («Гомін») 86
Гішка Стефан Григорович
(«Славко») 76
Гнибда Петро Васильович («Наступ»,
«Богдан», «Тарас», «В-18») 70
Голдовичі, с. Жидачівського р-ну
Львівської обл. 36
Голіната Михайлина Семенівна
(«Мрія», «Лариса») 70
Головенко, мех. 61
Голояд Галина («Марта Гай») 11,
19, 30
«Голун». *Див.* «Максим» («Голун»),
рай. реф. СБ
Голушко В. 10
Гомзяк Ігор 8
«Гомін», пров. 70
«Гомін». *Див.* Гирчин Андрій
Гонтар Хризанф («Професор») 37,
41, 40, 43, 46, 47
«Гордій». *Див.* Порендовський
Володимир Іванович
«Горновий» («Горновий О. В.»,
«Горновий Осип»
Див. Дяків Осип
Городницький, ліс 62
«Горський М.». *Див.* Фарило
Михайло
Горянівка, с. Любомльського р-ну
Волинської обл. 87
Гоцій Василь («Волос», «Жест») 40,
41
Гошовський Василь
(«Дорошенко») 50
Гоцанський, р-н Рівненської обл. 57
ГПУ (ГПУ) 15, 20
Гриневич Л. 9
Гриців Степан 64
«Гриць», підп. 83
«Грузин». *Див.* Охримович
Василь
Гудима С. 61

Гук Мирослав (Яворський,
«Косач», «І-606», «К-32»,
«50-05», «Д-27») 75, 76
Гуляйполе, м. Запорізької обл. 89
ГУП 89
Гущак Іван 16

Г

Голяш Степан 11

Д

«Д-27». Див. Гук Мирослав
«Дажбог», програма ОУН 81, 82
«Далекий О.». Див. Янишевський
Степан
Даниленко В. 12, 14, 21
«Данило». Див. Шанайда Іван
Данько В. 10
«Дарка». Див. Малярчин Дарія
Семенівна
Дашава, смт. Стрийського р-ну
Львівської обл. 43
Дев'ятники, с. Жидачівського р-ну
Львівської обл. 36, 38-40
Декушенко, пр. МДБ 60
Демчук Анна. Див. Возняк Любов
Євгенівна
Демчук Йосип («Луговий») 87
«Дем'ян», надр. пров. 33
Деражненський, р-н
Рівненської обл. 56
Деренівка, с. Тербовлянського р-ну
Тернопільської обл. 26, 59
«Десна». Див. Порендовський
Володимир Іванович
«Джміль», кер. тех. ланки 71
Дзьобак В. 17
«Діброва». Див. Ярема Григорій
Васильович
«Діти України», підп. в-ня 28
«Діти українці», підп. в-ня 34
Дмитерко О. 13
«Дмитренко М.». Див. Світлик
Богдана
«Дмитрів». Див. Степаняк Михайло
Дмитрієнко М. Ф. 15
Дмитрук Клим 9
«Дніпра», боївка 62, 63
«Дніпровський». Див. Галаса
Василь Михайлович

«Дніпропетровська Уляна».
Див. Крюченко Уляна
Дніпропетровська, обл. 82, 83
Дністрик-Дубовий, с. Турківського
р-ну Львівської обл. 47
«Дністровий», підп. 63
«До волі», підп. в-ня 77
«До зброї», підп. в-ня 28, 56
Добровський Лейба 18
«Довбуш», б-к 46
Довге, с. Тербовляського р-ну
Тернопільської обл. 59
Долинський, р-н
Івано-Франківської обл. 53
Долинщина 40
«Доля». Див. Світлик Богдана
Донбас 18, 82
«Дор», стан. 49
«Дорош», б-к 50, 51
«Дорошенко». Див. Гошовський
Василь
Дрогобицька, (тепер в скл.
Львівської) обл. 39-44, 46, 47,
52, 53, 65, 74, 75
Дрогобич, м. Львівської обл. 13,
14, 44, 67
Дрогобиччина 14, 74
Дроздов В., ген.-май. МДБ 20
Дубик М. 17
Дубно, м. Рівненської обл. 55
«Дубовий», край. пров.
Див. Литвинчук Іван
Дужий Микола («М. К.», «Микола
Карівський», «Вировий», «Іван
Колос») 18, 29, 37, 39
Дужий Петро («Аркадій»,
«Панасенко», «Низовий Б. П.»,
«Павлович», «Просвіт'янин»)
18, 29, 36, 37, 39, 40, 42
Дужи, брати 39
«Дума Петро» («Дума П. Т.»).
Див. Маївський Дмитро
Дяків Осип («Горновий», «Осип
Горновий», «О. В. Горновий»,
«Артем», «Осипенко», «Юріїв»)
12, 17, 18, 29, 34, 36, 37, 39,
40, 43, 46, 47, 80, 84
Дяченко Михайло («Марко
Боєслав») 11, 16, 27, 29, 48, 78

Е

«Еней», пр. реф. проп. 101
«Еней», пров. 23
«Ераст». *Див.* «Омелян» («Ераст»,
«Чорний», «Крилан», «Т-33»)
Естонія 16
Естонці 34, 93, 94

Є

«Євген», реф. проп. *Див.* Поздик
Йосип
Євдокименко В. Ю. 9
Європа, Західна 81
Європа, Східна 55
«Єфрем». *Див.* Слободян Степан

Ж

Жарків, с. Бродівського р-ну
Львівської обл. 64
«Жест». *Див.* Гоцій Василь
Жилінський Ф. 61
Житомир, м. 12, 66
Житомирська, обл. 62, 82, 83, 86, 87
Житомирщина 82, 86-88
Жовква, м. Львівської обл. 36
Жовківський, р-н Львівської обл. 56
«Жук», окр. реф. проп.
Див. Бацяян Богдан
Журавнівський, р-н
Дрогобицької обл. 53
«Журба», коректор 67

З

«За волю нації», підп. в-ня 33, 34
«За волю України», підп. в-ня 28
«За Самостійну Державу»,
підп. в-ня 37
«За Самостійну Україну»,
підп. в-ня 28, 56
«За Українську Державу»,
підп. в-ня 28, 43
«За Україну», підп. в-ня 28
Забілий Руслан 17
Заболотцівський, (тепер у скл.
Бродівського) р-н
Львівської обл. 64
«Заграва». *Див.* Кудра
Володимир Пантелеймонович
Закерзоння 42, 75

«Залізняк». *Див.* Кравчук
Володимир Іванович
«Залісний», кр. реф. СБ.
Див. Ковальчук Опанас
Заліщицький, р-н
Тернопільської обл. 41, 76, 77
Запоріжжя, м. 15, 79, 89, 90
Запорізька, обл. 82, 89, 90
Запорозький Павло 66
Зарицька Катерина («Монета»,
«Уляна Кужіль» 11, 19, 30, 29,
42, 46, 47
Захід 36, 79
Західна Європа. *Див.* Європа,
Західна
Західна Україна. *Див.* Україна,
Західна
Західні українці. *Див.* Українці,
західні
Звіздівка, с. Костопільського р-ну
Рівненської обл. 63
Здіорук О. 9
Здіорук С. 9
«Зелений гай», край.
референтура проп. 36
Зеленко, друкар 57
«Зенко», охор. 46
«Зенко». *Див.* Ярема Григорій
Васильович
«Зенон». *Див.* Галаса Василь
Михайлович
Зибнев Б. *Див.* Зобнів Богдан
Павлович
Зінчук Арсентій Іванович 55
Зобнів Богдан Павлович
(«Миронич») 52, 53
«Зов крові», підп. в-ня 28, 62
Зозулі, с. Золочівського р-ну
Львівської обл. 68, 100
«Зозуляк», стан. 49
Золотопотіцький, (тепер
в скл. Бучацького) р-н
Тернопільської обл. 59
Золочівський, р-н Львівської обл.
32, 60, 68, 100
«Зот». *Див.* Хасевич Ніл
«Зруб». *Див.* Маївський Дмитро
ЗУЗ 23, 36, 37, 42, 53, 58, 68, 95
ЗЧ ОУН. *Див.* ОУН, ЗЧ

I

«I-606». *Див.* Гук Мирослав
ІБ 97
Івано-Франківськ, м. 13, 67
Івано-Франківська, обл. 39, 46-48,
52, 53, 61, 74, 75, 77, 78, 89
Іванченко Володимир 8, 11, 15, 33, 93
«Івась». *Див.* Ковалишин Іван
Семенович
«Ігор», пр. ГОСП 40, 43
«Ідея і Чин», підп. в-ня 17, 28, 37,
41, 42, 56
Ізмаїльська, (тепер в скл. Одесь-
кої) обл. 83
Ілівський, ліс 80
Ільків Ольга («Роксолана») 81
Ільницький Василь І. 14
Ільчина-Малиновська Стефанія
Іванівна («Оксана») 68, 69, 100
«Інформатор», підп. в-ня 28, 34, 56
«Інформаційні вісті», підп. в-ня 28, 42
«Ірка», друк. 77
Ісаєвич Ярослав Дмитрович, акад. 12
Іщук Олександр 11, 12, 16, 20,
21, 27, 32, 39, 83

K

«K-32». *Див.* Гук Мирослав
Кавказ, г. 34, 83
«Кайдаш», чл. КП. *Див.* Кузьма
Богдан Михайлович
Кам'янець-Подільська, обл.
Див. Хмельницька, обл.
Канада 11
Карів, с. Сокальського р-ну
Львівської обл. 36
«Карівський Микола». *Див.* Дужий
Микола
«Кармелюк», охор. 67
Карпати, г. 48, 66, 67
«Карпатський Л.». *Див.* Палідович
Михайло
«Карпович». *Див.* Медвідь Михайло
КДБ (КГБ, КГБ) 9, 10, 15, 16, 19,
20, 32, 34, 35, 91
Кентій Анатолій Вікторович 16
Київ, м. 10, 39, 42, 62-65, 67, 83, 88
Київська, обл. 62, 86, 87

«Київський». *Див.* Бусел Яків
Київщина 87
Кичера, г. 41, 43, 46
Ківерці (Каверці), с. (Рівненщина)
55
Кіровоградська, обл. 62, 82, 83
Кіровоградщина 87
«Клим», чл. ОУН 83
«Клим». *Див.* Слободян Степан
Клименко Олександр 14, 71
«Клименко», охор. 46
Климишин Микола 18
Клячківський Дмитро («Клим
Савур») 33, 65, 93, 96
Кобиловоки, с.
Теребовляського р-ну
Тернопільської обл. 59
Ковалишин Іван Семенович
(«Івась») 68, 69
Коваль Ф., комун. функціонер 64
Ковальчук Володимир 15, 83, 88
Ковальчук М., ген.-лейт. МДБ 52
Ковальчук Опанас («Залісний») 94
Ковальчук П. 10
Когут В. 58
Козак Микола («Смок», «Вівчар»,
«Степан Орач») 30, 33, 87, 93, 96
Козаківка, с. Болехівської
міськради Івано-Франківської
обл. 46, 47, 50, 51
Козацьке, с. Конотопського р-ну
Сумської обл. 86
Козівський, р-н
Тернопільської обл. 37
Кокін Сергій Анатолійович 17, 21
Кологори, с. Жидачівського р-ну
Львівської обл. 36
Кололин, с. Рогатинського р-ну
Івано-Франківської обл. 53
«Колос Іван». *Див.* Дужий Микола
Комлев А. 10
Кондратюк Р. 15
Конотопський, р-н Сумської обл. 86
Конференція поневолених народів
Східної Європи та Азії 55
Конюхи, с. Козівського р-ну
Тернопільської обл. 37
Корецький, р-н Рівненської обл. 63

Коростів, с. Сколівського р-ну
Львівської обл. 41, 44, 46
«Корч», охор. 55
«Корчак», пр. ГОСП 43
«Корчак», стан. 49
Корчин, с. Сколівського р-ну
Львівської обл. 40, 41, 44, 45,
47, 49, 50
Коршів, с. Коломийського р-ну
Івано-Франківської обл. 61
Косарчин Ярослав («Байрак») 86
«Косач», окр. проп. *Див.* Гук
Мирослав
Костенко А., нач. УМДБ 52
Костів Іван Матвійович
(«Француз») 44
Кочан Григорій Миколайович
(«Роман») 48-51
Кошилівці, с. Заліщицького р-ну
Тернопільської обл. 76
Кошова Ганна 60
«Кравець», кер. друк. 75
Кравчук Володимир Іванович
(«Залізник») 68, 69, 100
Кравчук Роман Миколайович
(«Петро», «Максим») 53, 54,
58, 68, 69, 80
Краковецький, (тепер в скл. Яво-
рівського) р-н Львів-
ської обл. 69
Кремль 85
Кривий верх, г. 40
«Крилан». *Див.* «Омелян» («Ераст»,
«Чорний», «Крилан», «Т-33»)
Кримська, обл. (тепер АР Крим) 83
«Кропива», підп. 57
Кругів, с. Золочівського р-ну
Львівської обл. 32
Крушельниця, с. Сколівського
р-ну Львівської обл. 44, 49, 50
Крюченко Уляна («Уляна Дніпро-
петровська») 16, 19, 30, 32
«К-с», кер. друк. 97
Кубань 83
Кудра Володимир
Пантелеймонович
(«Роман», «Заграда», «Орест»,
«ТМР», «Бурлака») 82

«Кужіль Уляна». *Див.* Зарицька
Катерина
Кузьма Богдан Михайлович
(«Кайдаш») 86
Кук Василь («Леміш») 17, 19, 29-
32, 34, 54, 68, 69, 80, 81
Кулик Микола 8
Куликівський, р-н (тепер у скл.
Жовківського) Львівської обл. 56
Кульчицька Олена, проф. 66
Кульчицький Станіслав
Владиславович, проф. 12, 17
Куп'як Дмитро 18
Кухарчук, коректор 61
«Куцин», чл. ОУН 83

Л

Лаба Василь 36
Лаврів Іван («Нечай») 67
Лапін Святослав Ілліч («Щербак») 55
«Лариса». *Див.* Голіната
Михайлина Семенівна
«Ларько». *Див.* Порендовський
Володимир Іванович
Латвія 16
Латиші 34, 93, 94
Левкович Ярослава 18, 27
«Левченко О.». *Див.* Галаса
Василь Михайлович
Лемик Люба. *Див.* Возняк Любов
Євгенівна
Лемик Микола 43
«Леміш». *Див.* Кук Василь
Леонтьєв А. М., нач. ГУББ 20
«Леся», друк. 71
Либохора, с. Сколівського р-ну
Львівської обл. 46, 49, 50, 74
Липа, с. Долинського р-ну Івано-
Франківської обл. 47
«Липа», друк. 71
«Лис», пр. ГОСП 40, 43, 45
Лисевич С. 61
Лисенко О. 9, 17
«Листок», стан. 49, 51
Литва 16
Литвинко Богдана. *Див.* Світлик
Богдана
Литвинчук Іван («Дубовий») 81, 82

Литовці 34, 93, 94
«Лицар». *Див.* Гасин Олекса
Личаківське, кладовище 36
Лівомога Георгій 88
«Лісовик», підп. в-ня 28
«Літопис УПА», підп. в-ня 11, 28
«Ліщина», охор. 67
Ліщини, с. Жидачівського р-ну
Львівської обл. 36
Ліщинський Зенон («Сайгор») 45
Логуш Омелян («Степанів О. І.») 29
«Лозовський Петро».
Див. Шухевич Роман
«Лопатинський». *Див.* Тимчій
Володимир
Лошицький О. 21
«Луговий». *Див.* Демчук Йосип
Лужки, с. Долинського р-ну
Івано-Франківської обл. 47
Луцьк, м. Волинської обл. 13, 15
Луцька Юлія 19
Луцький Олександр Андрійович
 («Андрієнко») 19
Луцький, р-н Волинської обл. 82
Львів, м. 7, 11-14, 16-18, 27, 33,
36, 37, 39, 41, 42, 44, 52, 54,
60, 61, 64-67, 75, 83, 87
Львівська, обл. 14, 26, 32, 36, 39,
40, 47, 54, 56, 60, 61, 64, 68,
69, 73-75, 78, 86, 100
Львівське, в-во 66
Львівщина 14, 18, 27, 67, 80
«Льолик», охоронець 101
«Люба». *Див.* Возняк Любов
Євгенівна
Любачівщина 18, 27
Любомльський, р-н Волинської
обл. 87

М

«М. К.». *Див.* Дужий Микола
Магерівський, (тепер у скл.
Жовківського) р-н
Львівської обл. 56, 64
Маївський Дмитро («П. Т. Дума»,
«Петро Дума», «Зруб», «Тарас»)
29, 36, 37, 39, 40, 42-44, 46
Майоров М. 10

Макар Юрій Іванович, проф. 15
Макар Володимир 11
«Макар», надр. реф. СБ 60
Макіївка [Матіївка], с.
Тучинського р-ну.
Див. Матіївка, с. Гощанського
р-ну Рівненської обл.
«Максим» («Голун»), рай. реф. СБ 67
«Максим», надр. пров. 63
«Максим». *Див.* Кравчук Роман
Миколайович
Маланчук («Тихий»)
Див. Ковалишин Іван
Семенович
Маланчук Ф. 9
Малий Омеляник, (тепер не
існує) с. Луцького р-ну 82
Малимон Іван Іванович
 («Артем», «Бджола» [«Пчола»],
«Омелян», «МММ», «22») 87
«Малі друзі», підп. в-ня 28, 91
Малярчин Дарія Семенівна
 («Дарка», «Оксана») 47
«Марійка», підп. 86
«Марія», друкарка надр. пров. 67
«Марія», ред. 57
Марків Андрій («Андрусь») 44
Мартин М. 39
«Маруся», зв. *Див.* Римик Марія
Марушак Йосип 60
Марущенко О. 9
Марчук Володимир
Станіславович 14
Марчук Ігор 12
Матіївка, с. Гощанського р-ну
Рівненської обл. 57
Матушів, г. 75
Мауер, зав. складом 57
МВС 19, 20, 34, 35, 57-59, 89, 91
МДБ 7-9, 16, 17, 19, 20, 26, 28, 33-35,
39-49, 51-54, 59-65, 67-76, 78, 80,
83, 85-88, 90, 91, 93, 98, 100
Медвідь Михайло («Карпович») 39
Межирічі, рай. центр. *Див.* Великі
Межирічі, с. Корецького р-ну
Рівненської обл.
Мельник Василь Іванович
 («Хмель») 76
Мельников (Мельніков) Л., секр.
ЦК КП(б)У 65

Мельничуки, з с. Пітушків 65
Мизак Нестор Степанович 15
Миколаївська, обл. 82
Миколаївський, р-н Львівсь-
кої обл. 38
Миколаївські, ліси 46
Мимсак Леся Володимирівна 70
«Мирон», охор. 46
«Мирон», чл. ОУН 58
«Мирон». *Див.* Рибак Петро Матв.
Мироненко, заст. мін. МДБ 52
«Миронич». *Див.* Зобнів Богдан
Павлович
«Миронко», пр. ГОСП 43
«Мирослава», друк. 45
«Михайло», б-к 77
«Михась», чл. ОУН 83
«Мітька». *Див.* Скорський
Григорій Олександрович
Млинівський, р-н
Рівненської обл. 93
«МММ». *Див.* Малимон Іван
Іванович
«Могила». *Див.* Сак Пантелеймон
«Модест». *Див.* Цмоць Кость
Моквин, с. Костопільського р-ну
Рівненської обл. 56
Мокротин, с. Жовківського р-ну
Львівської обл. 36
Молдавська РСР 83
Молень Ян. *Див.* Порендовський
Володимир Іванович
«Молодий революціонер», підп.
в-ня 28, 33, 34, 91, 93, 96
Монастириський, р-н
Тернопільської обл. 76
«Монета». *Див.* Зарицька Катерина
Мороз Володимир 8, 11, 12, 14,
36, 37, 39, 41, 43, 46
Мороз М., нач. УМДБ 52
«Мороз», окр. проп. 64
«Моряк», чл. ОУН 83
Москва, м. (Росія) 10, 20, 42
«Москва», ПЗК 81, 82
Мостиський, р-н Львівської обл. 26
Мотичко Іван Пантелейович 76,
77, 99
Мотичко Марія Олександр. 77, 99

Мотичко Надія Іванівна 77
Мотичко Ореста Іванівна 77, 99
Мотичко, родина 76, 77
«Мрія». *Див.* Голіната Михайлина
Семенівна
Мудра Надія 16
Мукусей І. В. 55
Мшанець, с. Теробовляського р-ну
Тернопільської обл. 59
Мюнхен, м. (Німеччина) 17, 42

Н

«На допомогу пропагандистам»,
підп. в-ня 28
«На зміну», підп. в-ня 28, 85
«На чатах», підп. в-ня 28, 91
Нагоряни, с. Заліщицького р-ну
Тернопільської обл. 76
Наддніпрянці 28, 80, 83-86
Наддніпрянщина 15, 23, 79, 80,
81, 83, 85-88
Надзбручанщина 15
«Надя». *Див.* Якимович Надія
«Назар». *Див.* Тарановський
Микола Іларіонович
«Назаревич В.». *Див.* Галаса
Василь Михайлович
«Наступ». *Див.* Гнибіда Петро
Васильович
«Наш фронт», підп. в-ня 56
«Неситий», рай. пров.
Див. Римарчук Дмитро
«Нестерович Дям'ян».
Див. Степаняк Михайло
«Нечай», окр. пров. *Див.* Лаврів Іван
«Низовий Б. П.».
Див. Дужий Петро
Ніколаєва Наталія 12, 16, 83
Німецька армія (війська) 22, 36
Німецька жандармерія 37
Німеччина 66
Німці 22, 37, 43, 66, 79
НКВС (НКВД) 9, 15, 16, 20, 28,
34, 35, 38, 39, 56, 91
НКДБ 16, 19, 20, 28, 34, 35, 39,
40, 55-58, 91
Нова Скварява, с. Жовківського
р-ну Львівської обл. 56

Ново-Стрілищанський, р-н
Дрогобицької обл. 40
Новошени, с. Жидачівського р-ну
Львівської обл. 52, 53
Нью-Йорк, м. (США) 11, 17

О

«Об'єкт № 39» УМДБ 54
Огоновська Марія 37
Огороднік Валерій 8, 15
«Одеса», ПСК 30, 62, 63, 87
Одеська, обл. 82, 86
Озеряни, с. Боршівського р-ну 60
«Окріп», кер. окр. техланки 64
«Оксана». *Див.* Якимович Надія
«Оксана». *Див.* Ільчина-
Малиновська Стефанія Іванівна
«Оксана». *Див.* Малярчин Дарія
Семенівна
«Оксана». *Див.* Фоя Людмила
«Олег», програма ОУН 82
«Олег». *Див.* Філіповський Микола
«Олекса». *Див.* Пеленський Іван
«Олена», друкарка 101
Олеский, (тепер у скл. Буського)
р-н Львівської обл. 86
«Омелян» («Ераст», «Чорний»,
«Крилан», «Кри-н», «Т-33») 66, 67
«Омелян». *Див.* Малимон Іван
Іванович
Онишко Леся 11, 42
«Орач Степан». *Див.* Козак Микола
«Орест», б-к 46, 51
«Орест». *Див.* Кудра Володимир
Пантелеймонович
Орининський, р-н Кам'янець-
Подільської обл. 70
Орив, с. Сколівського р-ну
Львівської обл. 41, 44, 49, 50
«Орлан», кр. пров. *Див.* Галаса
Василь Михайлович
«Орлик», програма ОУН 81-83
Орвачик, с. Сколівського р-ну
Львівської обл. 46
Осетров, ген.-май. Смерш 55
«Осип». *Див.* Білінський Василь
Семенович
«Осипенко». *Див.* Дяків Осип

Острог, м. Рівненської обл. 13
Острозький, р-н Рівненської обл.
71, 72, 74
ОУН 7-9, 11-20, 22-24, 26-37, 39, 41,
43-57, 60-65, 67-82, 84-94, 96,
98, 100, 101
ОУН(б) 7, 8, 11, 13, 15, 16, 32, 39,
85, 87, 88, 93, 94, 96
ОУН(м) 8
ОУН, друкарня «Вінниця» 36
ОУН, друкарня «ім. В. Робітниць-
кого» 32, 33, 93, 94, 95
ОУН, друкарня «ім. Д. Клячківського –
Клима Савура» 32, 93, 95
ОУН, друкарня «ім. Д. Маївського –
Тараса» 32, 95, 96
ОУН, друкарня
«ім. Є. Коновальця» 62
ОУН, друкарня «ім. Євгена
Легенди». *Див.* ОУН, друкарня
«Полтава»
ОУН, друкарня «ім. І. Климова –
Легенди» 32, 36, 94, 96
ОУН, друкарня «ім.
Лопатинського» 14, 65, 67
ОУН, друкарня «ім. М. Дубового»
95, 96
ОУН, друкарня «ім. М. Козака –
Вівчара» 32, 94, 96
ОУН, друкарня «ім. М. Міхновського».
Див. ОУН, друкарня «імені
Я. Старуха – Стяга»
ОУН, друкарня «ім. П. Сак –
Могили» 32, 96
ОУН, друкарня «ім. Симона
Петлюри» 70, 87
ОУН, друкарня «ім. Тараса
Шевченка» 72, 73, 97
ОУН, друкарня «ім. Я. Бусела –
Київського» 32, 93, 95
ОУН, друкарня «ім.
Ярослава Старуха – Стяга»
70, 75, 76, 87
ОУН, друкарня «ім. І. Литвинчука –
М. Дубового» 32
ОУН, друкарня «Наступ» 70
ОУН, друкарня «Полтава» 36
ОУН, друкарня «Прага» 36

ОУН, ЗЧ 42
ОУН, III-ій НВЗ 84
ОУН, СБ 45, 53, 60, 66, 67, 74, 86, 94
ОУН, Юнацтво 37
Оунівці. *Див.* ОУН
ОУН-СД 55
Охримович Василь («Грузин») 19, 54

П

Павельчук, чл. ОУН 57
«Павло», кер. друк. 62, 63
«Павло», пр. ГОСП 43
«Павлович». *Див.* Дужий Петро
«Павлюк». *Див.* Попович Юрій
Пагіря Олександр 8, 15
Палідович Михайло
 («Л. Карпатський»,
 «Ю. Херсонець») 30
Панас Михайло 58
«Панасенко». *Див.* Дужий Петро
Панчук С. 56
Паньків Богдан Михайлович
 («Буря») 53
Парашка, г. 40-45
Патриляк Іван К. 17
Пеленський Іван («Олекса») 39
Пеленський Любомир 36
«Перелесник». *Див.* Фоя Людмила
Перемиський, пов. (Польща) 66
Перемисьль, м. (Польща) 46, 66
Перемисьщина 66
«Перун», реф. проп. 23
«Петро». *Див.* Кравчук Роман
 Миколайович
ПЗУЗ 16, 19, 30-34, 65, 81, 86,
 87, 90, 93, 94
Пиріг, міліціонер 88
Південна Україна. *Див.* Україна,
 Південна
Підбузький, р-н Дрогоби-
 цької обл. 65
Підгаєцький, р-н Тернопіль-
 ської обл. 58
Підкамінський, (петер в скл.
 Бродівського) р-н
 Львівської обл. 64
Пітушків, с. Млинівського р-ну
 Рівненської обл. 33, 65, 93

Плісак Юлія. *Див.* Луцька Юлія
«Повстанець», підп. в-ня 37, 42
Поділля 87
«Поділля», КП ОУН 58, 59, 76, 86, 87
Поздик Григорій Пилипович 26, 59
Поздик Йосип Григорович
 («Євген») 26, 59
Позичанюк Йосип («Устим Чубенко»,
 «Шугай», «Шаблюк») 30, 36-38
Полісся 15, 94
«Політенко П.».
 Див. Янишевський Степан
«Полтава Петро». *Див.* Федун
 Петро
«Полтавець», охор. 77
«Полтавець». *Див.* Василенко
 Петро
Полтавська, обл. 62
Польова Юлія 87
Польща 41, 43, 46, 67, 75
Полюга Любомир 18
Поляки 28, 66
Поморяни, смт. Золочівського р-ну
 Львівської обл. 61
Поперека, ген.-май. МДБ 60, 73
Попик В. 10
Попович Юрій («Павлюк») 19, 46-48
Порендовський Володимир
 Іванович («Вовк», «Гордій»,
 «Семенюк», «Десна»,
 «Ларько», «К. Вірлінів», «15»)
 19, 30, 36, 40-42, 47
Посівнич Микола 8, 18
Потічний Петро Й., проф. 8, 11, 25
Прибалтика 34
Приходченко, п/полк. НКВС 56
Пришляк Євген («Чернець») 19
«Пробоем», підп. в-ня 62
Прокоп Мирослав («Володимир») 36
Прокопович Григорій 92
«Промінь», надр. реф. проп.
 Див. Черевко Дмитро
Пронькін Ігор Олексійович
 («Беркут») 63
«Пропагандист», підп. в-ня 28
«Просвіта», т-во 37, 66
«Просвітянин». *Див.* Дужий Петро
«Професор». *Див.* Гонтар Хризанф

Луківський Я. 61
Пушкін, май. МДБ 78
«Пчола». *Див.* Малимон Іван
Іванович
Пшеницька Анна Луківна.
Див. Малярчин Дарія Семенівна
П'ятихатки, м. Дніпро-
петровської обл. 83
П'ятничани, с. Чемеровецького р-ну
Хмельницької обл. 70, 87

Р

Рабінович, кап. НКДБ 39
Радехівський, р-н Львівської обл. 74
«Радич В.». *Див.* Богдан Ярослав
«Радіовісті», підп. в-ня 28, 33
«Радіоінформатор», підп. в-ня 28
Радянський Союз. *Див.* СРСР
«Рамзенко Всеволод».
Див. Богдан Ярослав
«Революціонер-пропагандист»,
підп. в-ня 28
Репехів, с. Жидачівського р-ну
Львівської обл. 36
Рибак Петро Матвійович
(«Мирона») 74
Римаренко Ю. 9
Римарчук Дмитро («Неситий») 82
Римик Марія («Маруся») 40
Рівне, м. 11, 57, 87
Рівненська, обл. 55-57, 61-63,
65, 71, 72, 74, 82, 93
Рівненщина 11, 33
«Рідна школа», гурток 66
«Рішард». *Див.* Сусік Дмитро
Рогатинський, р-н
Івано-Франківської обл. 53
«Роксолана». *Див.* Ільків Ольга
«Роман», б-к. *Див.* Кочан Григорій
Миколайович
«Роман», окр. пров. *Див.* Кудра
Володимир Пантелеймонович
«Роман». *Див.* Титко Святослав;
Романина Ярослава.
Див. Левкович Ярослава
Романюк Михайло В. 11, 14, 18,
39, 52
Ромаяк Мирослав Миколайович
12, 14, 15

«Ромко». *Див.* Бацян Богдан
Ростов-на-Дону, м. (Росія) 83
«Рубач», чл. ОУН 83
Рудницький М. 9
Румуни 28
«Руслан», надр. пров. 71
Русначенко Анатолій 16, 30
«Ручай», пр. ГОСП 40, 43

С

«Савур Клим». *Див.* Клячківський
Дмитро
«Савченко Зенон». *Див.* Галаса
Василь Михайлович
Савченко С., мін. МДБ 55, 60
Савчин Марія 18, 19, 27, 32, 34,
45, 93
Савчук Лев 64
Садовський І. 60
«Сайгор», окр. реф. СБ.
Див. Ліщинський Зенон
Сак Пантелеймон («Могила») 95
Самбір, м. Львівської обл. 66
Самбірщина 30, 67
«Самостійна Україна», підп. в-ня 28
Самостійна Українська Держава
Див. УССД
Сапрун Северин, проф. 66
Сараєв Р., полк. МДБ 20
Сарненський, р-н
Рівненської обл. 55
Сахаров, кап. МДБ 72
СБ ОУН. *Див.* ОУН, СБ
«Світлана» [«Світляна»].
Див. Світлик Богдана
Світлик Богдана (Литвинко,
«Світлана» [«Світляна»], «Ясна»,
«Доля», «Марія Дмитренко»)
14, 30, 40, 43, 45-47
«Север». *Див.* Федун Петро
Миколайович
«Семенюк». *Див.* Порендовський
Володимир Іванович
Сеник Ірина 92
Сенюк Михайло Григорович
(«Скритий» [«Скритний»]) 53
«Сергій», підп. 83
Сергійчук Володимир 17

- Середня Азія. *Див.* Азія, Середня Сибір 81
- Сивок І., стрибок 65
- Сидор Василь («Шелест») 19, 41, 42, 80
- «Синій». *Див.* Старух Ярослав
- Сідлер, прац. газ. 61
- Січко Петро 92
- Скала-Подільська, м.
Борщівського р-ну
Тернопільської обл. 70
- Скала-Подільський, (тепер в скл. Борщівського) р-н Тернопільської обл. 59
- Скварява-Нова, с. *Див.* Нова Скварява, с. Жовківського р-ну Львівської обл.
- «Скоб», окр. пров. 77
- Сколе, м. Львівської обл. 41
- Сколівський, р-н Львівської обл. 39-44, 46, 47, 65
- Сколівщина 39, 40, 41, 43
- Скорський Григорій
Олександрович («Мітька») 72
- «Славко». *Див.* Гішка Стефан Григорович
- Славський, р-н Дрогобицької обл. 39, 46, 47, 65
- Слобода Долинська, с.
Долинського р-ну
Івано-Франківської обл. 40
- Слободян Степан («Клим», «Єфрем») 48, 82, 83
- Словаки 28
- «Слюсар», надр. пров. 33
- «Смерш» 54, 55
- Смик, друкар 57
- «Сміливий», підрай. пров. 57, 58
- «Смок». *Див.* Козак Микола
- Смолій Іван Васильович 44
- «Сноб'як». *Див.* Блозовський Михайло
- Советский Союз. *Див.* СРСР
- Содоль Петро 11
- Сокальський, р-н Львівської обл. 36
- «Сокіл», спорт. т-во 66
- «Соловей» («Осип»), обл. реф., к-р б-ки 66, 67
- Соснівський, (тепер в скл. Березнівського) р-н Рівненської обл. 78
- СРСР (СССР) 9, 10, 20, 26, 28, 31, 33, 34, 52, 66, 67, 69, 81, 82, 84, 85, 90-92, 97
- Станіславів (Станіслав), м.
Див. Івано-Франківськ, м.
Станіславівщина 89
- Станіславська, обл.
Див. Івано-Франківська, обл.
- Стара Ягільниця, с. Чортківського р-ну Тернопільської обл. 70
- Старух Ярослав («Стяг», «Стояр», «Ярлан», «Синій») 29, 36, 37, 42, 43, 44
- Стасюк Олександра 7, 8, 12, 13, 24-30
- Стахів Євген 18
- Стебельський Степан («Хрін») 75
- Стебник, м. Львівської обл. 44
- «Стеמיד», окр. пров. 94
- «Степан», кр. пров. 78
- «Степан», чл. ОУН 58
- «Степанів О. І.». *Див.* Логуш Омелян
- Степаняк Михайло («Дем'ян Нестерович», «Дмитрів») 18, 29
- «Стояр». *Див.* Старух Ярослав
- Стрибки (стребки, істребки). *Див.* ІБ
- «Стрибун Д.». *Див.* Галаса Василь Михайлович
- Стрий, м. Львівської обл. 14
- Стрийщина 43
- «Стяг». *Див.* Старух Ярослав
- СУЗ 94, 95
- Сумська, обл. 86
- Сумщина 86
- Сураж, с. Шумського р-ну Тернопільської обл. 72
- Сусік Дмитро («Рішард») 18, 36-39
- Сут В. 21
- Сушки, с. Коростенського р-ну Житомирської обл. 82
- Схід 79-82, 86, 88, 91
- «Схід», окр. пров. ОУН 69
- Східна Європа. *Див.* Європа, Східна
- Східна Україна (Східні області України). *Див.* Україна, Східна

Східні українці (східноукраїнське населення). *Див.* Українці, східні
Сюстрик С. 61
Сяноцький, пов. (Польща) 43

Т

«Т-33». *Див.* «Омелян» («Ераст», «Чорний», «Крилан», «Т-33»)
Тарановський Микола
Ларіонович («Назар») 72
Тарановський Михайло
Ларіонович («Яструб») 72
«Тарас». *Див.* Маївський Дмитро
«Тарас». *Див.* Бацяня Богдан
«Тарас». *Див.* Гнивіда Петро
Васильович;
Тартак, с. (тепер урочище)
Дубенського р-ну
Рівненської обл. 55
Теребежі, с. Буського р-ну
Львівської обл. 40
Теребовлянський, р-н
Тернопільської обл. 59
Тернопільська, обл. 15, 37, 41,
58, 59, 70-77, 90, 98
Тернопільщина 15, 26, 58, 75, 87
Тершаковець Зиновій («Федір»,
«Чагрів») 11, 30, 47
Тесля Ярослав 64
Тимчій Володимир
(«Лопатинський») 14
Тинне, с. Сарненського р-ну
Рівненської обл. 55
Тисова, с. Перемиського пов.
(Польща) 66
Тисовець, с. Сколівського р-ну
Львівської обл. 46
Титко Святослав («Роман») 63
Тішкін Євген 68
«ТМР». *Див.* Кудра Володимир
Пантелеймонович
Товсте, смт. Заліщицького р-ну
Терн. обл. 76, 77, 87, 98, 99
Торонто, м. (Канада) 11, 12, 15,
17, 18, 27, 33, 36, 37, 39, 41,
42, 52, 64, 65, 83
Трач Є. 61
«Тризуб», підп. в-ня 64, 65

Троян Яків 89
Трускавець, м. Львівської обл. 44
«Тур». *Див.* Шухевич Роман
Турківський, р-н Львівської обл.
47, 65
Турківщина 30
Тухля, с. Сколівського р-ну
Львівської обл. 47, 50, 51
Тучинський, (тепер в скл.
Гошанського) р-н
Рівненської обл. 57

У

УГВР 14, 18, 28-30, 33, 94, 96
Угорці 28
Україна 7-10, 12, 14, 15, 17,
20, 22, 28, 29, 31-37, 39, 40,
42-54, 59, 60, 62, 64, 66, 68,
77, 79-85, 88, 89, 90-92, 94-96
Україна, Західна 21, 23, 24, 28,
65, 66, 75, 78, 79-81, 86
Україна, Південна 15, 28, 79, 82,
83, 85, 89
Україна, Східна 15, 28, 62, 70, 79,
80-83, 85, 86, 88, 89
Україна, Центральна 15, 28, 62,
70, 79, 80, 82, 83, 85, 89
Українська держава. *Див.* Україна
Український народ (населення).
Див. Українці
«Український перець», підп. в-ня 37
«Український робітник», підп. в-ня 28
«Українські діти», підп. в-ня 91
Українці 9, 10, 22-24, 28, 29, 34,
42, 55, 60, 77, 80, 81, 83-85,
88-92, 93-97
Українці, західні 80, 90, 91
Українці, східні 79-81, 91
«Улас», край. пров. *Див.* Бей Василь
«Улас», підп. 63
УПА 7-9, 11, 12, 14, 20, 24, 25,
28, 29, 35, 52, 55, 56, 62, 66,
67, 70, 73, 92, 94
УПА-Захід 18, 42
УРСР 8, 9, 16, 17, 19, 20, 32, 35,
39, 42, 44, 47, 52, 58-61, 63-65,
67-70, 73, 78, 82, 86-89, 91, 92
УССД 42, 89, 94, 95

УССР (Українська ССР).
Див. УРСР
Устя-Зелене, с. Монастирського
р-ну Тернопільської обл. 76
УЦК 66
УЧХ 19
«Ущелина», спецоперація МДБ 44

Ф

Фарило Михайло
(«М. Горський») 30
«Федір», край. пров.
Див. Тершаковець Зиновій
«Федорович». *Див.* Шухевич
Роман
Федун Петро Миколайович
(«Петро Полтава», «Север») 11,
14, 16, 18, 19, 28, 32, 34, 36, 37,
39-47, 49-54, 75, 78, 80, 84
Фіалковський, секр. обкому 65
Філіповський Микола («Олег») 38, 39
Фоя Людмила («Оксана»,
«Перелесник») 11, 19, 33, 30, 93
«Француз». *Див.* Костів Іван
Матвійович
Фрасуляк Степан («Хміль») 17

Х

Хавалка Ю. 60
Хамазюк І. 10
Харків, м. 12, 20, 21
«Харків», програма ОУН.
Див. «Орлик», програма ОУН
Харківська, обл. 83
Хасевич Ніл («Зот») 30, 31, 34,
73, 87, 90
«Херсонець Ю.». *Див.* Палідович
Михайло
Херсонська, обл. 82
«Хмель». *Див.* Мельник Василь
Іванович
Хмельницька, обл. 62, 69-71, 76,
77, 87
Хмельницький Богдан, гетьм. 42
Хмельниччина 87
«Хміль». *Див.* Фрасуляк Степан
Ходаки, с. Шумського р-ну
Тернопільської обл. 72

«Холодний Яр», надр-н ОУН 67
Хренов (Хренов), лейт. МДБ 72
«Хрін», підп. в-ня 77
«Хрін», сот. *Див.* Стебельський
Степан
Хрущов Микита 64

Ц

Цвєтухін, нач. НКДБ 55
Центральна Україна.
Див. Україна, Центральна
Цмоць Кость («Модест») 38

Ч

ЧА 13, 22, 28, 36, 55, 69, 79, 82,
94, 95, 97
«Чагар». *Див.* Шухевич Роман
«Чагрів». *Див.* Тершаковець
Зиновій
Червоноармійці (Червона армія).
Див. ЧА
Черевко Дмитро («Промінь») 67
Черкаська, обл. 62
«Чернець». *Див.* Пришляк Євген
Чернилява, с. Яворівського р-ну
Львівської обл. 69
Чернів, с. Рогатинського р-ну
Івано-Франківської обл. 53
Чернівеччина 15
Чернівці, м. 15, 26, 67
Чернігівська, обл. 83, 89
Чернігівщина 89
Чех Роман 64
Чехи 28
Чехословаччина 41, 42
«Чорний Ліс», підп. в-ня 28
«Чорний». *Див.* «Омелян» («Ераст»,
«Чорний», «Крилан», «Т-33»)
Чортківський, р-н
Тернопільської обл. 70
«Чубенко Устим».
Див. Позичанюк Йосип
«Чуприна», охор. 46
«Чучупака», підп. 83

Ш

«Шаблюк». *Див.* Позичанюк
Йосип
Шанайда Іван («Данило») 59

«Шахтар». *Див.* Бусел Яків
«Шелест». *Див.* Сидор Василь
Широкий Верх, г. 41
Шишка Павло Лазарович 90
«Шлях перемоги», підп. в-ня 28
Шорубалка І., полк. МДБ 20
«Шпак», госп. реф. *Див.* Благий
Зиновій
Шпіцер Василь 14
«Шугай», б-к 51
«Шугай». *Див.* Позичанюк Йосип
Шульженко Б. 10
Шумляни, с. Підгаєцького р-ну
Тернопільської обл. 58
Шумський, р-н
Тернопільської обл. 72-74
Шухевич Роман («Петро
Лозовський», «Чагар»,
«Федорович», «Тур») 11, 18,
19, 29-31, 38, 40, 42, 43, 46,
47, 80, 81
Шухевич Юрій Романович 92

Щ

«Щербак», зав. окр. друк.
Див. Лапін Святослав Ілліч
Щур Ю. 15, 79, 87

Ю

«Юнак», підп. в-ня 28, 37, 91
Юнацтво ОУН. *Див.* ОУН,
Юнацтво
«Юні друзі», підп. в-ня 28
«Юріїв». *Див.* Дяків Осип
«Юрко», б-к 46
«Юрко», кухар 51
Юрчак Марія 38, 39
Юшківці, с. Жидачівського р-ну
Львівської обл. 36-38

Я

«Я». *Див.* Галаса Василь
Михайлович

Яблунівський, р-н Станіславської
обл. 89
«Явір», надр. реф. проп. 60
Яворів, м. Львівської обл. 69
Яворівський, р-н Львівської обл. 73
Яворський Мирослав. *Див.* Гук
Мирослав
Якимець Кирило («Бескид») 64
Якимів Євген Миколайович
 («Богдан») 53
Якимович Надія («Оксана»,
«Надя») 40, 43, 46, 61
Ямельниця, с. Сколівського р-ну
Львівської обл. 41, 43, 44, 49, 50
Янишевський Степан
 («Далекий», «О. Далекий»,
«П. Політенко», «П. Воленко»)
19, 30, 33, 62, 63, 87, 93
«Янко», пр. ГОСП 43
Яполють, с. Костопільського р-ну
Рівненської обл. 63
Ярема Григорій Васильович
 («Зенко», «Діброва») 53
«Ярлан». *Див.* Старух Ярослав
Яроповичі, с. Андрушівського р-ну
Житомирської обл. 87
Ярослав, м. (Польща) 66
«Ярослав», надр. пров. 63
«Ярославич В.». *Див.* Богдан
Ярослав
Ярош В. 61
«Ярошенко», підп. 23
«Ясен». *Див.* Вінтонів Василь
Миколайович
«Ясна». *Див.* Світлик Богдана
«Яструб». *Див.* Тарановський
Михайло Іларіонович
Ятвяги, с. Жидачівського р-ну
Львівської обл. 36
Яцчак Дарія Іванівна.
Див. Якимович Надія
Яцьків Юлія Олексіївна («Верба») 44

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР

- АБН** – Антибільшовицький Блок Народів
Агітпроп – агітація і пропаганда
Арк. – аркуш
ББ – боротьба з бандитизмом
БФ – Бойовий Фонд [ОУН] (бофони)
ВВ – внутрішні війська
Вип. – випуск
ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
ВО – воєнна округа [УПА]
ВУЧК – Всеукраїнская чрезвычайная комісія (Всеукраїнська надзвичайна комісія [для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та службовими злочинами])
ВЧ – апарат зв'язку «високої частоти»
ГДА – Галузевий державний архів
ГОСП – Головний Осередок Пропаганди [ОУН]
ГПУ – Головне політичне управління [при НКВС]
ГУББ – головне управління відділу боротьби з бандитизмом [НКВС]
ГУП – Група українських підпільників
д.і.н. – доктор історичних наук
див. – дивися
Донбас – Донецький [вугільний] басейн
ЗУЗ – Західні Українські Землі
ІБ – істребительні батальйони (винищувальні батальйони, істребки, стрєбки)
ім. – імені
ін-т – інститут
К. – Київ
к.і.н. – кандидат історичних наук
кг – кілограм
КГБ – Комітет государственной безопасности
КДБ – Комітет державної безпеки
км – кілометр
КНУ – Київський національний університет
КП – крайовий провід [ОУН]
КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
Л. – Львів
ЛНБ – Львівська наукова бібліотека
м. – місто; містечко
М. – Москва
МДБ – Міністерство державної безпеки
мм. – місяці
НАН – Національна академія наук
НБУ – Національний банк України
НКВД – Народний комісаріат внутрішніх дел
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
НУ – національний університет
ОУН – Організація Українських Націоналістів
ОУН(б) – Організація Українських Націоналістів (бандерівців)
ОУН(м) – Організація Українських Націоналістів (мельниківців)
ОУН-СД – Організація Українських Націоналістів – Самосрійників-Державників
ПЗК – північно-західний край [ОУН]
ПЗУЗ – Північно-Західні Українські Землі
ППШ – пістолет-пулеміот Шпагіна (радянський пістолет-кулемет)
проф. – професор
ПСК – південно-східний край [ОУН]
р. – рік
р. н. – рік народження
Рад. – радянський
ред. – редактор
рр. – роки
РРП – районна референтура пропаганди [ОУН]

с. – сторінка; село
СБУ – Служба безпеки України
Смерш – Смерть шпіонам
 (радянська контррозвідка)
Спр. – справа
СРСР – Союз Радянських
 Соціалістичних Республік
СССР – Союз Советських
 Соціалістических Республік
СХ – східняки
Т. – том
т. д. – так далі
т. зв. – так званий
т. ч. – [в] тому числі
ТТ – Тульський, Токарева
 (радянський пістолет)
УГВР – Українська Головна
 Визвольна Рада
УМДБ – Управління міністерства
 державної безпеки
УПА – Українська Повстанська
 Армія
Упор. – упорядник

УРСР – Українська Радянська
 Соціалістична Республіка
УССД – Українська Самостійна
 Соборна Держав
УССР – Українская Советская
 Соціалістическая Республіка
УЦК – Український Центральний
 Комітет
УЧХ – Український Червоний Хрест
Ф. – фонд
ФЗО – [школи] фабрично-
 заводського обучения [навчання]
ФП – фонд переглянутих [справ]
ЦДАВО – Центральний державний
 архів вищих органів влади та
 управління України
ЦДАГО – Центральний
 державний архів громадських
 об'єднань України
ЦДВР – Центр дослідження
 визвольного руху
Ч. – число
ЧА – Червона армія

ПЕРЕЛІК ФОТОГРАФІЙ ТА ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Загальний вигляд ліквідованої МДБ підпільної друкарні ОУН в м. Товсте Тернопільської області 07.05.1951 р.
Добре видно шрифт, кліше, зброю тощо. 98
2. Підпільники, які загинули в часі ліквідації чекістами підпільної друкарні в м. Товсте 07.05.1951 р. 98
3. Хата Івана Мотичка в м. Товсте, під якою був облаштований бункер з підпільною друкарнею 99
4. Мотичко Марія Олександрівна (в'язничне фото) 99
5. Мотичко Іван Пантелейович (в'язничне фото) 99
6. Мотичко Ореста Іванівна (в'язничне фото) 99
7. Загальний вигляд частини речей вилучених органами МДБ з підпільної друкарні ОУН 14.06.1949 р. в бункері біля с. Зозулі Золочівського району Львівської області 100
8. Ільчина-Малиновська Стефанія Іванівна («Оксана») 100

9. Підпільники, які загинули 14.06.1949 р. в бункері біля с. Зозулі Золочівського району Львівської області. Зліва направо: Стефанія Ільчина («Оксана»), Білінський Василь Семенович («Осип»), Кравчук Володимир Іванович («Залізник») 100
10. «Олена» – друкарка Болахівського районного проводу ОУН (загинула у березні 1950 р.) і «Льолик» – охоронець референтури пропаганди Болахівського районного проводу ОУН (загинув восени 1948 р.) 101
11. «Олена» – друкарка Болахівського районного проводу ОУН (загинула у березні 1950 р.) і «Еней» – працівник референтури пропаганди Калуського окружного проводу ОУН (був заарештований чекістами у 1949 р.) 101
12. Література, листівки, кліше з друкарським шрифтом, зброя та інші речі, вилучені чекістами 19 лютого 1950 р. під час ліквідації Острозького надрайонного проводу ОУН 101

ЗМІСТ

ВСТУП	7
ІСТОРІОГРАФІЯ	9
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	17
СТВОРЕННЯ ТА ОБЛАШТУВАННЯ ПІДПІЛЬНИХ ДРУКАРЕНЬ	21
ТЕМАТИКА ТА НАКЛАДИ ПІДПІЛЬНИХ ВИДАНЬ	27
СТАТИСТИКА КДБ УРСР ПРО КІЛЬКІСТЬ ДРУКАРЕНЬ ОУН	35
ПРИКЛАДИ ВИЯВЛЕНИХ ТА ЛІКВІДОВАНИХ РАДЯНСЬКИМИ СПЕЦСЛУЖБАМИ ПІДПІЛЬНИХ ДРУКАРЕНЬ	36
ПОШИРЕННЯ ВИДАНЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДРУКАРЕНЬ ОУН В ЦЕНТРАЛЬНІЙ, ПІВДЕННІЙ ТА СХІДНІЙ УКРАЇНІ	79
ВИСНОВКИ	90
ДОДАТКИ	93
ПОКАЖЧИК	102
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР	118
ПЕРЕЛІК ФОТОГРАФІЙ ТА ІЛЮСТРАЦІЙ	119

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Літопис УПА – це серійне книжкове видання. Його завдання – опублікувати, з дотриманням джерельної точності, документи й матеріали до історії УПА, а також стимулювати й видавати праці про діяльність УПА та історію України того періоду взагалі. Кожний том або група томів Літопису присвячені окремим темам і мають назву. Частина томів охоплює історію УПА за певний період на більших територіях, як, наприклад, на Волині, в Галичині, на українських землях під Польщею тощо. Кожна з цих територій може мати два – три, а то й більше томів. Додаткова серія книжок буде присвячена загальним темам, або збірникам спогадів, праць, або може бути книжкою одного автора на якусь тему. Збірники появляються не періодично, а в залежності від підготовки й опрацювання наступного тому. Нумерація книжок Літопису може йти інакше, ніж за оголошеним територіальним планом чи хронологією подій. Документи передрукуюються з дотриманням джерельної точності, зі збереженням загальної форми оригіналу. Конечні виправлення чи відтворення пошкоджених місць відзначаються квадратними дужками або – де потрібно – пояснені в примітках. Так само відзначаються додані редакцією слова, пояснення чи заголовки в тексті. Інші підпільні матеріали – мемуари, меморандуми, публіцистика тощо – передрукуюються без пропусків, проте мовні й правописні виправлення детально не відзначаються, хіба в особливих випадках. Як правило, передруки беруться з оригіналів, але при відсутності оригіналу до уваги береться найвірогідніша копія чи передрук. В усіх випадках точно подається джерело, а у випадку передрукованих архівних матеріалів – теж місце збереження даного матеріалу. Кожний том має довідник осіб та місцевостей і словник неясних слів, скорочень та маловживаних чи незрозумілих слів.

LITOPYS UPA –CHRONICLE OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY

Litopys UPA is a series of books, produced with the aim of publishing source documents and materials relating to the history of the UPA, as well as stimulating and publishing works about the activities of the UPA and, in a more general way, the history of Ukraine of that period. Each volume or group of volumes of Litopys UPA is devoted to a specific theme and has a separate title. Some of the volumes deal with the history of the UPA in a given period of time or in a given region – for example, in Volyn', in Halychyna, in the regions of Ukraine held by Poland and so on. Two, three, or even more volumes may be devoted to general themes, to collections of memories, or to single books by individual authors dealing with particular questions. The appearance of Litopys UPA is not periodic, and depends on the pace at which successive volumes are compiled and prepared for print. The volumes may appear in an order other than that indicated above, based on a territorial and chronological principle. In reprinting documents, we adhere strictly to their sources and preserve the general form, language and orthography of the originals. Places in the text where corrections have had to be made, or where the original documents have been damaged or had to be reconstituted, are designated with square brackets, or, if necessary, provided with explanatory footnotes. Words, explanations, or titles inside the texts that have been added by the editors are indicated in a similar manner. Other underground materials – memories, memoranda, works of publicists and the like – are also reprinted without omissions, but only in exceptional cases are linguistic and orthographic corrections indicated. Reprints are based on original texts. In cases where the original text is not available, the reprint is based on the most reliable copy of reprint. The sources of all materials used are clearly indicated and in the case of reprinted archival material, their present locations are also given. Each volume is provided with an index of names of persons and places and a glossary listing names that may not be clear, abbreviations and rarely used or incomprehensible words.

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ **Серійне книжкове видання документів, матеріалів і наукових праць** **до історії Української Повстанської Армії**

Досі появилися такі томи Літопису УПА основної серії:

Том 1. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга 1: Початки УПА; документи і матеріяли. Містить політичні й організаційні документи та матеріяли до історії УПА на Волині та Поліссі. Третє, виправлене вид., 1989 р., 256 с.

Том 2. Волинь і Полісся: німецька окупація. Книга 2. Містить підпільні документи і матеріяли про бойові дії УПА на Волині й Поліссі. Друге, виправлене видання, 1985 р., 256 с.

Том 3-4. Чорний Ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА, 1947 – 1950 роки. Книга 1 і 2. Містять меморіяли, біографічні нариси й документи про дії відділів УПА Станиславівського ТВ УПА, оповідання, новели й вірші.

Том 3. Книга 1: 1947 – 1948. Друге, виправлене видання, 1987 р., 272 с.

Том 4. Книга 2: 1948 – 1950 (продовження). Друге, виправлене видання, 1989 р., 288 с.

Том 5. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга 3: спомини учасників. Містить спогади, рецензії та підпільні матеріяли про дії УПА, повідомлення про договір про ненапад між ГК УПА й угорською армією. 1983 р., 312 с.

Том 6. УПА в світлі німецьких документів, 1942-1945; книга 1: 1942 – липень 1944. Містить аналізи, меморандуми, повідомлення, звіти, а також переклади українських документів для центральних політичних, військових і поліційних установ. 1983 р., 256 с.

Том 7. УПА в світлі німецьких документів; 1942-1945; книга 2: серпень 1944-1945. 1983 р., 272 с.

Том 8. Українська Головна Визвольна Рада; документи, офіційні публікації, матеріяли; книга 1: 1944-1945. Містить основні документи Першого Великого Збору УГВР, передрук органу Президії УГВР *Вісник* (ч. 4 (7), серпень 1945), статті та матеріяли з 1944-45 рр., які стосуються цілоти визвольного руху. 1980 р., 320 с.

Том 9. Українська Головна Визвольна Рада; книга 2: 1946-1948. Містить видання УГВР *Самостійність і Бюро інформацій УГВР* та інші матеріяли. 1982 р., 520 с.

Том 10. Українська Головна Визвольна Рада; книга 3: 1949-1952. Містить документи, офіційні повідомлення, публікації й матеріяли УГВР в Україні, між ними *Бюро інформацій УГВР*, вип. 4, 6 і 9. 1984 р., 424 с.

Том 11. Тернопільщина: список впадших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13 березня 1944 до 31 грудня 1948 року. Підпільне видання містить біографії 725 осіб, які загинули на території Тернопільської округи та подає нові дані про смерть 100 невідомих повстанців. 1985 р., 248 с.

Том 12. Третя подільська воєнна округа УПА («Лисоня»). Містить видані командою ВО описи боїв відділів від 11.1943 до 08.1945 р., збірник підпільних пісень «Повстанський стяг» виданий з нагоди п'ятиріччя УПА в 1947 р. 1989 р., 352 с.

Том 13. Перемищина – Перемиський курінь; книга 1: Денник відділу «Бурлаки» (В. Щигельського). Містить денник цього відділу («Ударники»-4, 94а) від 10.1946 р. До 24.10.1947 р., ведений бунчужним «Буркуном», з епілогом Б. Гука («Скали»), списки вояків, господарські документи. 1986 р., 370 с.

Том 14. Перемищина – Перемиський курінь; книга 2: Денники й документи. Містить денники сотенного «Крилача» (Я. Коцьолка) з 1944 і 1947 років, які продовжив сот. «Бурлака» (В. Щигельський), денник сотні «Крилача» (ведений бунчужним «Орестом») і документи обох сотень. 1987 р., 262 с.

Том 15. Костянтин Гіммельрайх: Спогади командира відділу особливого призначення «УПА-Схід». Автор- киянин – оповідає про свої переживання від 1941 р. до рейду на Захід в 1945 р. (мобілізація до ЧА, німецький полон, окупований Київ, участь у підпіллі ОУНм, старшинська школа, мандри по Поділлі й к-р вд. особливого призначення УПА-Схід). 1987 р., 266 с.

Том 16. Підпільні журнали закерзонської України, 1945-1947. Містить передруки підпільних журналів: «Тижневі вісті», «Лісовик», «Інформативні вісті», «Інформатор» і «Перемога». Всі числа журналів супроводяться англомовним резюме. Має статтю про історію підпільної видавничої діяльності на Закерзонні. 1987 р., 608 с.

Том 17. Англомовні видання українського підпілля, 1946-1947. Містить передруки підпільних видань: «Нові Лідіце», «Виселення єпископа Коциловського», «Вибори в СРСР», «Нова голодова катастрофа в Україні», «Фашистське страшило», «До братніх чеського і словацького народів». 1988 р., 192 с.

Том 18. Карпатська група УПА «Говерля»; книга 1: Документи, звіти та офіційні публікації. Містить передрук підпільного видання командування групи *Шлях перемоги*, звіти команд ТВ УПА й звіти к-рів відділів та підвідділів 24 ТВ УПА «Маківка». 1990 р., 328 с.

Том 19. Карпатська група УПА «Говерля»; книга 2: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. Охоплює нариси і спомини друковані у підпіллі та написані старшинами і вояками УПА після переходу на еміграцію. 1992 р., 357 с.

Том 20. Покажчик до «Літопису УПА»; книга 1: 1-19 томи. Містить покажчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, алфавітні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про перших 19 томів «Літопису УПА». 1994 р., 528 с.

Том 21. УПА в світлі німецьких документів, 1941-1943; Книга 3: червень 1941 – травень 1943. Містить звіти, меморандуми, а також переклади українських документів для центральних політичних і поліцейських установ. 1991 р., 271 с.

Том 22. УПА в світлі польських документів; книга 1: Військовий Суд Оперативної Групи «Вісла». Містить вироки, звіти та кореспонденцію Військового суду Оперативної групи «Вісла» за період 06-09.1947 р. 1992 р., 627 с.

Том 23. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Помічено спомини санітарів, медиків, лікарів й інших працівників санітарної служби й підпільні документи й біографії працівників УЧХ. 1992 р., 480 с.

Том 24. Ідея і Чин: орган Проводу ОУН, 1942-1946. Політично-інформативний журнал Проводу ОУН містить інформації про боротьбу УПА, німецьку та російську окупаційну політику, розвиток політичної думки. 1995 р., 592 с.

Том 25. Пісні УПА. Збірка пісень, тематично пов'язаних з боротьбою УПА. Містить тексти пісень, їх мелодію і варіанти (понад 600), а також дані про саму пісню, її авторів й оспівуваних у піснях героїв чи події. Охоплює не тільки властиві пісні вояків УПА, але й укладені пізніше в тюрмах і концтаборах чи уложені народом. 1997 р., 556 с.

Том 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга 4: Документи і спогади. Містить протокол ВЗ УГВР, доповідь на цьому зборі, листування президента УГВР К. Осьмака, переговори з польським підпіллям, Угорщиною й Румунією, слідчу справу М. і П. Духиж, спогади членів УГВР й інших осіб про утворення та діяльність УГВР. 2001 р., 658 с.

Том 27. Роман Петренко. За Україну, за її волю; спогади. Автор-волиняк – оповідає про свою діяльність від часу війни у 1939 р. до відходу на захід у 1945 р. Спочатку був членом ОУН Сарненської округи (від січня 1942 р. у підпіллі), згодом – шефом господарського відділу ШВО УПА «Заграва», від літа 1943 р. – ГВШ (потім КВШ УПА-Північ) і від літа 1944 р. – старшиною для особливих доручень при ГСЗС УГВР під керівництвом М. Лебеда. 1997 р., 279 с.

Том 28. Марія Савчин. Тисяча доріг; спомини. Авторка розповідає про свої юначі роки до приходу на еміграцію у 1954 р. З 1945 р. була дружиною В. Галаси (заст. пров. ОУН Закарпатського краю і від 1948 р. – пров. ОУН ПЗУЗ) та перебувала разом з ним на Закарзонні, в Карпатах, на Волині, а також – в тюрмі КГБ у Києві. 1995 р., 600 с.

Том 29. Іван Гарасимів («Палій»). 3 юнацьких мрій – у ряди УПА. Спогади дають картину зі щоденного життя повстанців та їхніх к-рів та про становище населення на цих теренах. Автор розповідає свій бойовий шлях в УПА від осені 1943 до осені 1947 р. в Карпатах (підстаршинську школу) та на Лемківщині (ройовий в сотні У-1 (94)). 1999 р., 336 с.

Том 30. Степан Хрін (Степан Стебельський). Кризь сміх заліза; спогади. Книга містить спогади С. Стебельського – «Хріна» та О. Конопадського – «Острроверха» – «Спомини чотового УПА Острроверха» про їх діяльність в УПА від 1944–1949 рр. на Лемківщині та Дрогобиччині. 2000 р., 552 с.

Том 31. УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ «Розточчя», 1943 – 1947. Містить спогади «Сої», «Спартак», «Зенона Семеніва» та інших членів відділу УПА к-ра «Бриля», оперативні звіти к-ра «Бриля» та «Гамалії» («Переяслави I» та «Переяслави II»). 2000 р., 324 с.

Том 32. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Книга 2. Частина книги – це спомини санітарів, медсестер, медиків, лікарів та інших працівників санітарної служби й УЧХ. 2001 р., 581 с.

Том 33. Тактичний Відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина (Документи і матеріали). Містить дані, що стосуються історії відділів в 1944–1947 рр., оперативні звіти, накази інструкції та вказівки, рейди УПА, та документи підстаршинської школи ім. полк. «Коника». 2001 р., 900 с.

Том 34. Лемківщина і Перемищина – «Холодний Яр», «Бескид», «Верховина»: Політичні звіти. Містить організаційний розподіл підпільної мережі Лемківщини і Перемищини, кадрову обсаду підпільної сітки та політичні й інформативні звіти з терену за роки 1944–1947 рр. 2001 р., 974 с.

Том 35. Показчик до «Літопису УПА»; книга 2: томи 21–34, томи та 1–3 Нової Серії та томи 1–3 серії «Бібліотека». Містить показчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про томи «Літопису УПА», книги «Повстанські могили». 2002 р., 870 с.

Том 36. «Книга полеглих членів ОУН і вояків УПА Львівщини». Містить отримані з радянських архівів короткі біографії членів ОУН і УПА, які загинули на Львівщині. 2002 р., 1058 с.

Том 37. Іван Лико. На грані мрії і дійсності: спогади підпільника. 1945–1955. Спогади І. Лика («Скали», «Богдана») – «На грані мрії і дійсності» та М. Терепенка («Медведя») – «На грані двох світів» розповідають про пережите ними в підпіллі на Лемківщині та у польських тюрмах. 2002 р., 644 с.

Том 38. Петро Й. Потічний. Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в світлі радянських документів. Містить схеми та описи різних криївок УПА й запліля та перелік з'єднань ЧА та ВВ НКВД, які були залучені до боротьби проти підпілля, зібраних в Архіві ВВ Українського Округу за 1944–1954 рр. 2002 р., 430 с.

Том 39. Тактичний відтинок УПА 28-й «Данилів»: Холмщина і Підляшся. Документи і матеріали. Містить звіти Холмського ТВ, хроніки сотень, звіти зі зустрічей з представниками польського ВіН, звіт із зустрічі з англійським кореспондентом у 1945–1948 рр. 2003 р., 1058 с.

Том 40. Тактичний Відтинок УПА 27-й «Бастіон»: Любачівщина, Ярославщина, Томашівщина. Документи і матеріали. Містить звіти команди ТВ, хроніки відділів куреня «Месники», звіти й огляди керівництва II Округу ОУН «Батурин», господарські звіти у 1945–1948 рр. 2004 р., 600 с.

Том 41. Президент УГВР Кирило Осьмак. Містить документи та матеріали про К. Осьмака, його життя, наукову діяльність і смерть. 2004 р., 880 с.

Том 42. Петро Й. Потічний. Літопис УПА – Історія: Документи і матеріали. Містить дані про діяльності видавництва “Літопис УПА” за 30-й період, біографії членів видавничого комітету й адміністрації, редакторів, авторів, упорядників і фундаторів томів. 2005 р., 658 с.

Томи 43-44. Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині. 1946-1948. Містять протоколи переслухань працівниками СБ ОУН Тернопільської обл. осіб, підозрілих у співпраці з органами державної безпеки СРСР.

Том 43. Книга 1: поміщено 85 протоколів допитів, що охоплюють 13 р-нів Тернопільщини, зокрема: Березанський, Білобожницький, Боршівський, Буцацький, Великобірівський, Великоглибочоцький, Великодедеркальський, Вишнівецький, Заліщицький, Залозецький, Збаразький і Зборівський р-ни. 2006 р., 1332 с.

Том 44. Книга 2: містить 108 протоколів переслухань СБ ОУН з районів: Золотопотіцький, Золотниківський, Козівський, Козлівський, Коропецький, Кременецький, Ланівецький, Микулинецький, Новосільський, Підволочиський, Підгаецький, Почаївський, Пробіжнянський, Скала-Подільський, Скалатський, Теремовлянський, Товстецький, Чортківський, Шумський та з Рогатинського р-ну Станіславської області. Поміщено Протоколи ТОС-у, Протоколи смерті, список функціонерів МВС і МДБ та список слідчих СБ. 2006 р., 1288 с.

Том 45. Генерал Роман Шухевич – “Тарас Чупринка” Головний Командир УПА. Містить спогади про ген. Р. Шухевича, його життя, підпільну діяльність і смерть. 2006 р., 572 с.

Томи 46. Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині. 1946-1948. Книга 3. Продовження тт. 43-44 та містить протоколи переслухань СБ ОУН з 5 р-нів Тернопільської обл.: Великодедеркальського, Вишнівецького, Збаразького, Золотниківського та Кременецького. 2007 р., 896 с.

Том 47. Підпільна Пошта України. Містить ілюстрації ППУ з філателістичної збірки с. п. Степана Голяша з коротким описом рисунків марок і блоків, а також вступні статті, що привідкривають історію її діяльності. 2009 р., 336 с.

Том 48. УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945-1948); книга 1: Рейди УПА в документах війська та апарату безпеки ЧСР (1945-1946). Містить дані про пропагандивні рейди УПА Північно-Східною Словаччиною та заходи чехословацької армії і органів безпеки, чехословацько-радянську-польську співпрацю проти УПА, становище українського населення на Закарзонні та документи про реакцію чехословацького суспільства щодо УПА. 2010 р., 864 с.

Том 49. Тернопільщина: “Вісті з Терену” та “Вістки з Тернопільщини”. 1943-1950; книга 1 (1943-1947). Подано підпільні інформації про діяльність ОУН і УПА та суспільно-політичну ситуацію в Тернопільській обл. і суміжних районах. 2010 р., 832 с.

Том 50. Тернопільщина: “Вістки з Терену” та “Вістки з Тернопільщини”. 1943-1950; книга 2 (1948-1950). Містить подальші документи підпілля ОУН за 1948-1950 рр. щодо суспільно-політичної та економічної ситуації в Тернопільщині. 2010 р., 1240 с.

Готуються до друку:

– **УПА в світлі словацьких та чеських документів (1948-1950); книга 2 (1947-1948).**

У новій серії, т. зв. Київській, у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства Національної Академії Наук України Державним комітетом архівів України та Центральним державним архівом громадських об'єднань (ЦДАГО) України появилися такі томи «Літопису УПА»:

1. Видання Головного Командування УПА. Містить такі видання: «До зброї», № 16, 1943, «Повстанець», № 1-6, 1944-1945, «Український перець», № 1-3, 1943-1945 та «Бойовий правильник піхоти». Київ – Торонто, 1995 р., 482 с.

2. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943 – 1944. Документи і матеріали. Містить документи Головної Команди УПА-Північ та документи ВО «Заграва», «Богун», «Турів» та «Тютюнник». Київ – Торонто, 1999, 724 с.

3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. Містить документи ЦК КП(б)У – постанови з їздів, пленумів політбюро, оргбюро, секретаріату, які супроводжуються інформативними записками, довідками, стенограми засідань та виступів членів ЦК КП(б)У. Київ-Торонто. 2001, 652 с.

4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ (1943–1959). Книга 1: (1943–1945). Містить радянські документи за 1943-1945 рр. Київ – Торонто. 2002, 597 с.

5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга 2: 1946–1947. Містить радянські документи за 1946-1947 рр. Київ – Торонто. 2002, 574 с.

6. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга 3: 1948. Містить радянські документи за 1948 р. Київ – Торонто, 2003, 523 с.

7. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга четверта: 1949–1959. Містить радянські документи за 1949-1959 рр. Київ – Торонто, 2003, 716 с.

8. Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944-1946. Документи і матеріали. Містить документи керівництва УПА-Північ і УПА-Південь, КП ОУН ПЗУЗ і НВРО та груп «Заграва», «Богун», «Тютюнник» і з'єднань груп «33» (ПЗК «Москва»), «44» (ПСК «Одеса»). Київ – Торонто. 2006, 1448 с.

9. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944-1945. Містить протоколи допитів радянськими спецслужбами: М. Степаняка, Є. Басюка, М. Гайдука, Я. Білінського, А. Галицької, О. Луцького, Ю. Стельмашука, П. і М. Дужих, В. Павлика, О. Польового, Ф. Воробця, Д. Вітовського, В. Левковича. Київ – Торонто, 2007, 912 с.

10. Життя і боротьба генерала «Тараса Чупринки» (1907–1950). Документи і матеріали. Зібрані джерела, які характеризують основні віхи життя і діяльності ген. Романа Шухевича. Київ – Торонто, 2007, 832 с.

11. Мережа ОУН(б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 – грудень 1943 рр.). Містить 353 документи ОУН(б) і запілля УПА на Волині і Південному Поліссі, які відображають діловодство КП, округ, районів ОУН(б) (08.1942 – 09.1943), а також округ, надрайонів, районів, кушців, підрайонів і станиць запілля УПА (09-12.1943). Київ – Торонто, 2007, 848 с.

12. Воєнна Округа УПА «Буг» 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 1. Містить дані командування ВО і окремих підрозділів, пресові видання, звітно-інформативні документи керівництва ОУН на Львівщині. Київ – Торонто, 2008 р., 800 с.

13. Воєнна Округа УПА “Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 2. Містить дані командування ВО і окремих підрозділів, пресові видання, звітно-інформативні документи керівництва ОУН на Львівщині. Київ – Торонто, 2009 р., 1232 с.

14. УПА і заплілля на ПЗУЗ. 1943–1945. Невідомі документи. Увійшли джерела УПА-Північ (266 документів) в яких висвітлюється історія керівництва, військових підрозділів, заплілля за 1943-1945 рр. Київ – Торонто, 2010 р., 640 с.

15. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1946–1952. Книга 2. Містить документи з переслухань радянськими органами: М. Павловича, І. Павловича-Бабинця, П. Лиховського, В. Харківа, Г. Голяша, Ю. Матвіїва, С. Ковалю. Київ – Торонто, 2011, 840 с.

16. Волинь і Полісся у невідомій епістолярній спадщині ОУН і УПА. 1944 – 1954 рр. Містить 281 діловий лист керівників УПА та збройного підпілля ОУН (Роман Шухевич, Василь Кук, Микола Козак, Василь Галаса та ін.), які висвітлюють маловідомі, переважно трагічні події національно-визвольної боротьби на Волині та Поліссі у 1944 – 1954 рр. Київ–Торонто, 2011, 1024 стор.

17. Осип Дяків-“Горновий”. Документи і матеріали. Містить 119 документів (творча спадщина, листування, документи про освіту і навчання, арешт та ув'язнення радянською владою, обставини загибелі; зізнання і спогади осіб, які з ним тісно співпрацювали), присвячених життю та діяльності одного з провідних публіцистів воюючої України, члена Проводу ОУН, заступника Голови ГС УГВР, підполковника-політвиховника УПА Осипа Дяківа-“Горнового”. Київ–Торонто, 2011, 1016 стор.

18. Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України. Містить підпільні документи і матеріали щодо діяльності ОУН і УПА на території центральних, східних і південних областей України у 1942-1952 рр. Київ – Торонто, 2011, 1160 стор..

19. Підпілля ОУН на Буковині: 1943-1951. Документи і матеріали. Містить звітно-інформаційні документи структур ОУН Буковини, інструкції, пресові видання, деякі матеріали УПА та СБ, а також документи радянських органів держбезпеки. Київ – Торонто, 2012, 784 стор.

20. Воєнна округа УПА «Лисоня». Документи і матеріали. 1943–1952. Містить документи і матеріали військового штабу та окремих підрозділів ВО УПА “Лисоня”, а також звітно-інформаційні документи підпілля ОУН на Тернопільщині. Київ – Торонто, 2012, 848 стор.

21. Ярослав Старух. Документи та матеріали. Містить творчу спадщину, найважливіші документи, спогади та біографічний нарис, які стосуються життя та діяльності Я. Старуха. Київ – Торонто, 2012, 1008 стор.

Готуються до друку:

– **Станіславівська округа ОУН. Документи і матеріали. 1945-1951.**

– **Золочівська округа ОУН. Матеріали СБ. Книга 1.**

Серія «Літопис УПА» – Бібліотека

1. Юрій Ступницький. Спогади про пережите. Автор-волиняк – оповідає про свою родину та переживання від юнацьких років (кін. 1930-х до сер. 1950-х рр.). Автор є сином начальника штабу УПА полк. Леоніда Ступницького, разом з яким у 1943 р. пішов в УПА, навчався у старшинській школі «Дружинник». Після арешту в 1944 р. поневірявся по тюрмах і таборах Радянського Союзу. Київ, 2000, 128 с.

2. Володимир В'ятрович. Рейди УПА теренами Чехословаччини. Монографію присвячено маловідомому аспекту історії укр. визвольного руху 1940-1950 рр. Львів, 2001, 208 с.

3. Ярослав Грицай – «Чорнота», Параскевія Грицай. А рани не гоїлися: Спомини «Чорноти». Спогади чотового УПА про події, які відбувалися у 1943-1945 рр. на Закарзонні, та його поневіряння по більшовицьких тюрмах і концтаборах Сибіру. Мемуари підготовлені до друку дружиною Параскою Грицай (з дому Ротко). Львів, 2001, 332 с.

4. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини і Любачівщини. Містить спогади В. Левковича («Вороного»), його дружини Ярослави, сот. М. Тарабана («Тучи»), вояків УПА І. Філя («Шеремети»), І. Василевського-Путко («Вуса»), оргмоба К. Міхалика («Думи») та зв'язкової К. Когут-Лялюк («Грізної»), згадку про к-ра Перемиської 6 ВО УПА Я. Чорнія («Кулю»), авторства Ф. Лопадчака. Львів, 2003, 448 с.

5. Мирослав Горбаль. Довідник-пошукуєць. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Львівщини (без Дрогобиччини). 1944-1947 (за архівними документами). Подано ідентифікаційні дані про осіб, які були пов'язані з вивольним рухом та джерела цих даних з ДАЛО за 1944-1947 рр. (плани заходів, стенограми нарад, протоколи засідань та допитів, прокурорські аналізи, агентурні справи). Львів, 2003, 416 с.

6. Мирослав Горбаль. Довідник-пошукуєць. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939-1950 (за архівними документами). Зібрано інформацію про осіб та події, пов'язані з визвольною боротьбою на території Дрогобичської обл. у 1939-50-х рр. на основі документів ДАЛО та інших архівів, а також тематичних видань, публікацій і машинописів. Львів, 2005, 1312 с.

7. Володимир Ковальчук. Діяльність ОУН(б) та запілля УПА на Волині та південному Поліссі (1941-1944 рр.). Досліджено інформативний потенціал джерел з історії діяльності підпілля, формування первісної джерельної бази, особливості фондоутворення, діловодство, класифікацію джерел та особливості діяльності референтур ОУН(б) і запілля УПА. Львів, 2006, 512 с.

8. Онишко Леся. «Нам сонце всміхалося крізь ржаві ґрати». Катери-на Зарицька в українському національно-визвольному русі. На основі документів, спогадів учасників подій досліджено етапи становлення світогляду К. Зарицької, її участь в формуванні УЧХ; діяльність в референтурі пропаганди ОУН та налагодження зв'язків ГК УПА Р. Шухевича; показано її життєвий шлях в тюрмах і таборах ССРСР, а потім на волі. Львів, 2007, 928 с.

9. Коханська Галина. З Україною у серці. Спомини. Авторка детально розповідає про тогочасну дійсність, яку їй довелося пережити, про свій вступ в ряди ОУН, проходження вишколів, діяльність в Колківській республіці УПА у відділі розвідки, ув'язнення в комуністичних таборах. Львів, 2008, 400 с.

10. Олександр Ішук, Ігор Марчук, проф. Дарія Даревич «Життя і творчість Ніла Хасевича». Книга розкриває життєвий та творчий шлях видатного художника-графіка, члена УГВР з 1949 р., ілюстратора багатьох видань ОУН і УПА – Ніла Хасевича («Бей», «Зот», «Рибак») та доповнена повноколірним каталогом праць мистця. Львів, 2011, 432 стор.

11. Олександр Ішук. «Молодіжні організації ОУН (1939-1955 рр.).» В монографії на основі комплексного аналізу наукової літератури, опублікованих історичних джерел та архівних матеріалів досліджено участь української молоді у боротьбі за державну незалежність у 1939-1955 рр. Торонто – Львів, 2011, 896 стор.

Серія «Події і люди»

1. Посівнич Микола. Нескорений командир. У книзі описано життєвий шлях ГК УПА Р. Шухевича. Торонто-Львів, Вид. 2-е, доп. 2008, 80 с.

2. Осьмак Наталка. Кирило Осьмак – нескорений Президент УГВР. Дослідження розкриває невідомі сторінки життя і діяльності Президента УГВР К. Осьмака. – Торонто-Львів, 2008, 128 с.

3. Посівнич Микола. Степан Бандера – життя присвячене свободі. У книзі описано життєвий шлях Провідника ОУН та ЗЧ ОУН С. Бандери в 1920–1959 рр. Торонто – Львів, 2008, 112 с.

4/I. Петро Й. Потічний. Моя дорога. Біографічні спомини англійською мовою охоплюють період від народження до часу, коли автор, як юнак-вояк УПА, прибув зі своїм відділом до Західної Німеччини наприкінці 1947 р. Торонто – Львів, 2008, 124 с.

4/II. Петро Й. Потічний. Моя дорога. Частина 2. Спомини описують життя автора в США (1950–1964), службу в американській морській піхоті під час Корейської війни, здобуття університетської освіти у Філадельфії і Нью-Йорку та завершуються переїздом до Канади. Торонто – Львів, 2010, 112 с.

4/III. Петро Й. Потічний. Моя дорога. Частина 3. Спомини описують життя автора в Канаді (1964–2012), його працю в МакМастерському університеті, різні академічні заходи і подорожі та його родину. Торонто – Львів, 2012, 160 стор.

5. «Грім» – полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / Упорядник Р. Грицьків. Кризь призму спогадів учасників подій та інших матеріалів зображено життя і діяльність видатного повстанського командира, а також висвітлено визвольну боротьбу 1930-х – 1950-х років у Карпатах. Торонто – Львів, 2008, 128 с.

6. Михайло Романюк. Петро Федун – «Полтава» – провідний ідеолог ОУН та УПА. Висвітлено життя та діяльність одного з керівників визвольного руху, процес формування світоглядних позицій, патріотичних переконань та його творчої спадщини. Торонто – Львів, 2009, 128 с.

7. Українська Головна Визвольна Рада / Упорядники П. Й. Потічний, М. Посівнич. Поміщено статті Р. Шухевича, М. Дужого і А. Камінського, спогади Л. Шанковського, Д. Ребет у яких висвітлено боротьбу і роль УГВР в тогочасних суспільно-політичних процесах. Торонто – Львів, 2009, 136 с.

8. Володимир Іванченко. Квітка у червоному пеклі: життєвий шлях Людмили Фої. Книга присвячена життю Л. Фої – “М. Перелесник” (1923–1950), організатора підпілля ОУН у м. Києві під час Другої світової війни та авторки літературних творів. Будучи ключовою фігурою у протистоянні НКВС з СБ ОУН, зірвала операцію зі знищення керівників визвольного руху. Торонто – Львів, 2009, 128 с.

9. Олександр Ішук. Життя та доля Михайла Дяченка – “Марка Боєслава”. Книга присвячена життю та долі – письменника, підпільника й одного з керівників Карпатського КП ОУН, автора поетичних творів та оповідань. Торонто – Львів, 2010, 140 с.

10. Олександр Ішук, Володимир Іванченко. Життєвий шлях Галини Голояд – “Марти Гай”. Висвітлено життя та долю однієї з діячок визвольного руху Г. Голояд, подано твори письменниці. Торонто – Львів, 2010, 128 с.

11. Володимир Мороз. Портрет Осипа Дяківа-“Горнового”. Книга присвячена життю та діяльності відомого публіциста, члена Проводу ОУН та заступника Голови ГС УГВР, підполк.-пвх. УПА. Торонто – Львів, 2010, 128 с.

12. Володимир Мороз. Зиновій Тершаковець-“Федір”. Крайовий провідник ОУН Львівщини З. Тершаковець увійшов в історію визвольного руху як засновник та редактор підпільного видання “Літопис УПА”. Торонто – Львів, 2011, 128 с.

13. Микола Андрощук-«Вороний». Записки повстанця / Ред. І. Марчук. Книга спогадів (весна 1943 – весна 1944 р.) подає картину дій повстанців на південній Волині (бої з німецькими підрозділами, військами НКВС, зокрема, на Гурбах, Північний рейд). Торонто – Львів, 2011, 128 с.

14. Олександр Іщук, Наталія Ніколаєва. Ярослав Богдан-«Всеволод Рамзенко». Подано життєвий шлях та творчу діяльність письменника-підпільника і чільного діяча ОУН Я. Богдана (1915-1953), проаналізовано тематику основних його праць. Торонто – Львів, 2011, 128 с.

15. Дмитро Проданик. Шлях боротьби Василя Сенчака-«Ворона». Висвітлено життєвий та бойовий шлях В. Сенчака-«Ворона» на посадах районного референта СБ Солотвинщини та надрайонного референта СБ Станіславівщини, а також досліджено «чорну» зраду на Станіславівщині 1951 р. Торонто – Львів, 2011, 128 с.

16. Олександр Іщук, Ігор Марчук. Брати Бусли. Життя за Україну. Книга про відомих діячів ОУН на Волині Олександра та Якова (референт пропаганди Проводу ОУН) Буслів подає інформацію про їхній нелегкий життєвий шлях. Торонто – Львів, 2011, 128 с.

17. Світло душі родини Левицьких / Упорядник Марія Прокопець. У книзі розповідається про долю родини о. Юрія Левицького та Анастасії з Зубрицьких, з 8-ми дітей якої п'ятеро загинуло у боротьбі за волю України. Торонто – Львів, 2011, 128 стор.

18. Ігор Марчук. Ростислав Волошин. У книзі розповідається про життєвий шлях Р. Волошина, одного з перших організаторів ОУН на Волині, згодом керівника Рівненської ОЕ ОУН, члена БП ОУН та головного на III НВЗ ОУН і I УЗ УГВР. Торонто – Львів, 2012, 128 стор.

19. Дмитро Проданик. Микола Кричун «Черемшина». У книзі на основі архівних документів подано життєвий та бойовий шлях Миколи Кричуна-«Черемшини», «Олексія» на посадах повітового та надрайонного провідника ОУН Вишниччини. Торонто – Львів, 2012, 128 стор.

20. Наталія Ніколаєва. Підпільні друкарні ОУН та їх ліквідація каральними органами СРСР в 1944-1954 рр. В книзі на основі таємних документів ЦК КП(б)У, радянських каральних органів, матеріалів підпілля ОУН та сучасних наукових праць досліджується діяльність підпільних друкарень ОУН в 1944-1954 рр. та процес їх ліквідації органами НКВС-НКДБ-МДБ-МВС-КДБ СРСР. Торонто – Львів. 2012, 128 стор.

“ЛІТОПИС УПА” В МЕРЕЖІ INTERNET

Заходами Адміністрації видавництва “Літопис УПА” детальну інформацію українською та англійською мовами про видання та споріднені матеріали можна знайти в мережі Internet за адресою:

<http://www.litopysupa.com>

Ця інформація складається з чотирьох груп.

1. Вступ до серій (*Introduction to the Series*), який дає загальні дані про “Літопис УПА” та цілі видавництва.

2. Інформації про замовлення (*Ordering information*), які дають короткі дані про кожний том серій та як їх замовляти.

3. Книги “Літопис УПА” (*Litopys UPA volumes*), де про кожний том подано не тільки повну бібліографічну інформацію (титуль-на сторінка, дата і місце публікації, число ISBN, ціна та редактор книги), але також повний текст вступної статті та резюме матеріалів тому. Текст ілюстрований знімками, які знаходяться в книзі.

4. Споріднені матеріали (*Related Materials*). У цій групі подані публікації інших видавництв, що відносяться до теми УПА та Збройного підпілля в Україні.

Аналогічну інформацію англійською мовою можна знайти також на web сторінці за адресою:

<http://www.infoukes.com/commercial/litopysupa/index.html>

*Про подальші інформації можна звертатися на адресу
Адміністрації:*

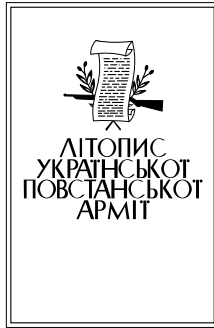
— Микола Кулик — **mykola.kulyk@litopysupa.com**
або Редакції:

— Петро Й. Потічний — **peter.potichnyj@litopysupa.com**

Адміністрація в Україні — **litopys@bs.lviv.ua**

Будемо вдячні за відгуки читачів на наше видання.

Пишіть на подані адреси або також на
www.litopysupa.com

**ОБ'ЄДНАННЯ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В США Й КАНАДІ
та
ТОВАРИСТВА КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА
ім. ГЕН. ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ В США Й КАНАДІ**

ВИДАВНИЧИЙ КОМІТЕТ “ЛІТОПІСУ УПА”

*М. Бошно, І. Василевський-Путко, І. Гомзяк, Параска Грицай,
О. Дольницький, О. Жигар, Б. Ковалик, М. Кошик,
М. Кулик, Р. Кулик, Катерина Лялюк, М. Лушчак, П. Мицак,
Емілія Нагірна-Зінько, Марія Пискір, А. Потічний, П. Потічний,
М. Рошецький, І. Росіл, Наталя Солтис, І. Терефенко,
Ярослава Філь, О. Цилюпа, С. Шпак, Є. Штендера*

Адміністрація:

М. Кулик, Р. Кулик, Емілія Нагірна-Зінько, Наталя Солтис

Адреса:

*LITOPYS U.P.A.
P.O. Box 97, Station “C”
Toronto, Ontario, M6J 3M7, Canada
mykola.kulyk@litopysupa.com*

Адміністрація в Україні:

Ігор Гомзяк, Богдан Столяр

Благодійний Громадський Фонд “Літопис УПА”

ім. Володимира Макара

Микола Посівнич

Адреса: “Літопис УПА”

*пл. Міцкевича, 6/7, Львів 79000 Україна
тел.(38-032) 272-4064 e-mail: litopys@bs.lviv.ua*

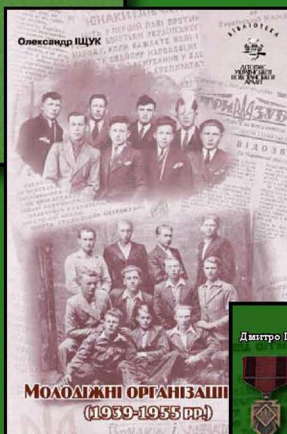
ЛІТОПИС
УКРАЇНСЬКОГО
ПОВСТАНСЬКОГО
АРМІЇ

50

ЛІТОПИС
УПА

ТОМ
21

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО АРМІЇ

LITOPYS U.P.A.
P.O. Box 97, Station "C"
Toronto, ON M6J 3M7
CANADA
mykola.kulyk@litopysupa.com

<http://www.litopysupa.com>

“ЛІТОПИС УПА”
пл. Міцкевича, 6/7
Львів, 79000
UKRAINE

е-пошта: litopys@bs.lviv.ua

Наталія НІКОЛАЄВА

Серія "ПОДІЇ І ЛЮДИ"

ЛІТОПИС
УКРАЇНСЬКОЇ
ПОВСТАНСЬКОЇ
АРМІЇ

**ПІДПІЛЬНІ ДРУКАРНІ ОУН
ТА ЇХ ЛІКВІДАЦІЯ
КАРАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ
СРСР В 1944-1954 РР.**